२१५



No. ५३८२ · घ

Title शाङ्करदिग्विजयसारः

Author सदानन्दः

Extent १६३ Age +

Subject काव्यम् संपूर्णम्

शङ्कर दिग्विजयसारः

नं. २१५ क

१६३ पत्र

स्वामी सदानन्दः

२१५

5392/63

शंकरदिग्विजयचरितम्

पत्राणि १६३ (सम्पूर्णम्)

कर्त्ता सदानन्दः

शं॰ टि॰ १

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ नमः शिवाय ॐ
सत्यं ज्ञानमनन्तमाद्यममलं वेदान्तवेद्यं
परं मायातीतमभेद्यमान्तरमजं सर्वेश्व
मीड्यं सत्वं श्रागाध्यं विमृभेद्यमान्तरमजं
सर्वज्ञं, पिशंकरादिभिरच्यागगापर्हके
शं वन्दे भक्तजनप्रियं सरगुरुं कृष्णे
श्रिया संयुतम् १ यन्नामामृतमेव सर्व
जनतातृड्डापरं शंकरं यज्ज्ञानामृतमे
व शोधनं तथा वितेविधे यज्जैनैः यत्तानामृ
तमेव सर्वविड्डापोदिमसम्पादकं त
ड्डामामृतमेव शंकरमहं वंदे दयाईम
हः २ यन्नामश्रवणान्मतिः प्रभुदिनाब्र
लान्तवोधोधानाय मादाम्बुजसंगमेनज
डनालीनामते दीषदा यन्नाकामृतया
नतः प्रविलयं प्राप्यंगतो ध्यामसकलंवि
तामवुनवोधकं दिनकरं वन्दे परं दैशिक
म् ३ शैवे सत्वितमादिनोयनिवैरैर्बुद्धेप
गायमानो गां यं शंकरहृदिमञ्जयन्ति जयि

याबीद्याहमेवाततम् सिद्धांतेष्वति
सद्धिंगो किलनतो निष्कळ्यसुंतेपनः
कुर्वैस्वात्मविशुद्धये स्फुटमसुतत्मा
रमेवाददात् ४ पुरैः करादेवगणाः
स्वमस्ताः कैलासमीशाननिवासमेत्य
त्रिधाप्रणम्योद्धुरिदं विनम्राउमापतिं
वेदकलावर्तसम् ५ देवदेवमहादे
वशरणागतवत्सल सर्वज्ञकरुणा
सिंद्धो विज्ञनिंपुणो नो विभो ६ यद्धितं
नोजगमाथविदितं तत्त्वप्रभो शार
णं वाश्रयताः स्मः शारण्यभक्तवत्सल
म् ७ विस्मृत्य इव वृद्धत्वाद्वयं यत्सोग
तामणा वर्तितं तद्भवान्सर्वं जानासि
वनसंशयः ८ तत्प्रणीतागमालंबि
वौद्धदर्शनदूषकैः प्रागस्मामाहरेदा
नीलसवर्णाश्रमकर्मैः ९ सर्वपापा
एं तायाताजनता आम्नायदूषकाः न
संध्यादीनि कर्माणि केचित्कुर्वंति वैदि

शि॰ टि॰ २

जाः ९ संन्यासे नैष्ठिके धर्मे निरस्तेऽपि वा
विपश्चितः ज्ञाने वैराग्यनिष्ठायां वान्तो
माऽऽलेभे वक्तो ११ नह्यज्ञानसमाचारे
जने भ्रष्टे विलेभुवि यज्ञभागे विनाशे
ऽभोक्ष्यते नः स्यादिति विस्थितिः १२ ज्ञानमा
र्गे भवान यल्लोकसंरक्षणाय च स्वर्गाप
वर्गदं शंभोऽत्र नः स्याद्यपि वर्तितो १३
इत्थं विज्ञापितः शंभोरुवाच गिरिजाप्रि
यः श्रूयतां भोः सुराः सर्वे ममेदं निश्चितं
ध्रुवा १३ निहन्ति मार्गौ वैराग्यज्ञानध्या
नयोः सुराः ३ क्लिश्मोहदर्पने लोके मे मे
धर्माण्वलमः १४ न मे प्रिया भवानीयं
न गणेशो न वा गुहः यादृशो परब्रह्मा
द्वैतमार्गः प्रियो मम १५ तं विना नैव ति
ष्ठामि क्षणमेकमहं सदा यतः प्रतिष्ठिते मय्य
नवज्ञानसमस्दृढे १६ मानुषीं तनुमाश्रित्य
परंहंसस्वरूपवान् भूत्वा मनोरथं सर्वं पूर
यिष्ये सत्वोलहं १७ धर्मसंस्थापनार्थाय

विनाशाय चडुकृतनाम् शंकराचार्यना
माहं संभविष्यामि मायया १९ चतुर्भिः
सहितः शिष्यैर्ब्रह्माब्रह्मसनैरिव वे
दांतेषु स्वयं भाष्यं करिष्याम्यद्भुतं स्मण २०
व्यासप्रणीतसूत्रेषु भाष्यं ब्रह्मपरं स्वयम्
करिष्यामि स्वयं युक्त्या वेदार्थं संप्रका
शयन् २१ अथेदानीं भवंतोपि मानुषीं
तनुमाश्रिताः वेदमार्गं समीचीनं रट
हीनाम्नायं मेप्सुतम् २२ प्रकुर्वंतु यशोप
ख्यापाचरा विभवाम्यहम् पुनस्तत्र मया
सर्वैर्जेतव्यानीयाहितैषिणा २३ मयासह
समागम्य भूत्वा संन्यासिभुवि निहंतिमा
र्गसंस्थाप्यानुसंख्यानमवाप्स्यथ २४ प
वे देवान्स्वनादिश्य भगवाञ्छंकरो गुरुः
चिंतयित्वा परं कार्यं क्रमोरैटह्निमादधे
२५ शृणु सोम्य वचः सोमं जगदुद्धारगो
चरम् काण्डत्रयात्मके वेदे प्रादुर्भूतेस्याः
द्विजप्रतिः २६ तदतणोरतितिंतस्यात्स

मस्तंजगतीतलम् अवतीर्योशशनोविश्व
रनेतस्यष्टथाभुवि २७ मध्यमेकोऽगुद
तेयोगकोऽहकनोस्थितो अत्रिमेज्ञान
कोऽहंतुहरिष्यामीतिविश्वेश्वरात् २८
सप्रतिप्रतिज्ञानेनस्वज्ञानात्स्वभवानपि
अतस्त्वंभूतलेगत्वामातृवीतनुमाश्रितः
जैमिनीयस्मापवाचैःशरस्पर्वशशीभव
विशिष्टकर्मकोऽशास्मिसुद्रस्त्रवलक्षणःकृ
ते १० सत्रलक्षणेइतिश्रोतिगतिष्यक्षित
तोऽधुना नैगमीकृत्यमर्यादामवतीर्यम
हीतले ११ निर्जिताखिलागतान्सर्वानाशा
याद्विविरोधिनः अत्यापितेमहापार्थेम
उनोनाममभूत्वरः १२ भविष्यतिमहेन्द्रो
पिस्मथल्वानाममभूपतिः तत्प्रतिश्रुतिज
याहसेनानीःशम्भुवल्लभः १३ अपेन्द्रोऽट
पतिभूत्वाप्रजाधर्मेणपास्यसमृद्धिव
कारष्टथिवीस्वत्रीमसमरावतीम् १४
सर्वज्ञोऽप्यसन्ताशास्वेकत्रिमसण्डयालिताः

प्रतीक्षमाणः क्रौंचारिं मेलयामास सौ
गतान् १५ ततः स्वतारकाराति रज
निष्टमहीतले भट्टपादाभिधाय सम्भू
षादिक्तटशामभूत् १६ स्फुटयत्लेट
तामर्थं सभाजैमिनिसूत्रितम् राज्ञः स्व
यत्वनः प्राप नगरीमजयन्दिशः १७
प्रसङ्गस्मत्तितीक्षपिविधिवनमपृष्ट
यत् सोप्यानर्चाशिषाभूपमासीनेका
वनासने १८ तांसभां शोभयामास चंद्र
मारजनीमिव सभासमीपविटपिश्रि
तकोकिलकूजितम् १९ कृत्वाजग
द्रतस्थाजाद्राजानेपिंडजाग्रणीः सोग
तास्थोपयमेव वहद्वहद्बलापिनः २०
मलिनैस्तैतसंगम्भैजीवैः काककोकिलैः
पिकः स्फुतिरूषकनिर्ह्लादैः स्वाचनी
यसन्दाभवैः २१ घडभिज्ञानिशम्यमा
वावताम्र्थगर्भिताम् नितरांचरण
स्पृष्टाभुजंगाइवचक्रुपः २२ क्षितापु

श्रे· दि· ५

किं कुण्ठीभावेन त्रुटि सिद्धान्तपथाविनम् सन
त्रुष्टेष्वनैः वीर्यैः क्रोधेनात्मानमवर्धयत्
४३ उपमन्युस्तमासाले प्रणम्य त्वत्परस्म
रम् नेष्टदर्तिष्टमिसौ शोभितत्वेनैव समात
लम् ४४ अथः पेत त्रुद्धेश्चैणलनाः पत्ते
त्रुतत्वणम् सूक्ष्मकर्केशतन्केणतत्थाग
नयरायराः ४५ ततः प्रतीणदैवेत्रुवोडे
त्रुवस्तथाधिपम् बोधयत्वत्दथा वेदवक्ता
त्रिप्रशशंसमः ४६ वभाषेष्वधराधीशो
विधायतौजयाजयौ यः पतित्वागिरः श्रृ
गाद्व्यपयत्तत्मनेभ्यवम् ४७ नहाकर्णेषु
त्वान्येपरस्परमलोकयन् द्विजाग्रस्त्र
स्मरत्वेदानोत्करोहगिरेःशिरः ४८ यदिवे
दाः प्रमाणं स्युभूर्याकाचिन्नमेततिः इत्र
क्रामपतत्तस्माद्गिरेः शृङ्गाः द्विजोत्तमः ४९
अपि लोकागुरूः शैलात्तूलपिण्ड इवापतत्
क्षतिरात्मशरीरणानाम्यसनं नोद्विजनतिकि
म् ५० क्षणात्तदद्भुतं कर्म द्विजादिभ्यः समा

ययुः वनघोषमिवाकर्ण्य निकुंजेभ्यः शि
खावलाः ५० दृष्ट्वातमललंराजाश्चर्याञ्च
तिष्ठमत्स्ये निनिन्दवक्रयात्मानेविलस
न्नृगंहर्षितम् ५१ सौगतान्मत्रुवेनेदंष
माणंमतनिर्णये मणिमंत्रौषधैरेवदेह
रक्षाभवेदिति ५३ दुर्विधैरन्यथानीतेष
मलेर्थेपिपार्थिवः संध्यासु [illegible] नरांतत्र
कथाक्षोयममन्वितः ५४ श्रुत्वामिभव
नःकिंविद्दंक्लेनप्रभवंतिये येज्ञोपलेषुस
र्वेलान्मातयिष्यामसंशयम् ५५ इतिसं
क्रम्यगोत्रेशोचटमाशीर्विषान्वितम् आ
नीयात्रकिमस्तीतिपप्रच्छ द्विजसौगतान्
५६ वसामहेवयंभूपयः प्रभातेस्वनिर्णे
यम् इतिश्रुत्वाययाराजानेजग्मुर्भूसुरसौग
ताः ५७ पश्चाद्यक्तनपलेषुः कंठदृष्यमणा
च्यसि भास्करप्रतिभूदेवाःसोपिप्रादुरभू
न्नतः ५८ महिषपर्वववनीयांशमादिसे
नहितेद्विजाः आजग्मुरपिनिश्चितसौग

शं॰ दि॰ ५

नाः कलशाग्थितम् ५९ तत्कलसैस्तोगताः
सर्वैर्भुजंगैस्तैर्माप्यवाद्भिः भोगीशभोग
शायनो भगवानिति भूसुरः ६० श्रुत्वाथ
सुरवाक्यं तद्दटनन् पृथिवीपतेः कामारेर्
वनेदारचेतापसान्निमयादटे ६१ अथ श्रोवा
चदिव्यावाक्त्राजमशरीरिणी नदंती
मेशयेतस्यसर्वेषामपिश्रृण्वताम् ६२
सत्यमेवमहाराजब्राह्मणायद्भाषिरे
माकृथाः संशयं तत्र भवसत्प्रतिश्रवः
६३ श्रुत्वाशरीरिणोवाणीं दर्शवत्सवथाधि
पः मूर्तिमधुरिपोः कुंभस्थपासौभागिशा
यिनीम् ६४ निरस्ताखिलसंदेहाविस्मेत्ल
नरदर्शनं ब्यधाद्दानं ततो राजावथायश्रु
तिविहितं ६५ आसेनो राज्ञुषाराद्वेऽशवा
हृद्दबालके संहतियः सर्हेनैवाम्लताति
मत्वशान्स्नः ६६ दृष्टोपि दृष्टोवस्त्रेदध्य ह
एवमहात्मनाम् जननीमपि किं सालां
नावधीद्गुरुनंदनः ६७

स्कन्दानुसारिणा राज्ञा जैनापमे द्विषो
हताः योगीन्द्वैर्णे वे योगाज्ञा विद्यास्तवा
वलम्बिना १८ हतेषु तेषु दुष्टेषु सेना
नीः परितो वभौ वर्णाश्रमसमाचारस्था
पयन्नु विराजतः १९ कुमारिलमृगेन्द्रे
ण हतेषु जिनहस्तिषु निष्प्रत्यूहमवर्ध
न्तश्रुतिशाखाः समंततः २० विगमवि
हितमार्गकर्मणः संप्रवृत्तेः क्षितिरिति
नरदेहं शंभुपुत्रेश्रितेभूत् स्वयमपिम
दनारिर्भूतले संविहर्तुं स्वारनरसखवेश
सो संभवायाजगाम २१ इति श्रीशंकर
दिग्विजयसारे श्रीमुकुंदपदारविन्दम
करन्दाभिलाषिसदानंदसाख्यविदुषावि
रचिते कुमारप्रादुर्भावो नाम प्रथमः स
र्गः १ ॐ श्रीगणेशाय नमः अथ प्रभुर्भु
वनपतिर्भवोभूद्दक्षाद्रिभूमौ किल लिंग
रूपी नदेक्षतिमाः प्रकटः स्वयंभुः पूर्ण
भिधायाः शुभकीरलेषु १ स्वमेनवयस्भू

शो. द्वि. १

पाल्येभरणंकृतवान्स्वयम् आसाद्यपरि
कल्पान्त्रपूजनंकुरुमेसदा २ राज्ञातस्य
वक्तुंतवान्सप्रजःश्रद्धयार्चनम् नत्वैवेम
वसन्कश्चिद्वेदवेदांगपारगः ३ विद्याधि
राजइतिख्यातिंयातोद्विजोत्तमः नाम्ना
शिवगुरुस्तस्यगेहेपुत्रोबभूवह ४ उ
पनीतःसद्गुरुणाब्रह्मचारिव्रतेस्थितः
सांगान्वेदानधीत्यासौकृतार्थोभूत्ततोगु
रुः ५ प्राहतंवत्समत्पुत्रभोगाच्छेदानींगृहे
प्रति गार्हस्थ्यधर्ममाश्रित्यपित्रोःशुश्रूष
णंकुरु ६ इत्थंगुरुवचःश्रुत्वाम्नायपूर्व
मेवात्परम् प्राहतंगुरुरत्रैवैराग्यपर
रमम्परम् ७ यस्मिन्नहनिवैराग्यंभवेत्त
स्मिन्दिनेगुरो प्रव्रजेद्दत्तवोद्वाहः कृता
विस्तपिहस्यते ८ ब्रह्मचर्याद्गृहीभूत्वात
येष्ट्वाविविधैर्मखैः पुत्रानुत्पाद्यधर्मेण
मन्नामेतेनिवेशयेत् ९ कृत्वाविस्तपि
दृष्ट्वाहंसंशयापन्नमानसः विनिश्चित्य

तयोर्मध्ये बृहस्पतिश्रेयः कृपासुधेः ९ शि
ष्यस्यैवं वचः श्रुत्वा गुरुराह महार्थवि
त् इदानीं नाधिकारस्तेस्यात्मोक्षार्थ
साधने १० आदौ गार्हस्थ्यमाश्रित्य सर्वध
र्मेणसमर्चयन् तत्साधनात्ततः श्रद्धा
विवेकादिमती भवेत् ११ ततः साधन
पौष्कल्ये स्यात्तात्मोक्षार्थसाधने प्रवृत्ति
स्ततस्तयाति परंब्रह्म सनातनम् १२ इ
त्थमस्यास्यसंवादबृहस्पतेस्तमितागतः शु
रवेदलिङ्गोऽदत्तात्स्वगृहं नीतवांस्ततः १३
पदक्रमजटासु च वेदपारंगतेस्तते
भाट्टनये गुरुमते काणादकापिले
तथा १४ श्रुत्वादृष्ट्वाद्विजादिभ्यः कस्मा
दान्तंसमागताः तस्यैव वेदविदपात्रसं
पत्संश्रुताय्यैवे १५ तत्रागतेषु विप्रेषु
तेषु कस्माप्रदातव्य स्वसमानकुलेज्ञा
नोकस्यापिविनवानसौ १६ कस्मामानी
वतैवतद्गुणग्राममलोभतः कस्मापिता

शं॰
दि॰
८

शुभे लग्ने पाणिग्रहविधानतः १८ ततस्ते
कन्यां सदा हर्षान्नानालंकारसंयुताम् त
तः शिवागुरुर्विप्रो भार्यां लब्ध्वा पतिव्रता
म् १९ भोगान्भूरिसमं भुंजन्नेकैकं कालं यथो
चितम् ततस्तौ दम्पती पुत्रजन्मसदद्ध
मनः २० गते बहुतिथे काले दम्पत्योः स
न्ततिर्नते भार्यावाचपतिं स्वामिनाश्रया
वो महेश्वरम् २१ तं समाराध्य परया भ
क्त्या शूलिनमव्ययम् प्राप्स्यावो गुणसंप
न्नं पुत्रं सर्वज्ञमीप्सितम् २२ इति श्रुत्वा
प्रियावाक्यं विप्रवर्यस्तया सह शिवमारा
धयामास ध्यानेन तपसा गिरा २३ नित्यं
शिवालये स्थित्वा पूर्वोक्तो लिंगमर्चयन्
तत्रैकदा तपश्चर्यां कुर्वन्निद्रावशं गतः २४
स्वप्ने महेश्वरो देवस्तपसा तोषितो हितम्
प्रोवाच ब्राह्मणो भूत्वा वरदो वरदेश्वरः २५
अभिवाञ्छसि किं विप्रवर ब्रूहि समागतः
पुत्रं देहीति प्रोक्तोऽसौ विप्रेणाह स्वयं शिवः २६

सर्वज्ञंगुणसंपन्नमेकंवानिर्गुणंत्वह
पुत्रांत्वंवांछसीत्येवंशिवेनोक्तोब्रवीद्द्वि
जः २७ सर्वज्ञःसर्वशक्तिस्तुभवानिवम
हेश्वरः एकएवात्मजस्तत्रैववरमनेमहे
श्वरि २८ एवंहूतेनामहादेवोब्रवीदल
नथेतिनम् इत्यंस्तृणस्ववोध्याध्याब्रवी
द्वार्योपतिद्विजः २९ सिद्धेनोवांछितेभ
द्रेदेवालब्धोवरोमया इत्युक्त्वान्तर्द्धिते
विप्रान्सेनपौनर्वैदेवतान् ३० ध्यानस्थ
रसंपन्नोपुत्रःशोभवंतेजसा उपमाशे
थितेतेत्रेशैवेतेजस्सिंघवनन् ३१ शैवेन
तेजसासाधीसंपन्नासामतीवभो वेस्त
वीणयथादेवीदेवकीतेजसायुता ३२
स्तुहूर्तेस्तुभेलग्नेसुब्वस्थ्यग्रहपंचके सा
मतीस्तुतंबालंशोकराद्भुततेजसम् ३३
तस्मिन्नेवक्षणेविप्रःपुत्रजन्ममहोत्सव
म् अकरोत्सचैलमाल्यसंप्रादादानतास्मने
कशः ३४ विप्रेभ्योगाःसुवर्णंवद्धांसेजा

शं॰ दि॰ ८

तकर्मैव संचस्कारगणे देवज्ञात्यप्रवृत्तिवि
धेनसः १५ वालोयंकीदृशोजातनश्चेव्यदृश्य
न्लतोद्विजाः दृष्टःप्रसन्नरंतसैसमर्वज्ञोयं
भविष्यति १६ वेदेजेनसमोज्ञानेभवि
ताशंभुनासमः कारुण्येनहरिणातुल्यो
भविष्यतिमहामनाः १७ निष्कलंकोसौ
कांकीर्तिंभुविधास्यतिपावनीम् अस्यैव
यशुणेवालोभवतीसत्तु वद्विजाः १८
हर्षेणजीवितंतस्यनश्यहृजनकोनतन
चैवोकेद्विजैःप्रश्नविनातवगृहंगताः १९
अथानुशंकरंजातेजलिरेनिर्जराभुवि
कुलेशानुविदामासस्मंहानःसुरेकारि
णः ५॰ गुविजातोमृगांकोविपमपादेव
देतियम् कुलामलाभिधायातःपवनो
पिप्रभाकरात ५॰ पवमानदशांशेनसे
जातस्त्वाटकाकृयः शिलादस्तुनिष्ठत्तोभू
द्वदंनभवदेतियम् ब्रह्मासरेस्मरोजा
नस्तथानेदगिरिगुरुः ब्रह्मणःसनन्दनो

भूरुहरणश्चित्तस्तत्वोक्तयः ४३ विधि
शापाद्गुरुजातोमण्डलात्प्रसन्नथाश्रुविः
नेदीशमानेदग्निरिवेदं स्वेकोतुयाज
नाः ४४ एकदामुनयः सम्बद्धलणाः
पार्श्वेगा किल सांगान्वेदानधीयानारमे
तेसमुदान्विताः ४५ शारदाः खलितं
वेदे स्वरं श्रुत्वा जहास सह हसंतीतांस
मालोक्य स्वयंभूस्वतुराननः ४६ शाशा
पत्वेमनुष्येभुजायस्वेति सरस्वतीम् उ
क्तातूष्णीबभूवाथ शारदाचतुराननम्
४७ प्रतिप्रसादयामास स्वयं समुनीस्त
था दृष्टादेवीविषण्णास्तेमुनयः पारदर्शि
नः ४८ विधिंप्रसादयामासुः त्वमेवेति
पुनः पुनः प्राह प्रसादितोब्रह्मा याहि दे
वि महीतले ४९ यदातेदर्शने शंभोर्मा
नुष्ये संभविष्यति तदात्वमन्तिकं भूय
स्त्वमेष्यसि सरस्वति ५० इत्युक्त्वा स
प्यविधेः शारदापि महीतले शोणतीरे

शो॰
टि॰
९

एवं संजाता ब्राह्मणस्य वेश्मगेहे ५१ आजा
नसिद्धा सकलो वेदवेदांगपारगा कुमारी
भावमापन्ना वैभौ विप्रगेहे सती ५२ ए
कदा विश्वरूपं सा ब्रह्मणो ह्यागतो गेहे पितुः
सर्वांगरूपमपश्यत् वेदवेदांगपारगम् ५३
श्रुत्वैव सा वशा बाला दमयंतीव मोहिता
तेन च श्रुत्वा द्विजः सोपि नलवद्वावशो भ
वत् ५४ तयोरन्योन्यमुत्कंठा संजज्ञे द
र्शने द्वयोः आहारादिक्रियां त्यक्त्वा विरहा
ग्निप्रपीडितौ ५५ दृष्टौ तौ कारणं सम्यग्ज्ञा
यते लज्जयान्वितौ इंगितैर्लक्षयामास लक्ष
योरंतरं मोन्मनाः ५६ एकदा विश्वरूपं तं
पिताप्रच्छकारणम् किमिदं वत्स विं
नायाः कारणं वद मेग्रतः ५७ एवं पृष्टोथ
गुरुणा यथावृत्तमुदाहरत् शोणतीरे श्रु
ता बाला जीवनं सा ममेति सः ५८ एवं श्रु
त्वा स तदा कंब्राह्मणो वेदपारगो प्रेषया
मास हतां तेन पत्रे दत्ता विधानतः ५९

शोणनीरेथ्यैतौविप्रौप्राप्तौपत्रसमन्वितौ
दृष्ट्वाज्ञात्वाचवृत्तांतंसर्वस्वस्मापितातत:
स्वीयंभार्यामुवाचेदंवचनेनयमेश्रुते
राजगेहात्समायातौब्राह्मणौवरपत्रत:
किंकर्तव्यंममेदानींभद्रेब्रूहिममाग्रत:
साश्रुत्वास्वामिवाक्यंतस्माहस्मायसमन्वि
तम् १२ कुभार्याहृदयेज्ञात्वाश्रुत्वाचव
रमद्भुतम् स्वामिन्देयायदाकन्यावश्यंपयो
ग्यायशास्त्रत: १३ नविलम्बस्तदाकार्यो
योग्योसौविश्वरूपक: भार्यावाक्यंसमा
कर्ण्यलग्नंसम्यग्द्वि:शीलसम: मंगलालंकृ
तेपत्रेलेखयित्वाविज्ञानत: ब्राह्मणाभ्यां
ददौहर्षात्तौचशीघ्रंप्रजग्मतु: १४ विश्व
रूपपितादृष्ट्वाब्राह्मणौपत्रसंयुतौ वाच
यित्वाततःपत्रंविचार्यचजहर्षह १५ हर्षे
णमहतायुक्तोविवाहार्थंसमुद्यत: बंधु
वर्गोस्यसंयात्रेविवाहार्थंविधायस: १६
तत्रगत्वायथाशास्त्रंपाणिग्राहमचीकरत्

शं· दि· १०·

विहृत्य च यथाकालं पुनर्वैभुसमन्वितः
६८ प्रत्यागत्य गृहं सोपि प्रविश्य च यथा
सुखम् उत्सवं कारयामास सद्द्वारकार्योप
प्याहृतिः ६९ शनैः स निरपि लोके स्वाशाभा
वेन भूत्वा द्विजवरकुलदीपो विश्वरूपा
भिधानः निगमविहितमार्गैस्थापयन्स
द्विजाग्नीनिह सह निजपत्न्या कर्मभा
गैस्थितोभूत ७० विविधविबुधपक्षान्स
विजित्येह लोके प्रथितगुणकणोसौ मंड
नाख्यमेतेन कविवरनृपमान्यो विश्वरू
पः श्रीसौहृतवहवरपुत्रोशोभयामा
स शास्त्रैः ७१ इति श्रीशंकरदिग्विजयसा
रे स्वगणशंकरावतारसहितसरस्वती
विवाहो नाम द्वितीयः सर्गः २ ॐ श्रीगणे
शाय नमः अथ बालत्वमापन्नः शंकरोसा
ययास्तया अग्रहीत्सप्तमे वर्षे देशभाषा
समाप्य कामम् १ द्वितीये वर्णविज्ञानं पुरा
णश्रवणं तथा तृतीये सपितामहं संस्था

मोदैवयोगतः २ नदापिप्रतिभाका
चिल्लथ्यास्वाभाविकीस्वतः चतुर्थेस
वैशाखितंप्राडुर्भूतंमहेशिनः ३ उ
पनीतोथगुरुणा पंचमेहस्वयंगुरुः
ग्रथीमसंगतोवेदान्व्याकरोदर्थतः
स्वयम् ४ वेदेजैनसमस्थ्यागनिर्वह
णार्थंपणस्यायार्थको जीवेनागमप्र
वैकोऽउनिर्वहेसातात्स्वयंनैमिनिः
श्रीमस्थामसममोबभोउतिशिरःसिद्धां
तकेशकरोवेदान्तानविभाकरोगुरु
सौ··केनपमीयेनमः ५ पकदानि
वसतोहृगुरोभिक्षार्थमुपतः प्रवि
वेपकस्यविप्रस्यनिर्धनस्यगृहेवहुः
६ भिक्षांदेहीतिमप्राहस्फुरन्वाविप्रवधू
स्तथा प्राहतंकृतिनोयदेसंतितेवे
भवाहृशाः ७ सादरंभोजनेदत्वाजी
वंतिस्मविनःसदा वंवितःखलदै
वेननसमर्थोयतोवयम् ८ इत्यंदी

शो. दी. ११

नववः प्रोद्यभितामाम स्वकेदेदो नि
शम्यम्यं सकरुणावाचे दीनद्याईथीः
९ मेतच्छ्रावहन्तैवकमलाकमलास
नाम् शंकरोवाभिरण्याभिः सातच्छाता
भिरंगाते १० तस्मिन्नेवक्षणेतत्रशाङ्गभृ
नांहरेः प्रिया वरहणीष्ठमईनेशंकरं
प्रत्यभाषत ११ प्रियंदष्टुप्रनम्यक्रेस्त
तिंतस्यावइस्ततः सस्त्रेनाश्रीरुवावे
देपदर्थमंस्त्रनातया १२ तन्नूरूणावि
लवेनस्वयंतच्छ्रादटामिते निशम्यमंस्य
ववोलस्याउवाचकरुणाईथीः १३ प
दातेचरदादेवितदासाद्वालणस्त्रियः
गर्हेश्वविश्वपकनकैः सूर्यविनास्त्रियाम
व १४ इत्यंसंप्रेरितालक्ष्मीवइवेषणा
नत्क्षणे गर्हमापूर्यहेश्नामासयमेतर्षि
मागता १५ तदेवललितोलोकेसत्की
तिंप्राप्यभूतले विख्यातोभूतताविद
ममेभेतेनिवक्षतः १६ वडवर्षसस

कीर्तिर्लोके ख्याता सपावनी उपमा
नेगता सत्वशरदिंदुप्रभेव सा १७ ब
हुहै बदशास्याणो सो दैवो प्रत्यभेदन
म् चक्रे भासिकयाशङ्क्याशोकरो लोक
शोकरः १८ सममे हायने प्राप्ते समाव
सेगुरोर्गेहात् मामसेसेवनेसकोति
छतस्याञ्चसन्निधौ १९ रोहांकस्तागुण
लस्यराजशेषदसेक्तिना स्वामामः प्र
चितस्तेन शोकरस्यान्तिके ययौ २० तेना
गमार्थन्त्यपनेहुर्मानेसन्निवेदितम्
स्कन्दाहसमुद्रोवदमेविणोप्रतिशोकरः २१
प्रत्येभेस्यमजिनेचापिवहुशाप्याभूमिर्नि
रामासिर्बहूनाम् नेजेकर्मेदं विहायाव
भोगेः किन्तेधीमन्त्सर्वथाभोगिभोगैः २२
इत्युसेतेन प्रस्तुतस्थागतोराजसन्निधौ
हुतोनेकण्ठयामासवह्वर्थस्य भूभुजे २३
स्कन्देवनस्यहूतानेस्वयमेवागतोन्नृपः
स्वर्णाधुतेनिधायायो देववमणनामह २४

शं॰ दि॰ १२

नाटकं विनयस्थेन कृतं राज्ञा सुबुद्धिना
वाचितं सम्यगाकर्ण्य प्रसन्नः प्राशंकरः
२५ वरं वृणीष्व भो राजन्निति स्कृनाल्पो
ब्रवीत् पुत्रं देहीति मङ्क्षतानथैवास्त्विति
सोऽब्रवीत् अन्तर्हितः शंकरेणाथ्यगतः स्वी
यां पुरीं नृपः एकदा मुनयः सर्वे द्रष्टुं शं
करमागताः गौतमप्रमुखास्तत्र दृष्ट्वा ता
न् शंकरः स्वयम् अर्घ्यादिना तान् संपूज्य मा
नसहृष्टः स्थितः २८ उवाच शंकरस्ता
न्मुनीनत्यन्तहर्षितः अद्यैव सफलं ज
न्म सफलं जीवितं तथा २९ मुनीनां श्री
मतां पाददर्शनात्पापहारिणाम् अहो
यमाग्रहो धन्या मुनीनां दर्शनाद्वयं ३०
कलिकाले हि दोषभाजां कथं मुनीश्वराणा
मवलोकनम् न दलभ्यं मोहग्रस्ताः कृतं स
न्ततः किमिति प्रपंचये ३१ सम्यगालप
तपसः प्रभावादत्रागताः यावत्तस्य
मकारणं भगवन्तो अत्र वै तं मे ३२ .....

इत्युक्त्वा समुपामेऽथ शंकरं मुनयो
गताः वाक्यं श्रुत्वा मुनीशस्य जननी
शंकरस्य वै १४ शोकसागरसमग्नाभू
योभूयोऽकरोद्रुदं तां तथा मातरं हृष्ट्वा
बोधयामास शंकरः १५ मा स्म त्वं रोद
नेकार्षीर्महि शोके सहायता अस्मा
रे खलु संसारे स्थिरत्वं नालिकस्य वि
ते १६ अदर्शनादापतिताः पुनश्चादर्श
नेगताः नाहं तेषां मम ते नो व्यासेनो
क्तमिदं वचः १७ मातापितृसहस्राणि
पुत्रदारशतानि च संसारेष्वनुभूता
नि कस्य ते कस्य वा वयम् १८ सारेत्र
ह्लैवं वस्तुत्र निर्णीतं श्रुतिभिर्यतः
अनल्परूपां श्रमं प्राप्य पतिष्येथ तमसु
केये १९ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य शोकेन
द्विगुणीकृता आह गद्गदया वाचा उ

श्री·
हि·
१३
13

देवबुद्धिमतां वरम् त्यजबुद्धिमिमां व
त्स गच्छ स्वो भव पुत्रक यजस्वक्रतव मि
त्रान भविता सितनो यतिः ४० कथं त्वां पु
त्र हे त्यक्त्वा जीविते विरयामसती सोमार्ध
देहि किं तातस्तनयाः कः करिष्यति ४१
लब्ध्वा सर्वज्ञतां पुत्र मो कथं त्यक्तुमिच्छसि
कथं न ते मनस्तापन द्रवते मयि मातरि ४२
एवं शोके निमग्नानां बान्धवानां स योगि
राट् वैराग्यगर्भितैर्वाक्यैर्मेनोत्कैः पु
नः पुनः ४३ अहमेहे ह्यसंप्रामे चिंतया
मास्म शोकरः गार्हस्थ्यं तन्न कर्तव्यं जन
नीन निश्चासमति ४४ मातापुत्रेन मेस्त्वेह
स्तदा ज्ञापीष्यते बुधैः वेदान्तसंप्रदाया
र्थैमम जन्मतथा पितः ४५ अतस्तथा
करिष्यामि हं यथा यं जननी मम संन्यासा
यस्त्वयं दयादाज्ञां मेस्त्वत वत्सला ४६
इत्येवं मनसि संचिंत्य कदाचित्सरितं य
यौ जलमध्ये प्रविष्टः सन्ग्राहाग्रस्तोत्क्रो

हा स्वग्राहेण वज्रेणास्मदिन्ते नैव पार
ये श्वैवेतन्नलैणमाताजलानां गंद
दर्शितम् ४९ अदृष्टान्तस्तीकारैवि
स्वस्थापा नितुः खिला आस्तेः पालि
ला भर्ज्ञानतनोमे शरणे स्तनः ५० अश्रुता
तस्य चैकष्टं हा देवाहं स्नानान किम्
तदवस्थामिनासार्थ महोकष्टं परैवि
ये ५१ जननमाकष्टं मालोक्य जस्वमध्य
गतोब्रवीत् जीवनेन मम चेदम वो चेते
तवचेतन्नसि नदाज्ञां देहि मे शीघ्रं कुर्यी
स्त्या समसायनः एवमुक्त्वा ददावाज्ञां
स्त्या स्वकुरुपुत्रक ५२ निशम्येत्यव
चोमातः शोकरोहर्षस्तुनः तु ज्ञात्वा स्वक
ल्पं स्मानं स्नलिलाद्धि रागतः ५४
जननी प्रस्नवावेदं स्नम्यस्त्रमनसा यदा
तदैव पश्य रूपोपि ग्राहस्य स्कास समाग
तः ५५ अस्मातु पापि यस्कार्यं मयासे
मासिना कृतम् इत्याकर्ण्याब्रवीन्माता

शो. टि. १४

नवक्रव्यमयाधुना ५८ निशम्येत्थं वचः
प्राह शोकरोमा नरेश्वरतिः यन्नेमे पैत्रके मा
तर्येवैरं कुर्वन्ति बान्धवाः कर्तव्यं पालने
तेस्तन वस्त्राशनादिभिः पुनस्ते प्रस्तवा
वास्वाम्नायां मयि कोपगतिः इत्युक्तो ऽस्त्रा
पुनः प्राह दुःखितो य दिवा स्तवे स्वरिष्य
सिय दामा नलेदष्यामि नवानिके ५९
मत्सरशिशुरेवायं ते मामेवि यवाम
तीम् गतोनेतित्वयावित्ते स्तुएवतत्रापि
मद्वचः ६० यावत्तत्पालने कार्यं मयामाभी
प्यवर्तिना ततः शतगुणं चाहं करिष्यामि
पितृरगः ६१ इत्युक्ता मातरं स्वीयां तत्र स्थिता
ह कृपानिधिः मया मे न्यासितेदानीमस्त्वा
त्विमाभवत्स्वच ६२ भवद्भी रत्तणीयेयं
भोजनाच्छादनादिभिः तथैव जनरक्षले
वैशोक राज्ञोऽस्त्वबान्धवाः ६२ पुनः सेषा
शेषमव्या शोकेनातीव विक्लवो माका
र्षीः शोकमधिकं शोकेनास्ति महायता ६३

इत्थं वाचावाच्यसंविन्नियज्जननमाहितमात्म
ना नर्मदीसमीपगंगाचक्रे हरियामसत्म
त्विताम् १४ प्रवृत्तामेनरः प्राप्यगंत
दूरेमनोदये गच्छन्नवनानि सरितोमे
नेपश्यन्पथिकालयम् १५ ग्रोहिवस्तात्म
नात्मानंदर्शयन्नात्मनिस्फुटम् गोवि
न्दपूज्यपादानामुद्देशेनजगामसः १६
तपोवनेप्रविष्टोसौकेविनस्यष्टवान्म
निम् गोविन्दपूज्यपादानामाश्रमःक्व
भोसुने १७ इष्टस्मदर्शयामासगोवि
न्दस्वामिनोगुहाम् दृष्ट्वैवरुरोभक्त्या
दंडवत्प्रणनामसः १८ प्रदक्षिणत्र
यंकृत्वानतष्ठावमयुरोक्तिभिः गुरूणां
महिमायादृक्त्वंगीतोवेदपारगैः १९
तादृशंशंकरंप्रोक्त्वाकृत्वातत्त्वविदांवर
प्राहकस्त्वंततोवाकांशंकरोगुरुमब्र
वीत् २० स्वामिन्नाहंपृथ्वीनांभोनतेजो
नमरुन्नावम् नैन्द्रियेनाप्यहंतेषांस

मूर्ध्नोऽध्यान्तिकल्पितः २१ नेतिनेतिनिषे
धोयोवशिष्टः स्मृतः शिवः यतोवाचनि
वर्तन्तेसकलामनसासह २२ इत्युक्त्वनिश
म्यतद्वाक्यं श्रीगुरुस्तततोऽब्रवीत् ज्ञाना
मितोमहादेवशंकराचार्यतांगतम् २३
ततः श्रीशंकरोदेवः संपूज्यवरगोत्रिगुरोः
शिष्यत्वेनसमुपागत्य संप्रदायाध्यमादरा
त् जगद्देवब्रह्मतोस्वामिनाचार्यवचसाक्र
मात् तत्वमस्यादिभिर्वाक्यैः संप्रदायानु
सारतः २५ उपादिसद्गुरुस्तत्वमद्वैतब्र
ह्मशाश्वतम् व्यासेनोक्तंस्वशुक्रायगौडो
पादस्ततोग्रहीत् २६ ततोगोविंदनाथ
स्ततः श्रीशंकरोग्रहीत् परंहंसोचिता
वर्योसंगीकृत्यस्वयंशिवः २७ ब्रह्मवा
स्मीतिनिश्चित्यसर्वज्ञासंगतामयात् सो
ऽब्रह्मजगतींहंसहृत्साप्रदर्शयत् २८
श्रीगुरोरर्थयत्नेशिवसमर्पितुभवानठे
वार्षिकोस्यतदेसोमासमासीनवात्यानयो

गतः ७९ एकदा ध्याननिष्ठायां मयि श्रेष्ठ
ष्ठा गुरुर्यति विघ्नरूपेण दीर्घ्णह्रं समा
धौ मे विवार्यैव ८० नैऋतः सर्वमामे
त्र्यक्षोभिमेत्र्यकमंडलम् तन्मध्ये वेश
यन्नीरमगमत्सोविधितेरेयया ८१ इत्थं
तेसमाकर्ण्य लोकतः शंकरस्समः ग्र
कृत्यो वित्स्नाथ्येस्तहर्षेण महतान्वितः
८२ अब्रवीद्धवनेभित्तेशंकरेप्रहस
न्निव शारदाकाशवक्त्रेभानेनेलवि
यानया ८३ तद्धवा श्रीमंतीकाशीत्र
यात्तत्राधिकारिणः बोधयमात्मविज्ञा
नेमुमुक्षूनेवतिष्ठत ८४ अत्रेमेपिष्टि
नेपूर्वंव्यासेनापिहिमाचले मुनिस्स
मद्विवेदानशास्त्रनामपिष्टकृति ८५ के
ध्यानेरमयापृष्टुयत्तत्तु एकादिशवरश्रा
येवेदस्त्वयासर्वोविभक्तोभारतेकृते
८६ सूत्रिताब्रह्ममीमांसायोगभाष्यं
याकृतं केचित्तद्विवादेनकल्पयंस्सम

शं. हिं. १९

ध्यास्यथा ८७ वेदनिर्णायकंभाष्यंकर्त्तात्वं
भवितास्वयं निशम्यतद्वचःसोपिव्यासो
मामब्रवीत्तदा ८८ सप्तर्षिःपूर्वमेवेत्थमभ
वःस्मरसिद्देवतैः सोपिस्वात्मावतारार्य
प्रतिजज्ञेमहेश्वरः ८९ तस्मात्त्वत्स्वरूपएव
त्वमस्मिभाष्यस्यभविताकृती नयेभःसक
लेकुंभेसंहरिष्यतियःस्वयं ९० करिष्य
तिसवैभाष्यंवेदान्तार्थप्रकाशकम् नि
रमिष्यतिमोहान्तांल्लोकपतानिवर्द्धिर्यो
९१ इत्युक्त्वामामनुनिर्ध्यासोयथयोकालोम
पर्वतम् तन्मात्वायतत्तुतेभितोसंहृदेहत
त्वयैवहि ९२ अतस्त्वपरमोदारोजगद्गु
द्वारणोरतः गच्छकाशींशिवःसाक्षात्दर्शो
नेनप्रदास्यति ९३ एवमुक्त्वाययोगोविन्द
स्वामीतेविसमर्जेह शंकरोप्यभिवंद्याथि
यथयोवाराणसीपुरीम् ९४ दृष्ट्वाकाशी
पुरीभितत्तत्रशावशिववल्लभा स्तोत्रेण
नेनमेधावीयत्तुनाशिवतामियात् ९५

शिवाकारो देवी हरिहरनिजावासयपर
ति भवेच्छ्रीश्री ब्रह्माद्ययमुखपदेधात
हरणी शरण्याभूता नो जननि स्मृतिभय
ग्रस्तमनसो यियावेयावत्स्मनतमि
ह काशी स्थिरपदाम् ९७ पुरे स्मृतिलस
त्संप्रकृतिमखिलाध्यामजननी पुरी
त्यक्तुं लोकः अयतिभवतो शान्तिनिवि
ष्टाम् पुरी ब्रह्माभिख्यो निरवधिविदन
दसरणिस्वरश्रेयो निम्नं भगवतिभवे
नोशिवस्वधाम् कृत्नानातीर्थानां प्रबल
उपसो शास्त्रविधिना प्रकृतोरे लोके
नधिपदिनिवासे सकृतिनः लभंतेते
धीराः प्रचुरशुभलभ्यं सपदि तेप्रक्षिप्ताः
सो व्योम्नि विमलपदमोनेष्मस्थलभे ९८
स्वयंभूः स्रष्टेदंमुनिस्वरनराद्यन्वितम
सोस्मिन्नपायेड्ढः खो पदनिकरणेवास
जगताम् तपस्वीष्योदेवंस्वकरमवा
दितय करैर्विनिर्मायेते नो जननि स्मृति

का॰
टि॰
८

17

हंसोशांतिमगमत् ॥९९॥ ब्रह्माद्याद्यस्याय
शिवपुरविषयाश्रीसुखदयेयिया काशी
गंतानलकृतविभूषांशुरिहेशो निवासा
र्थंभूमौपरमकृपयासौ तु जननी जना
नां त्वांस्तुत्वास्वयमपिनिवासंविदधतः ॥१००॥
हरिर्ब्रह्माशंभुर्गृहगणपमुख्याः शिवग
णाः शिवालक्ष्मीर्वाणी निजनिजगणैः सं
परिवृताः गुरुर्देवाद्यष्टाङ्कषिमुनिगण
स्त्वाशिवपुरीमसमासाद्यापिपित्रादिकृत
निवासाः कृतकिनः १ कलौ नैव धर्मे
जिनशतप्रकोनरगणाप्तराजन्मान्यमैत्रैः
स्वकृतशतपुञ्जैः प्रभवतीम् समाश्रित्य
ते त्वां मज्जन्ति तनुमान्याः कलि तां शि
वो भूत्वा ब्रह्माद्यपस्तव पदं संप्रविशति
२ अहो भाग्यं त्वद्याः स्थिरचरकलानां जनि
मतां कलौ काश्यां वासः शिवपदगतिः
सज्जनरतिः सदा गंगापाथोमृततर
सरसास्वादनरतिः ॥ ॥

प्रयाणेसमन्तोऽतःस्फुरतिशिवरेवयोऽति
सुलभः ३ इदंलोकेकाशण्याविधिहरि
शिवाद्यादितरैतेर्निवासीश्रीकाशणोभ
वशमजनन्योसुखपदम् सुलभाशा
तात्मावसतियदिभाग्यादविरतेपठ
त्भक्ताशेभोःपरमपदवीयातिसुज
नः ४ पवेस्तुवायतीत्हेशःकाशीभक्ता
प्रणम्यव गंगाभागीरथीप्राप्यतेतुशु
वतनोसुनिः ५ शिवाशेणताशीताहरि
पदयशोभूतिरतुलासयं ज्योतिर्लसी
र्निरवधिसुखोस्वादमधुरा सुधाधा
रासारात्रिगुणपरिवारानिविमलावि
हानेहाकारावसत्तममनविवेत्रिपथगा
६ निराकारात्स्पष्टेरभवदियमीशात्म
निगुजगत्सृष्टेदेवासुरनरसुतेभ्रा
तितिविनम् निमग्रेडःखोभ्योडरित
वरिनिर्वीत्यकृपयामसुइतेनीराक
तिमिहविधायाविरभवत् ७ स्वयंश्च

श्रो॰ द्वि॰ १८

18

ड्डामं विश्वात्मकं निष्कलं विभ्राणाकृतिरजेव
मात्मा भूतानां परिमितनवतनूं नोजनिम
नाम् निर्ज्ञाशक्ति विज्ञां स्थिरचरजगडे
त्वस्सविता प्रविश्येदं सर्वं नियमयसि भा
गीरथ्यसि ८ विधिर्विष्णुः शंभुस्त्वम
सि त्रुरूपत्वेन सकलारंभोमामाशीर्द्धः स्वा
त्वमखिलजनाजकृन्तनेय निरायाथाम
याभगवतिसदातं विहरसि त्वितोनीरा
काराहरसि जनतायाः स्वपयसा ९ त्रि
धाभूत्वा गगेदिवि भुवि च पातालभुवने
सुराङ्गनागादीन् जलगतान्मावय
मियान् विष्णुड्डाले भूत्वा सुरनरभुजंग
प्रभृतयः सर्वे ब्रह्माण्डे निरवधिपदं
यान्ति स्वभग्नाः १० त्रसिद्धान्तो कीर्तिर्भव
जलधिपारंगमयति स्तवे त्वे हलोकेह
जिनहरणीशांतिमरणिः अनेनाहयामि
त्वाशरणमभये मोवजननि भवमाया
लोनिस्सिप्रभवसि समुद्धारय लघु ।

उरडोरेहैौवेश्वत्तुरमयदेहैौप्रपतितल्ल
वाम्बुस्नानेनत्यजतिमलमत्यंतगहनं
प्रवेडेमायांव्यजनिस्मृतिभयागारमज
रंनिजानंदंधामप्रविशतिजनस्तेखलुक्रे
पया १२ नयज्ञैर्नोदानैर्नचपरतपोभि
र्नेनिगमैः समुक्तेर्देयंषांकलिमलभ
राणामसुमताम् समुक्तेर्देयेषांकलि
मलभराणामसुमताम् समुक्तेर्दत्ते
षांतवसलिलधारेत्तणवशात्सदास्वांतैः
पीनैःकिमुतजननीज्याम्बुनइति १३ सु
धिःप्रातःकालेपठतियइदंस्तोत्रममलं
पवित्रंगंगायाःशिवपदववहायाभ्रमहर
म् हृदाध्यायन्नंगांभवभयभरध्वंसिभु
वनोविनिर्धूयाघौघान्व्रजतिहरिधामा
स्तनजम् १४ एवंभागीरथ्याःस्तुवानतवा
त्वानायतीश्वरः सर्वलोकस्तुतांवाक्षेप
यैविश्वस्यालयम् १५ विश्वस्वंरसमभ्य
र्च्यमनसास्वात्मरूपिणाम् स्तोत्रेणानेन

तद्भावं शंकरं शंकरः स्वयम् ६ शिवं शां
ताकारं भवमखिलजगच्छून्यममलं निरीहं
स्वच्छालोकं विगतकलनं ध्यानविधुरं उमा
श्लिष्टं शंभुं प्रथमहरं मनोज्ञादिशरणं महे
शानं वन्दे श्रुतिशिखरवाग्भूमिसकलं ७
यथीशादौ वेदाः क्रतुभिरमरेशं क्रतुपति
महेशं त्वामिष्ट्वा विमलमतयो भोगविभ
वाः निरुध्यासून् ज्ञातायमनियमसद्ध्यो
ध्वनिरता स्तदा त्वां ध्यायंतो निरवधिपदं
यान्ति सुभगाः ८ मनुष्यत्वं प्राप्यापरिमि
नसत्वद्वारमनुथा महादेवं हित्वा भ्रम
शतह्रता भोगावनराः व्रजेत्यात्मादान्य
क्वचिदपि न शांतिं स्थिरपदो विचार्यैवं धीराः
पशुपतिसमाराधनपराः त्वकांविवेस्व
र्यं विधिहरिमुखाराध्यमचलं प्रपंच
स्रष्टारावतिहरतिस्वात्मनिपरे ९
नदत्तानालोकाभ्रमतिजन्तुः त्वाब्धि
पतितो ॥ ॥

बुधा बुद्ध्वा नित्यं तव पदयुगांभोजनि
रताः २० महामोहाध्यासे स्खलितजडप
रिक्लेशविपुषि प्रमादागारे ध्वान्ते विग
तसत्वे लेशेति निरये निमग्नानां त्व
ग्णात्वमसि शरणं शंकर विभो प्रपद्ये
त्वां शंभो परिहर भवं दुःखनिचितम् २१
अरत्ने त्वामीशाने त्रिनयन सुदारात्मव
पुषं न पश्यामीऽस्यां ब्रह्मविदपि शार
णं भवहरम् शिवं स्वात्माभिन्नं श्रुति
शतशिरोभिः प्रकटितं विचार्याहं ना
थ प्रणव वपुषं त्वामुपगतः २२ अना
दौ संसारे जनिमृतिमये त्वां स्वसुहृदं
प्रभुं स्वात्मारामं परमकृपयालं कृत
तनु शरणं लोकोयं जडमतिरिति ध्या
तिवशयो न काशीशे यातीश्वरशरण
मेकांतसुखदम् २३ कदेहं त्वां लीनं श
तधृति गिरामप्यविषये निरालंबे स्व
ऽप्रकृतिपुरुषेशोऽस्त्वमजम् तथापि

श्री. टि. २.

तस्माद्देवत्वनक्कसत्त्वैः पूजनमिदं स्व
त्वोदासीप्येयेभवन्नमसम्मशंभो श्रमह
रे २४ एवं त्वत्वामहादेवं विश्वेश्वरस्त्र
दारथीः अन्नपूर्णालयं गत्वा तां तुष्टा
व स्तयेन्नमः २५ शिवं शंकरस्यार्वे द
हा विश्वरूजा जगन्मातरं शंभुलक्ष्मीसुख
राम् नित्यं श्रीमन्मस्तस्य विश्वस्य कर्त्रीव
लानां नित्यं श्रीप्रपद्येन्नपूर्णाम् पुरा
या हितीयायिनल्परूपा स्वयं ब्रह्मशब्दा
भिधेया लग्नासीत् विधायावेहेतं स्वश
क्तिं विविश्रो समसंज्ञावित्वे विश्वमाकाश
पुष्पम् २६ पुनर्ब्रह्मविष्ण्वीशानमुख्याभि
धानासतीभावस्पृत्वायायाघतीतास्त्रिलोक
म् स्वराप्याकृतिस्वं विनिर्मायशात्मावि
भातीश्वरीतां प्रपद्येन्नपूर्णाम् २७ नया
ही पुमान्नोनषंढाकृतिर्या स्वयं सर्वरू
पासतीभासमाना स्वयंज्योतिरेषोति
नारूपजालैर्हिदांतां भवानीं प्रपद्येन्नपूर्णा २५

उत्कटात्संसारवार्धौ निमग्नं समीक्ष्या
खिलं जीवजातं दयार्द्री विद्यायावि
मुक्तात्मतां याप्रयाणे जनोद्धारिणी
तांप्रपद्येन्नपूर्णाम् १० कलौ याविशु
द्धिं ददाति प्रयाणेन तेभ्यः पशुभ्यः कृ
मिभ्यः स्त्रियेभ्यः स्वयंब्रह्मविद्यास
तीकाशिकायांमहेशप्रियांतांप्रपद्ये
न्नपूर्णाम् ११ नयेषांतपोयोगयज्ञा
दिकर्माश्रयोनैववोधोविरागास्थिता
नः गतिर्येषु हि तेषांप्रयाणे विमुक्तिंशि
वांतांसदाहंप्रपद्येन्नपूर्णाम् १२ अ
होउलेभंमोत्तलस्मीविशालामुपे
येनकोडाविवेकात्मसिद्धिम् कलौ
दीपमानास्निग्धांशुभुपत्न्यापविसागा
मात्रेणदेहस्यजंतोः १३ नमस्तेशिवा
यैगिरीशप्रियायैस्वबोधायैनिजानंद
दायैमहत्यै नमः प्रत्यगात्मस्वरूप
स्थितायैपरब्रह्मबोधोदयायैसमस्त २४

शं·
दि·
२१

शिवांनीलकंठप्रियांस्वात्मतुंडोनिधा
यात्मसृष्ट्यांलयेशुद्धवित्तः स्तवंयःपठे
द्देवदेव्याःसदेवप्रसन्नाभवेत्तस्यदेव्य
नुग्रहेण १५ गंगयालंकृतांकाशीप्राप्य
गंगांव्यगाहत तोप्रणाम्याविशालायत
गौरीरेनस्थिवान्मुनिः १६ विश्वेशमपरी
वारेनत्वासंपूज्यभक्तितः तत्रैववमहा
लेत्रैमौलदेतस्थिवानितिः १७ निरव
धिमत्स्वदेनस्वात्मभावंगतेनप्रथितत्व
जनकीर्तिःशंकरोदेशाकेनक्कतिशिव
रविचारेपरितोमोहिकाशीयतिवर
गुणप्रकः प्राप्यतस्थोयतीशः १८ प्र
तिदिनमिहगंगाजीवनेसत्रिमज्य कृ
तिशिवरवचोभिःसविचार्यात्मतत्वम्
प्रवलपदनिविष्टुःसंवभोशंकरोसौ
विमलसकलजनमांशंभुपुर्यांप्रसन्नः १९
इतिश्रीशंकरदिग्विजयसारेगुरुसंगमका
शीप्रवेशोनामतृतीयःसर्गः ३ श्रीगणेशायनमः

अथ श्रीशंकरे तत्र स्थिते काश्यां महा
मुनौ एकान्ते कश्चिदागम्य ब्राह्मणो
वेदपारगः १ प्रणनाम यतिं सम्यग्व
ाग्यादिसमन्वितः उत्थाप्य ब्राह्मणं
भिक्षुः पृष्टवान्कः कुतो भवान् २ एवं
पृष्टो द्विजः प्राह चोलदेशादहं मम
संसारतापसंतप्तो दर्शनार्थं समागतो
ऽहम् ३ संप्राप्तोऽस्मि वन्द्यदेशाद्देवा
त्वामतः श्रीमिमाम् शरणं त्वां प्रपन्नो
ऽस्मि पूर्वपुण्यवशादहम् ४ त्वं मो
चय संसारान्मामनेकृपानिधे श्री
विरिंचिरिमे लोकास्पर्धातिशयदूषि
ताः ५ नास्तीहाकृत्रिमं सौख्यं कृत्रिमे
न भजाम्यहम् लोकपाला इमे सर्वे लो
कैः सह विनश्वराः ६ नानादोषमयाः
स्वामिन्नैव तत्र रुचिर्मम संसारामध
संप्राप्तोऽस्मि हेतिनामुपागतः ७ इत्थ
मुक्तं तेन शिष्येण जग्राह कृपया मुनिः

शं॰
दि॰
२२

ज्ञात्वासाधनसंपन्नंविरक्तंसंयतेन्द्रियं ८
संन्यासमकरोत्तस्मैश्रेष्ठसच्छास्त्रवेदक
म् तत्त्वमस्यादिवाक्येभ्यस्स्वात्मतत्त्वमु
पादिशत् ९ शंकरस्यगुरोरादौशिष्या
जातःसनन्दनः येविरक्ताःसमायाताः
शिष्यत्वंप्रापिताश्चते १० शेषोहिसाधु
शीलेहंसस्तेषांमोनुजगदेहेवाल्मीकिः
काश्मीरयाचजैमिनिःकर्मशोधनैः ११
संसारसागरेमग्नान्दृष्ट्वाश्रीशंकरोजना
न् ब्रह्मज्ञानोपदेशेनकृतकृत्यानचीक
रत् १२ गंगायांशंकरःस्नातुमेकाकीग
तएकदा तदाहिपथिमध्यस्थंचण्डाले
केविदेत्तत १३ स्वाभिभ्यस्तभिराशुत्कम
तिमृदनराहूतिं शंकरस्तमुवाचदंप
थानमास्पृश १४ श्रुत्वासवांसन्नाभि
ख्यशूद्रसतिदमब्रवीत् ववोवदान्तसं
सिद्धंस्यायपुतकमुदारधीः १५ अद्विती
यमसंगमत्स्यस्वरूपमवेदितम्

निर्णीते स्फुरति भिन्नत्वं चित्रं ते भेदकल्प
ना १६ देहिनोपृतकुम्भाये वेशमात्रे
ण भिन्नताः ज्ञानरूपस्य गरहस्यात्मैव च
ये ति भवादृशाः १७ स्वजमार्गमिति स्वा
मिं कवापरि जिह्वीर्षसि देहं वा देहिनं
वा त्वं न भोयद्वापि संप्रतम् १८ न स्वम
न्तो भिन्नभेदः कस्मात्तिर्णि स्वयं ज्वाल
णास्त जघोर्भेदः कथ्यते प्रस्ययात्मनि १९
स्वरन यास्वराघावाको भेदः सूर्यविम्ब
योः ग्रहे ह्विनोपवेडालः केन्ति मिथ्या
ग्रहोपते २० अशरीरे शरीरेषु संतमे
के युगाननम् विस्तृस्मायमनन्ते त्वंक
नेहंता कलेवरे २१ स्वकाशीकचते वि
याक्कभेदोनर्थकारणम् अहो महातो
मुंयति मायाजाले मनस्विनः २२ इमे
वमुक्त्वा विरतं प्राह स्यं विस्मितो यतिः
सत्यमुक्तं त्वयोदारमेतज्ज्ञानमथुनाभि
दाम् २३ बहवः पंडितास्सन्ति दृश्यास्तवि

शि· दि· २२

शारदाः अविभेदं मनिकं तं केचिदेव
विदन्ति च २४ सर्वमात्ममयं विश्वं यस्य
भाति महात्मनः द्विजो वा श्वपचो वापि
वन्दनीयः स मे गुरुः २५ यावितिविश्व
धात्रादौ भाति मातृमिकादिषु सेवाहं
नास्ति वेदस्य पुंड्येन स मे गुरुः २६ य
त्र यत्र भवेद्देहो यस्तत्तदर्थमुपेत्य यत्
बोधमात्रमहं तत्स्याबुद्ध्येन स मे गुरुः
२७ भाषते यावदिस्य मतावदारशिवः
स्वयम् वेदश्च तत्र भिराप्तुक्ते दर्शयामास
तद्गुरुः २८ भयेन भक्तिये या भ्यो पुक्तः श्री
शेकरो यतिः तुष्टाव वाग्भिरग्र्याभिः प्रम
गात्मानमीश्वरं २९ दासस्ते देहदृष्ट्याहं जी
वदृष्ट्या तवांशकः आत्मदृष्ट्या त्वमेवाहमि
ति मे निश्चिता मतिः ३० यस्य भासा प्रका
शन्ते लोकालोकेशमानिनः नमस्तस्मै
चिदानंदवपुषे परमात्मने ३१ ज्ञात्वेत्थं
यविभागो येन सो ऽस्य परात्मनः ॥

भातितस्मै महेशाय शिवाय गुरवे न
मः १२ ब्रह्मविद्यास्वरूपिण्या पार्वत्या
लिंगितः सदा शिवो भाति वसत्काशण
यस्तस्मै ब्रह्मणे नमः १३ सनकादिमु
निभ्यो यस्तत्त्ववस्तु विदत्स्वयम निर्दिश
त्यद्वयानंदं गुरुर्द्यावत्सन्निधौ १४
स्वयमानः स देवात्मा नन्दीशप्रमुखैर्ग
णैः आत्मारामो महादेवस्तस्मै ते ब्रह्म
णे नमः १५ सच्छिदंजीवरूपेण प्रविष्टः
सर्वदेहिषु अलिप्तो व्योमवन्नित्यो यस्त
स्मै ब्रह्मणे नमः १६ विवेकवैराग्यश
मादिसंपदाजित्वा स्ततां प्राप्य गुरुंभ
जेतयः श्रोतव्यमंतव्यविधेर्विधायक
स्तस्मै नमो भिन्नवराय शूलिने १७ मो
हे परिमज्ज विदात्मनि स्वयं निष्ठापरोक्षा
मयनेतयः परे बोधे सदानंदघनेन
दृश्यकेतस्मै नमो वीतभयाय शंभवे
१८ वेदैः सदा सूक्तिपरैर्विमृज्यते सांगैः

शं॰ दि॰ २५

समेतैः सरहस्यकैर्विभुः संसारदावा
नलतापितांजनान्संजीवयसेस्मिन्प
रोनमोस्तुते ३९ इत्येवं संस्तुतो देवः स
माभाष्यदमब्रवीत् धन्योसिकृतकृत्यो
सिसर्वज्ञोसियतीश्वर ४० यथानाराय
णोव्यासः प्रियोमेत्वंतथायते अहंत्वमे
वंत्वंवाहं यस्मात्त्वमनुसमामनु ४१ आव
योरंतरंनास्तिमुनेनामाशयात्वहम्
संगृह्यश्रुतिसर्वस्वंवेदव्यासेनधीमता
४२ ब्रह्माद्वैतात्ममीमांसारचितामोत्ततत्
स्पदा यत्रसाव्युत्तुरोगाणांमनसुदूषिपव
डितम् ४३ नवमूढधियःकोविद्वाखाभा
सात्वंविद्धि अमपथावेदवाक्यानिव्याख्या
तानिकुबुद्धिभिः ४४ नसर्वज्ञेविनातेषां
सूत्राणांसंप्रकाशकः अतस्त्वंसर्वशक्ति
मान्सर्वज्ञत्वात्स्वभोमुनेः ४५ यथाश्रुती
नांसर्वासांपरब्रह्मणिनिष्ठिता तथाहे
नपरंभाष्यंकुरुमाभिनिवेशतः ४६

श्रुतिस्मृतीतिहासानां व्याख्यां निर्माय
यत्नतः संप्रदायविदां मार्गः प्रकाश
लिधुनायते ४७ शिष्यप्रविश्वरूपेण
वेदान्तैकनिबन्धनम् कृत्वादिशोम्न
विजयः कार्यो ह्वैतप्रसिद्धये ४८ यस्य
दाहिसंकीर्णो भवेद्वेदक्रमो मते नदा
नदावतीर्णो ह्येको सम्यग्विनिर्णयम् ४९
त्वयाकृतानि भाष्याणि प्रसरिष्यन्ति सम्
वेतः पद्मयोनिसभामध्येयुः संतिप
रिनिष्ठितम् ५० मडनं कमठं जित्वात
थाजित्वा प्रभाकरम् नीलकंठं तथा
शैवं गुप्तमाद्यैशंतिकं तथा ५१ वृद्धदेव
दमते तनिष्ठं भास्करं वेदनस्करं जित्वा
शिष्यत्वमानीय मते प्रख्याप्य याद्व्यं ५२
मोहान्धकारदलने साक्षाद्वैतभास्करः
विनिर्वेद्य विनेयास्त्वमा सुपेघ्य सतः
परम् ५३ भित्वाणि त्यसमाभाष्यमहादे
वः सहागमेः अन्तर्धानमगात शंकरः

प्रापजाह्नवीम् ५४ तत्राह्निकविधिं कृ
त्वाध्यापयन् शिष्यान् दिशि याम् स्थितो विचार
यामास वेदान्तानर्थं तो यतिः ५५ ततोस्य
सर्वशक्तित्वात्सर्वज्ञत्वाद्यतीशितुः भाष्य
कर्तृत्वशक्ति[illegible]माविरभूद्धृदि ५६
तस्मिन्नेव दिने यात्रां बदरीकाननस्य सः
विधाय मार्गमाश्रित्य गच्छन्संप्राप तद्व
नम् ५७ संगतो मुनिभिस्तत्रोदारैर्ब्रह्म
र्षिभिः सह स विचार्यागमांस्तान्स सर्ववि
द्यापि स्वयं गुरुः ५८ ईशावास्यप्रभृति
षु दशसूपनिषत्स्वथ भाष्यं व्यधत्त गी
तासु विष्णोर्नामसहस्रके ५९ भाष्य
सनत्सुजातीये कृत्वा वेदान्तसंस्कृते
भाष्यं प्रसन्नगंभीरं वेदान्तार्थप्रकाशक
म् ६० नृसिंहतापनीयाख्यमुपदेशसह
स्रकं कृत्वानेकान्निबन्धांश्च स्वशिष्येभ्य
उपादिशत् ६१ शान्तिपाठं विधायादौ शि
ष्यान्कृत्वा नमस्क्रियात् स्वयमध्यापयामा

सवेदभाष्याण्युदारधीः शांतिपाठे
नतोऽस्यांतेसहशिष्यैर्विधायसः सं
तव्यार्थेषुशिष्याद्यैर्योजयित्वावभोय
तिः ९३ गुणैः शमादिभिर्युक्तोत्तान
वैराग्यसंपदा भगवत्पूज्यपादस्यशि
ष्यः श्रेष्ठः सनंदनः ९४ एकदाजाह्न
वीपारतीरेसवसनंदनम् गंगाती
रेस्वयंस्थित्वावारेतेवाजुहावसः ९५
संसारसागराद्युक्तिस्तारिकासरितो
नकिम् तारिकेतिसनिश्चित्यप्रविष्टो
जाह्नवीजले ९६ पादसंरक्षणेतसमा
पद्मानिपदेपदे गंगादर्शयतेतस्य
संतुष्टागुरुभक्तितः ९७ पदेनिवेश्य
पद्मेषुश्रीगुरोरंतिकेययौ दृष्ट्वाशिष्य
गुरुस्तस्यपद्मपादाख्यनामथात् ९८
प्रकरणपाठयंतंतेवेदांतानादिनोपरे
श्राविलिप्र्ययंतिशैवावेदांतास्तानितो
रुद्गात् नहिकल्पानिरस्यादौतेकेवै

श्री॰ दानुसारिभिः प्रतिक्षेप्ता मतामासंव
हि॰ ज्ञागमयुक्तिभिः ७ जीवेशयोर्यदाभे
२९ दः कथं मुक्तिर्भवेन्नव ध्यानजा वेन्नतिम्य
स्याज्जन्मवेनास्ति निम्पता ११ किंवेशस्य
गुणानन्तैः संक्रामः लीकृतेनोद्भवेः मो
तकाले प्रशान्तत्र नतेषां चतेक्रमः १२
गुणानां कुत्र चित्केषां मते प्रज्ञान संत
ताः प्रसुक्षीण गुणाः संतत समीरणप्रयो
यवत १३ इति चेन्मैव भोगाय समवाधी
मरूपतः भाति किंचैकदेशेनाश्रयेने
वा प्रवेशो गुणाः १४ साकल्येनाथवा तत्र
पूर्वदोषस्तु कीर्तितः द्वितीये परमेश
स्य दोषः स्याद्रक्ततातव १५ इत्थं तत्के कु
ठारैस्तान भिदन्मानमानिनः जगद्गुरोपि
शिष्यैस्तैः स्वीयपक्षं विहाय वैः १६ एकदा
शंकराचार्यश्चोदयामास शंकरः भाष्यं शा
रीरिकं कर्तुं वेदतत्त्वप्रकाशकं १७ शंभो
राज्ञापुरस्कृत्य भाष्यं शारीरकं व्यधात्

प्रसंगेनातिगंभीरंचवस्तुलक्षणंसंश्रुतं
७८ समन्वयाविरोधौचसाधनेफलम
भवे तेषांचतन्मीमांसाकृताभाष्य
कृतापृथक् ७९ आदौसमन्वयाध्याये
वेदांतानांसमन्वयः ब्रह्मण्युक्तोविनि
र्णीतोनानाश्रुतिभिरादरात् ८० तत्रा
पिप्रथमेपादेसूत्रेचप्रथमेनथाथात
स्यइतिवाक्यादौमीमांसाबहुधाकृता ८१
शास्त्रमारंभणीयंवानवाक्वेतिसंशये
पूर्वपक्षेत्वनारंभ्यंविषयादेरभावतः ८२
आरंभणीयंसिद्धांतेशास्त्रंब्रह्मपराय
णम् संभवाद्विषयादीनामित्यसाम
स्यनिर्णयः ८३ किंचब्रह्मविचार्यंवा
नवाक्वेतिसंशयम् नविचार्यंपरंब्र
ह्मपूर्वपक्षेतिफलत्वतः ८४ कथंचेदि
त्याकांक्षायामिर्यतत्रनिगद्यते सदि
ग्धंचेत्परंब्रह्मसप्रयोजनमेववा ८५
जिज्ञास्यंस्यान्नदालोकेतद्द्वयंनास्तिकार

शो॰ दि॰ २२

णाम् न सत्त्रिंशं परं ब्रह्म सर्वेषां स्वात्मरू
पतः ८६ अहमस्मि स्वात्मरूपेण अस्मीदं सर्व
मात्मनाम् अहं वा नाहमिति स्वं संशया
नैव दृश्यते ८७ अहमस्य स्वात्मरूपेण ब्रह्म
णोऽप्रमेयत्वयम् अतो ब्रह्म न संदिग्धं लो
कस्यानुभवादपि ८८ यत्र वस्तुषु संदि
ग्धं जिज्ञासस्तेन न तत्र तु नः स्वमनस्केऽपि
येणेव संनिकृष्टे घट्याद्वदः ८९ जिज्ञा
साविषयः स्फीता लोकमध्यगतो न हि
दृष्टस्तथा परं ब्रह्म न जिज्ञास्यं स्फुटत्व
तः ९० सप्रयोजनमेवापि जिज्ञास्यं व
स्तु नान्यथा न तथास्ति परं ब्रह्म भोगादे
हीनता यतः ९१ यदि ब्रह्म सुखं वा स्यात्
दुःखाभावो यथा भवेत् न दा लोकस्य भो
गादेः हीनता किं निमित्तका ९२ अहमस्मी
ति विज्ञाने मत्येवाविस्तृहीनता भोगादेह
शयने लोके कृतो ब्रह्म सुखं वदः ९३ आ
त्माणां सर्वेषु प्रार्थता भवजे तथा

दृश्यत्वेन न स्वतो विषयोऽतः स्वाभावोऽपि ना
स्ति तत् ९४ अहमस्मीत्यतो भिन्नो ब्र
ह्मणि प्रत्ययो न हि आत्मनैव ब्रह्मवे
वाहं स निःसंदृश्यत्वेन लक्षणाम् ९५ न नि
ष्प्रयोजनं न वस्तु जिज्ञास्यं दृश्यत्वेन श्रुति
काकदेन परीतावद्ब्रह्मवस्तु नैवेव हि
९६ ननु श्रुतं न वाक्येषु तत्त्वमस्यादिष्व
पि च किमर्थं ब्रह्म निर्दिश्यो निष्कलं ब्र
ह्म तद्भवेत् ९७ स्वाध्यायविधिना वेदा
ध्ययने विहिते किल वेदांताश्चापि त
त्पाठे नैव ब्रह्मात्मतत्पराः ९८ कथं
तेषां त्वयेदानीं निष्कलब्रह्मवादिनाम्
व्यवस्था क्रियते वादिभिर्विशंकितैः स्मृ
ता ९९ वेदांताः श्रावकाः संतु कर्तृरे
वाथवा जपे उपयोगित्वमेतेषामुप
चारार्थतायवा १०० इत्येवं पूर्वपक्षेण
प्राप्ते सिद्धांत उच्यते जिज्ञास्यं परं ब्र
ह्म वेदांतेषु तु सम्मतम् १ न तत्प्रकाश

तेलोके मूढानामविचारिणाम् श्रद्धया
नैदन्ति स्म स्वज्योतिरात्मावलोकतः २
अतीन्द्रियमसंसिद्धो नास्त्यहंकारगोच
रः अहमित्येव यज्ज्ञानं मिथ्याज्ञानेन तद्दे
वहि ३ देहाद्यनात्मवर्गेषु यस्त्वहंकार
लक्षणः भ्रमो योनर्थरूपो सौ संसारस्य
स कारणम् ४ क्व चात्मा निर्मलोनन्तः
क्व देहो मलभाजनम् आत्मानात्मपरि
ज्ञानमेतयोरेककारणम् ५ अतोध्या
सनिहृत्यर्थं करुणासागरो मुनिः श्री
स्वब्रह्मात्मवेदार्थं कृतवांल्लक्षणेश्व
ण ६ सांगान्वेदानधीमादावापातता
कवेदिनम् प्रामसाधनसंपत्तिं जिज्ञासु
मुपलभ्य मः अधिकं समायमत्वेभेनिर्णे
तेवादरायणः अथातो ब्रह्मजिज्ञासे
त्यादिसूत्राणि निर्ममे ७ तेनैव सूचिता
स्त्वगवत्पादस्यायामतानथा विषया
दिषुते शास्त्रं मिथ्यावेधसमवाधनात ८

ज्ञाग्रन्थोध्यवेदवेदेस्मिन्सूत्रेणास्यव
नात् ब्रह्मज्ञाननिवर्त्तनेवैथस्यास्यत
राभवेत् यदाबन्धोभवेन्मिथ्यातस्मा
त्सूत्रेणसूचितम् उः बोच्छेदस्यावश्या
म्भिन्नतत्त्वज्ञानफलेयतः ११ तत्त्वज्ञानाय
वेदान्तविचारः क्रियतेसदा संभवादि
विषयादीनांसूचितानांहिसूत्रतः १२ शा
स्त्रमारभणीयचसूत्रेणेत्थंविचार्यते
तत्त्वज्ञानसमुत्पत्तिः शास्त्रस्यास्यविचा
रणात् १३ अनध्यासस्समुच्छेदविज्ञा
नेनसमंभवेत् नविचारस्तेनज्ञाने
वेदान्तवचसांभवेत् १४ नत्वध्यासो
विनायुक्त्याकथंसूत्रेणनिश्चितः अ
ध्यासोहित्वात्मानात्मानोक्वाप्यदर्श
नात् १५ तयोरत्योन्यभावस्यप्रकाश
तमसोर्यथा तादात्म्यरहितौतौस्तो
विरुद्धत्वाच्चपूर्ववत् १६ तौविरुद्धस्व
भावौचभिन्नविज्ञानतः स्फुटमदलते

द्धेरविज्ञातो नास्ति हेतोरसिद्धता ८
मैवं किं लोकसिद्धो नो क्रियते पक्षगो
चरो प्राभाकरैरिसिद्धो वा किं वा वेदा
ति सम्मतो ९ सिद्धसाधनता बाधेद्ध
योस्तदनुमानयोः तृतीयस्यानुमान
स्यानुभवस्य विरोधिता १० लोके देहा
दिष्वेतत्पर्यन्तस्यात्मता मता पाषाणा
देरनात्मत्वं तयोरैक्यं न संमतम् तयो
रपि विरोधश्चेन्नियतस्यानुभूयते न
द्वितीयः प्रमातृत्वकर्तृत्वाभासाश्रयेज
डम् ११ प्राभाकरादयस्त्वहङ्कारात्मानं
तस्वबाधिया देहेन्द्रियाद्यनात्मानं प्र
पञ्चकथयन्तीति १२ कर्तृत्वाद्याश्रयो
योस्याहङ्कारस्तस्य कारणम् अज्ञानं
तदुच्यते अमतेर्वेदान्तिसंमते १३ अना
त्मैव तयोरैक्यं नाध्यासो स्वीकृतो यतः
अहंदेहश्च यद्वास्मिन्मते तस्याप्युपपत्तित
नतृतीयोऽथतः सर्वदेहसम्भूतो निरञ्जनं

विज्ञानघनमात्मानमाहुर्वेदांतिनो
जनाः २५ तद्भिन्नं सर्वमेवाहुरनात्मा
नमनर्थकम् तयोरन्योन्यमध्यासो
नुभवादेव सिद्ध्यति २६ इदंरूपामि
तिधीतीपरस्परविरुद्धयोः भिन्नसना
कयोर्हैक्याध्यासो भातिहेतुकः २७
स्यादेवंयदिदृष्टांतेवाल्लवैकेनसंभ
वेत् रजतेदंतयोरैक्यं दृष्टंलोकेयथा
र्थतः २८ वाल्लवैकंनदृष्टंचप्रकृतेप्य
सकारणम् दृष्टस्यदृश्यतादात्म्यंनै
वसंभवतिकुत्रचित् २९ चिद्रूपत्वाम
श्यावेतस्यात्मस्यैनकूटस्थतानदा नक्षिति
फलस्याकाशःस्यैनैवाकारणोनराम इ-
परिणामंभजेदेवदृश्याकारेणकुत्रचि
त् दृश्यस्यदृष्टातादात्म्यममृतोवास्त
भावतः ३१ अस्मेदृश्यत्वमापातःकार्य
कर्मविरोधिना अध्येतदन्यरूपंकिंय
तस्तादात्म्यमस्यतत् ३२ अज्ञानंवास्यका

शि॰
हि॰
३॰

30

यैवानाद्यस्तस्याप्यसंभवात् अत एव
नवाँसोपि सर्वथाध्यासतानहि १३
धर्माध्यासस्तयोरेवं संभवेन्नैव युक्तितः
धर्मो हि धर्मिणं त्यक्त्वा नैव गच्छति भाव
नाम् १४ जपाकुसुमं विना नास्ति लोहितं
स्फटिके यथा तस्माद्युक्तिसहो न स्याद
ध्यासो भवतां मतः १५ अत्राभिधीय
ते स्माभिः परिहारो नियुक्तितः अध्या
सस्याप्यवस्तुत्वं भवता पाद्यते कथं १६
युक्तेर्विरोधतः किं वाध्यासपवापलव्य
ने आयोतिविष्टसमापि स्यादनिर्वाच्यत
वादिनः १७ अध्यासस्य विरोधोपि युक्त्या
वस्तुत्वसाधकः युक्त्या विरुध्यते त्वात्मा
नात्माध्यासे यतस्ततः १८ तस्यानिर्वाच्य
तास्माभिः स्वीकृता स्माभिः स्वीकृतेन न
वस्तुता अध्यासालेपपत्तेन परिहारप
रेणैव प्रतीचः सत्त्वमात्ररूपजीवात्मतत्र
संमतमज्ञानेनाच्छादकत्वेनानादेः अ

स्वतभावतः ३९ अध्यासोनत्वथात्मेश
क्यः सिद्धोनुभूतितः अविद्यातत्सामग्री
साधकाध्यासकारिणी ४० कार्याध्यास
स्तेनानादिर्युक्तः स्यादिति चेन्नण कर्तृ
भोक्तृत्वरागादिदोषसंयोगआत्मनि ४१
अपेक्ष्यकर्तृताध्यासंभोक्तृताध्यासआत्म
नि कर्तृत्वं च विना भोगो नैव संभवति क्व
चित् ४२ रागादिदोषसंयोगाध्यासं वापे
क्ष्यकर्तृता अस्तिरागादिपूर्वस्यकर्तृता
नैवदृश्यते ४३ भोक्तृत्वं दोषसंयोगापे
क्षते सर्वथायतः नोपभुक्तसजातीयेऽनु
पभुक्तोऽनुरागता ४४ अतः प्रवाहरूपे
णजीवोकर्तृत्ववदेव हि कर्तृत्वादेरनादि
त्वसिद्धमतीर्थवयुक्तिभिः ४५ पूर्वाध्या
सस्येहेतुत्वमुत्तराध्यासपवच अनादि
त्वमतोध्यासेदेहादीनांप्रवाहतः ४६
देहादीनामवस्तुत्वान्नारोपइतिचेन्नहि
प्रतीतिमात्रादारोपसिद्धेर्मत्वप्रयोजिका ४७

शं· टिं· ३१

31

इदं रजतमिथ्यात्वे दृष्टं न शुक्तिरूपयोः
अध्यस्तत्वेनैव तादात्म्यमस्मात्तत्पदार्थयोः
४८ परस्परस्मिन्नन्योन्यमध्यासकृतयोः
समः यद्यप्यात्मन्यथाध्यात्माध्यासो योऽसा
वनात्मनि ४९ संसृष्टरूपतोऽयमात्मस्व
रूपेणैव सन्नतः अतःसम्यगेवात्मावेदा
न्तेषु विनिश्चितः ५० अध्यासोऽप्यात्मनोऽध्या
सोऽनात्मन्यात्मनि वस्तुनि स्वरूपेणैव मि
थ्यात्वात्सप्रतीतिर्यशरीरतः ५१ अतस्तादा
त्म्यमध्यासजडचेतनरूपयोः नैकता
ध्यासमेवार्य भेदस्याप्यत्र भासतः सम
देवेति विज्ञानाद्देहादौ सर्ववस्तुनि भि
दासहिष्णुरेवाद्यभेदस्तादात्म्यमस्यतः
नैवं भेदग्रहेणैवाप्यध्यासो विनिवर्तते
ताम् यैनाभेदग्रहस्यादविनाशस्तु
न संभवेत् ५५ भेदव्यवहारेणापिदे
हो मेऽस्तीति लौकिकाः देहादिभिन्न
मात्मानं न स्पृशन्ति तिष्ठन्ति विना ५६

अनुभूतेस्तु नस्त्वैक्याध्यासेपि व्यवहारतः
तादात्म्याध्यास इत्येवं व्यपदेष्टुं हि शक्यते 
अहमस्मीति भेदेपि मम देहोस्य तोभिदा
तादात्म्यमेव न त्वैक्यं तयोर्भेदो यतोस्ति
५८ जीवब्रह्मैक्यमेवास्ति वस्तुतोत्र तदात्म
ता अविद्याकल्पितेन भेदमुपेक्ष्य व्यपदिश्य
ते ५९ न वा देहात्मनोरैक्यं वास्तवं भिन्न
रूपतः समात्तत्कृतो भेदस्तयोरस्ति
स्वभावतः ६० अनिर्वाच्यमविद्याख्यमसा
न्नभावरूपकम् अध्यासस्य समयस्य का
रणं स्वीकृतं तयोः ६१ न स्मिन्स्मति यतो
ध्यासोस्त्यध्यासो न संभवेत् न ह्यज्ञाने
विवादोस्ति यतोऽज्ञोऽहमिति प्रथा ६२ मा
मस्यं च न जानामीत्येवं प्रत्यक्षमानतः
आत्माश्रयं यदज्ञानमुपास्ते नन्तदेव हि ६३
सर्वं वस्तु तन ह्यास्ते सर्वैरेवानुभूयते
अहं स्वविन्नेति न ज्ञाति भावरूपप्रतीतितः
६४ साक्षिप्रत्यक्षगम्यं तन्न यद्वस्तुस्तिनस्य

शे·
टि·
३२
32

नो अज्ञानविषयेनस्याकाचिद्धानिर्लयो
स्थितः १५ सेयं भ्रान्तिर्निरालम्बा सर्वन्या
यविरोधिनी सहते न विचारं सा तमो यद्व
द्दिवाकरम् १६ यद्विचारासहिष्णुत्वं तस्या
स्तदलंकृतिः अविद्याया अविद्यात्व
मिदमेवात्र लक्षणम् १७ यद्विचारासहि
ष्णुत्वमन्यथा वस्तु सा भवेत् अहो धार्ष्ट्यम
विद्या न कश्चिदतिवर्तते १८ प्रमाणव
स्तुतादात्म्यपरमात्मैव तिष्ठति उक्तमर्थ
मविद्यायाश्चातुर्यं संप्रदायकैः १९ नव
ज्ञानस्य भवता ज्ञाननाशस्य संमतेः अ
हमज्ञ इति ज्ञानं प्रत्यक्षमाहतं भवेत् २०
विषयाश्रयविज्ञानगर्भितं चेति तच्छृण
साक्षिणैकेन भास्येते त्रीण्यपि वस्तुनस्तत्क्षि
पम् २१ आश्रयं विषयं साक्षी साधयन्ने
व विहन्तः अज्ञानं साधयत्येव न निव
र्तयतीह तत् २२ न निवर्तकमस्माभि
र्हेतिस्तां नवसंमतम् नासीदानीं न दे

वात्र कथं नो व्याहतिर्भवेत् ७३ तथाचा
नाद्यनिर्वाच्यभावरूपं च संमतं विदु
षांयं विद्धि तदयमज्ञानं विश्वकारणं ७४
उपादानं तथा सिद्धे विवादो नास्ति तद्वि
दाम् ज्ञानस्यार्थस्य बाध्यासे कारणं नो
मते मतम् ७५ अहं ममेदमित्येवं व्यव
हारोपि तत्कृतः अहंमः प्रथमोध्यासः
स्वात्मन्यज्ञानकल्पितः ७६ ततो देहेन्द्रि
यादीनामध्यासस्तमन्वितरे ममेदमि
ति बाह्यानामध्यासे भावरूपिणाम् ७७
देहेन्द्रियादिसम्बद्धो भोक्ताध्यस्तो यदा
तदा किं वाच्यं बाह्यभोगादिजातमध्य
स्तमिति स्फुटो ७८ स्वप्नमायेन्द्रजालेवा
कल्पितस्यान्तपस्ययत् राजीपकरणे
वस्तुसत्यत्वमकदा भवेत् ७९ तस्मा
दहमिदं वेति ममेदमिति च त्रयः अ
ध्यासा एव संसिद्धा अज्ञानेनैव कल्पि
ताः ८० वधिरस्त्वास्मि मूकोस्मि पण्डो

शं·
दि·
३३

33

स्मीत्यादिकोस्त्यहम् यस्मिन्नध्यासोपिदृष्टो
स्ति केवलो निर्विवादकः ८१ अर्थाध्यासा
विनाभूतो ज्ञानाध्यासात्पृथक्कथा न भाव्य
तुभवारूपोध्यासः तत्सेनुशक्यते ८२ स
र्वबुद्धो विधायेदं भाष्यकारो यतीश्वरः
अध्यासं प्राक्स्वसंसिद्धो दर्शयामास वादिनः
८३ युष्मदित्यादिसन्दर्भैर्गंभीरैर्वल्गुग
र्भितैः गुरुशिष्यौ वादिनौ वा शास्त्रे तत्र
विचारकौ ८४ तत्र शिष्यं प्रति गुरुः पूर्व
मध्यासमुक्तवान् विदिते ज्ञेयध्यासे
तानुद्दिश्यपाथ्यलक्षणम् ८५ संभावना
प्रमाणं च भाष्यकारोऽब्रवीत्पृथक् सर्वा
नर्थकरोऽध्यासो दर्शितः श्रुतियुक्तितः ८६
वेदान्तवाक्यजन्यात्मज्ञानादध्यासबा
धनम् ब्रह्मात्मैकत्वविज्ञानादानन्दावा
प्तिलक्षणम् ८७ प्रयोजनमतः सिद्धः
खाभावपुरःसरम् संजाते तत्त्वविज्ञा
ने प्रारब्धाख्यस्य कर्मणः ८८ विद्यमा
नतया भाति मिथ्या देहेन्द्रियादयः

अविद्यालेशमात्रेण स्थितिः प्रारब्धक
र्मणः भोगेन प्रतिबन्धस्तत्प्रारब्ध
लक्षणः तत्त्वज्ञानादविद्यालेशा
पि विनिवर्तते १० अतः समस्तसंसा
रानर्थस्य विनिवृत्तये चैतन्यैकत्ववि
ज्ञानापरार्थ्यं ये मर्षिणा ११ सर्ववेदा
न्तवाक्यानां मीमांसा तु कृता मुना वेद
न्ते पुष्पकविष्टत्वस्य गुणो वा मतनामपि १२
यत्पद्मत्रविधीयेन तत्याप्येतत्स्वसंगतः
तेषां गोदेहवादीनामभिवादितो वर्णेन
मतम् १३ निर्विशेषं परं ब्रह्म प्रति
पाद्यं श्रुतेर्मतम् योध्यारोपापवादा
भ्यामनुपास्यत्वेन ते गुणाः १४ निर्वि
शेषं परं ब्रह्म प्रतिपन्नप्रयोगिनः सु
श्रुतेरधिकारस्य दर्शनार्थमनेकधा
श्रुतिवाक्यानि सत्यन्ने न विषादोऽस्ति
धीमताम् न विद्यातत्त्वमज्ञानमतत्त्व
स्यात्मसाधनम् १५ विधीयते विवादो

शं॰ टि॰ ३४

34

येश्वतोव्यादिविधेर्वशात् नित्यानित्य
विवेकेन वैराग्यं जायते ततः १७ शमा
दयस्ततस्तष्षट्कम्मुमुक्षुत्वं ततो भवेत्
वैराग्यादि विनायस्तदेवाच्छास्त्रे प्रवर्त्तते
१८ नोतस्मुखेनतयातस्यसम्यग्बोधोनजा
यते ततः साधनसम्पत्त्यानन्तर्यार्थोथ
शब्दकः १९ अतःशब्दोत्रहेत्वर्थःप्रोक्त
संपत्तिसाधकः अथशब्देनसंपत्तिश्रुति
स्तायमुनिस्ततः २० तदसंभवशंका
यांतन्निराकरणायच अतशब्दप्रशस्त
तिनैवात्रनिदर्शिते १ स्वर्गादीनामनि
त्यत्वंकृतकत्वादिहेतुभिः अनुमायवि
वेकश्चनित्यस्तस्मान्नित्यतः २ नित्येजी
वस्वरूपेस्मिन्नल्लानंदेविवादवान् अश्रु
त्यतेपरत्रेमामत्स्वादत्वात्स्वानुभूतिभिः ३
सर्वभोगपरस्तेविस्वालिब्रलानंदस्यलेशता
तस्मात्तमुमुक्षुत्ववैधीरात्रलानंदपरात्मनि ४
तापत्रयात्मदुःखिन्याःप्रवर्त्ततेविपश्चितः

अतः साधनसंपन्नावन्तः शास्त्रस्येह तत्वता
अतो ब्रह्मात्मजिज्ञासा कर्तव्यास्त्वमुमु
क्षुणा ज्ञेयः षष्ठीसमासश्चो जिज्ञासाब्र
ह्मणस्त्विति १ नचतर्थीसमासोत्रास्तिता
दर्थ्यासंभवादिह नत्र कर्मणि षष्ठीयं
नशेषेब्रह्मणोयतः २ प्राधान्येसंमते
तस्मात्तेन सर्वंप्रसिद्ध्यति यथायंभूप
तिर्यातीतिवानत्रदृष्टव्यक्रया ८ परिवा
रस्यवक्तव्यागमनेप्रकृतेनतथा प्रति
ज्ञानात्रसुवेतःप्रधानस्यविचारणा
ब्रह्मसंबंधिनामर्थोजिज्ञासानयतोभ
वेत् जिज्ञासाज्ञातमिच्छेतिजिज्ञासा
ब्रह्मगोचरा ३ प्रमाणतयाज्ञानंसूत्रे
स्मिन्नसमुदाहृतम् अनुबंधचयस्यापि
विचारायादिसंसृतिः ११ सूत्रमारम्भवा
ग्यास्त्वेतत्भूतमुदारधीः सर्वशास्त्र
विचारस्यनिर्णायकतयास्यच १२ शा
स्त्रादित्वस्यनिष्पन्नंसर्वाध्यायेषुसंगतिः

शं॰ दि॰ ३५

श्रोतव्यादिविधेः स्वस्वार्थे तात्पर्यनिर्ण
यात् १३ विचार्यमाणैर्वेदान्तवाक्यैर्नाब्र
ह्मवस्तुनि समन्वयनिमित्तताऽस्त्यथमा
ध्यायसंगतिः १४ अन्ववादस्य सूत्रेऽस्मिन्प
रिहाराय श्रुतितः कर्तव्येतिपदं समग
यान्नैव प्रयोज्यताम् १५ मुमुक्षूणां विचा
रोऽयं ब्रह्मात्मानुभवाय च कर्तव्य इति वा
क्यार्थः श्रोतौ वक्तव्यश्चादरात् १६ समन्वया
दिसूत्रेषु शास्त्रसिद्धविज्ञानसाधनं अनन्त
ब्रह्मचोमादौ ब्रह्मशब्दस्य कृतिस्त्वजे १७ अ
तः सूत्रे प्रयोगाय स्यात्स्वयं सुसंविदद्वयम्
हेहेहेयसुर्वकाडातौ निष्प्रमेयो ब्रह्मशब्द
कः १८ महत्त्वमाहतस्यापि सिद्धस्यात्र नि
रंकुशम् दिक्कालाद्यनवच्छिन्नमबालं
ब्रह्मवस्तु यत् १९ तेषां वेदान्तविज्ञान
निश्चितार्थैर्मुमुक्षुभिः नानावादिभिरा
क्रान्ता ब्रह्मजीवेशकल्पनाः परित्यज्य
क्तेत्सर्वं ज्ञेयं ब्रह्मविदद्वयं स्वप्रकाशि

परे शुद्धे भ्रान्तिकल्पितमात्मनि न लि
प्येति विनिश्चित्य प्राज्ञो ब्रह्माद्वयात्मना
२१ देहेंद्रियादिनिर्लेपब्रह्मात्मतात्मपद
र्शकाः युक्तिवाक्यतदाभासाश्रयेवादि
भिरात्मनि २२ प्रदर्शिताः पृथग्भानाः
स्वयं विप्रतिपत्तितः निर्लेपब्रह्मवादि
नयुक्तिभिः सम्यग्युक्तभिः २३ सर्ववेदा
न्तवाक्यानि ज्ञानव्याप्तिविचारतः वाक्या
भासं तथा युक्तिं परित्यज्य विवेकतः २४
एतद्धि वारसंख्यासत्संख्यात्वा पण्डिताध
माः देहादीशांतत्वादेषु भ्रांतामायानि
यंत्रिताः २५ तेष्वेकं स्वमात्मानमाश्रि
त्यापि मुमुक्षवः नमोक्षमाप्नुवंत्येव शां
तिं सौख्यलवाश्रयाम् २६ ब्रह्मात्मज्ञा
नलभ्यस्य मोक्षस्य न विपर्ययात् प्राणिभिः
शक्यायतस्तेन संसारः संप्रदर्शितः २७
विपरीतात्मबोधस्य निष्कृतिर्नाम यथा
भवेत् अन्यथाप्रतिपत्तिर्हि समापद्युत

शां. टि. ३९

ष्ठितम् २८ योऽस्मध्यासेनमात्मानमस्मया
प्रतिपद्यते किं तेन न कृतं पापं चौरेणा
त्मापहारिणा २९ अतः सर्वपरं ब्रह्म
ज्ञानानंतसुखोद्भवम् अन्यथाकल्पय
द्भिस्तु किं किं दुःखं न संचितम् ३० ब्रह्मा
त्मज्ञानिनाकष्टालोकप्राप्तिः अतोऽद्भुता
असुर्यानामतेलोका अन्धेनतमसावृताः
तांस्तेप्रेत्याभिगच्छन्ति येकेचात्महनोजनाः
अतोऽन्यथात्वमेवादौ निरस्यात्मानमाश्रये
त् एवं सामान्यरूपेणाप्यात्मप्रसिद्धि
तः अहमस्मीति सर्वत्र सर्वप्रसक्तसंभ
वात् विशेषतोऽप्रसिद्धत्वाद्वादिविप्रति
पत्तिः ३१ निष्प्रपंचपरब्रह्मरूपेणै
व विशेषतः प्रमाणान्तरैरप्रसिद्धत्वाद्धि
षयत्वे चिदात्मनः ३२ सिद्धं तस्यात्मनो
नेन शास्त्रेण प्रतिपद्यते प्रतिपादक
ताऽसिद्धा शास्त्रस्यास्य विशेषतः ३३ प्र
योजनस्यमोक्षस्यप्रोक्तत्वादेवसिद्धिना

अतो ब्रह्मविचारोयं ब्रह्मज्ञानोपायं इति:
कर्तव्य इति सिद्धं हि सूत्रेस्मिन्नथमेप
रे आदिसूत्रे परब्रह्मज्ञानकामेन सर्वे
था ज्ञानोपायमिदं शास्त्रं श्रोतव्यमिति
बोधिते तज्जिज्ञासापदस्यापि ज्ञानेच्छा
लक्षणस्य च स्वार्थस्यापरित्यागाद्धि
चारस्यैव लक्ष्यता ४९ तद्विचारप्रतिज्ञा
नेतदंगात्वर्थतः स्फुटम् लक्षणादिक
लाना नि प्रतिज्ञातानि चैव हि ५० साध
नादि न सिद्धत्वात्साध्यस्यापि तदाग्रतः
साधनादि विचार्यं स्यात्तत्प्रकारस्तथापि
तत् ५१ मानादिब्रह्मसापेक्षं शेषवस्तु
ह्मनिर्णये निरपेक्षं प्रधानं तत्स्वरूपं
लक्षणमिति ५२ जन्माद्यस्येति सूत्रे
ण लक्षयतीयमादितः किं तु लक्ष्यमप
लायोजन्माद्यस्येति सूत्रतः जगज्जन्म
स्थितिध्वंसा यतः सिद्ध्यन्ति कारणात् त
त्स्वरूपतटस्थाभ्यां लक्षणाभ्यां प्रदर्श्यते ४४

शं॰ दि॰ १२

अधीतसांगवेदस्य पदवाक्यार्थवेदिनः
आपाततः परंब्रह्मज्ञातानन्तविशेष
नः ४५ ज्ञातुकामस्य बोधार्थं लक्षणं
वाभिधीयते तत्रजन्मादिहेतुत्वं जड
त्वादेवसंभवेत् ४६ स्वरूपलक्षणं वे
दन्तटस्थं निर्गुणस्य च स्वरूपलक्षणं
तस्य सत्यज्ञानमिति श्रुतौ प्रसिद्धं किं
च लक्ष्यं तु ब्रह्मैवास्ति न चापरम् ४८
प्रधानादेवहेतुत्वंजडत्वादेवसंभवेत्
यतोवेतिश्रुतोजन्मनिर्दिष्टंब्रह्मणो
यतः ४९ नमाश्रियमाणपपल्लोयंश्रौतो
निर्देशइत्यपि प्रमत्तादिप्रतीतस्य स
र्वस्यजगतोयतः जन्मस्थितिलयास्सं
तिजिज्ञास्यंब्रह्मतद्भवेत् ५० मेवंशुद्ध
परंब्रह्मसम्बध्येपिमहाशिवः संबंधिता
स्तिपंचम्याहेतुत्वेनविद्यतः ५१ विश्वा
श्रितस्यजन्मादेर्लक्ष्यस्यसम्बन्धभावतः अ
लक्षणतमागागाश्रितकाकवेदव्वेत्

यथाकाकास्यत्वहीनमज्ञातर्भवेदिह
तथास्मद्दृग्नेत्तत्त्वं जिज्ञासेतर्भवेमरे
उपादानेनिमित्तेवब्रह्मवस्तुब्रह्मसंमते
सृष्टिवाक्यप्रसिद्धत्वतदेहनतिनिमित्तता
५४ ब्रह्मस्याभिन्नोपादानमतस्सभयम
ल्लितत् परिणामोनवास्मद्विवादवास्तो
यतोहिसः ५५ अध्यारोपापवादाभ्यां
निष्प्रपंचंप्रपंचते नान्यत्रकारणात्का
र्यंनचैतत्तत्त्वतद्भवेत ५६ इतिमायेन
वत्तैक्यबोधनाय श्रुतौवचः रूप्याभा
सायथान्यत्रस्त्वंलोकेस्तिरूपकं ५७
नतथाब्रह्मणोन्यत्रजगत्सत्यत्वसंभवः
माययाविश्वरूपत्वंनविरुद्धंपरात्मनः
मायाविषामयासृष्टेस्यादिसृष्टिप्रयो
गतः सृष्टिर्मायामयीसत्त्वप्रमाणवक्ष्य
तिस्सती मायांतुप्रकृतिंविद्यात्ममहा
याद्यत्यया ५८ मिथ्यात्वेदूषणमात्रस्य
मायाकार्यत्वहेतुना यथेदंरूप्यमित्यत्र

धुं० दृतेयादो हि सत्यपि ९ नेदं रूप्यं च बाधो
द्वि० स्ति च दोषस्य तत्रैव हि अनर्थे ब्रह्मणि
३८ मेवं च दृष्टाभावस्य बाधनम् १० सति ब्रह्म
णि सत्ये तन्मिथ्यात्वे भ्रमत्वमप्यपि विका
राः कल्पिताः संति स्वात्मभूते व वस्तुनि १२
प्रत्येकमेकस्वाभाव्यात्तु विरुद्धत्वाविभक्ति
नाः यथेद्धत्वात्तु विरुद्धकल्पितो हीन्द्रभे
दवत् १३ जडत्वात्कल्पितो भेदः शुक्ति
रूप्यवदेव हि ब्रह्मात्मनो भिदा मिथ्या
भ्रांतिजन्यद्वैतेना मिथ्यात्वं सर्वथा
भेदो भेदत्वात्स्वद्रुमभेदवत् देहात्मभाव
वद्भ्रमोऽपि स्थूलादिवचोव्रजैः १५ मि
थ्या निषिद्धमानत्वादित्येवं शुक्तितो भवेत्
जन्मनाशौ प्रपंचस्य न स्तो मिथ्यात्वमृता १ ९
अमिथ्याभूतयोर्ब्रह्मसूक्ष्मयोस्तद्दर्शनात्
ननु प्रपंचमिथ्यात्वे ब्रह्मत्वे न सत्या भवेत् १०
प्रपंचज्ञानवद्वैतसमं तद्रूपतो मृषा
न तत्संचसत्यात्मेति विषयान मृषास्तितत्

विविख्यातोजगत्सर्वंब्रह्मत्वंप्रतिपद्यते
ननुतर्काप्रतिष्ठानान्नमिथ्यात्वंतुसंभ
वेत् मेवंविचारशास्त्रस्यानारंभप्रसं
गतः श्रुतिसिद्धमपिब्रह्मवेदंसमनंत
कैतः निश्चितत्वमतस्तत्रानुमानेश्रुति
संमतम् समस्तस्यप्रपंचस्यमिथ्यात्वंसा
धयिष्यति घटःसन्निति सद्बुद्ध्याधिष्ठान
स्यैवसत्यता मिथ्यात्वंव्यभिचारित्वाद्धट
दोस्याद्विशेषणे १२ अतोभ्रान्तःसन्निर्णी
तःपरिणामइतिस्फुटम् विवर्तवादमा
श्रित्याद्वैतत्वंब्रह्मणःश्रुतौ १३ द्विविधं
तद्विशिष्टस्यमायया ब्रह्मणोभवेत् ब्रह्म
मायेजगद्योनिर्मायाशात्मस्थवामहत् १४
यद्वायोनिस्तुमायैवब्रह्माधिष्ठानमिच्छति
ब्रह्मरूपापत्तिस्पाणाद्विवर्तंजगदिष्यते
१५ निष्कलेनिष्क्रियेसंगेपरिणामोनयुज्य
ते नटस्थत्वेनद्वैतत्वंयद्यपिब्रह्मणःप्र
पक तथापितस्यमिथ्यात्वामलत्वस्यहि

शां. टि. ३५

39

नीयता लक्षणान्तरस्याभावेपि न समस्येवम
वेथ्या यद्वृच्छिभिन्नभावस्येष्टुक्तिरिमादि
साधनात् अस्तिचात्र प्रपंचेन सम्बन्धो ब
लणःस्फुटम् आध्यासिकस्य सन्कुम्भ
इमादौ बुद्धिगोचरः अतः प्रपंचजन्मादि
हेतुत्वेन तटस्थतः जिज्ञास्यब्रह्मस्तुडात्म
निर्विघ्नमुपलभ्यते नैयायिकलक्षणेनात्र
प्रधानादेस्तलस्यता सार्वज्ञसर्वशक्ति
त्वाभावान्नस्यजडत्वतः सर्वज्ञत्वादिसूत्र
स्य यच्छहेन विवर्तिते साविवर्ताप्रपंचा
त्मकार्यहीरेवलभ्यते वादिनस्तु प्रपंचेन
स्वस्वपन्तानुसारतः विभजन्ति तथा सत्र
द्व्यास्तिकचतुष्टयम् जगुर्वार्तिककारा
यास्तथा वैशेषिकास्तु षट् कार्यादिपंच
शैवाश्चतथासप्तदिगम्बराः अष्टौ प्रभाक
रास्त्वाहुर्गौतमीयास्तु षोडश सांख्याः
पातंजलास्त्वाहुः स्वमते पंच विंशा
तिम ॥

त्ये वेदान्तिनः प्राक्तं नामरूपं च कर्म च
युक्तौ वेदान्तिनां पक्षः श्रौतवादे व समया
त् नामरूपमिदं कर्म नामरूपे इति श्रु
ती द्वैविध्यं सर्वलक्ष्येतः द्वैविध्यं स्वीकृ
तं चैतैः नामरूपे समुल्लिख्य सृजतीति स
महेश्वरः सर्वज्ञत्वे जगद्धेतोर्विवादो ने
व संभवेत् देशकालनिमित्तादेः प्रपंच
स्याश्रयतः विचित्रस्य न सर्वज्ञं विना
त्वज्ञापि संभवः ईशितुः सर्वशक्तित्वे वि
वादेन विचारतः त्वज्ञाय चित्ररूपस्य क
र्तृत्वाज्जगतस्तथा विश्वस्योक्तविधस्यास्य
यतो जन्मादिकारणात् ५. सर्वज्ञात्सर्व
शक्तेस्तत्कारणं ब्रह्म लक्षितम् सर्वज्ञश
क्तः सर्वभासकत्वोपलक्षणं शुद्धचैत
न्यमात्रं तल्लक्षणोऽस्मिन्निवर्तिते जीवत्वम
न्निस्थितिध्वंसानां हेतुमवगम्यते ह
ज्यादीनां विकाराणामनुभावो यतस्तिष्ठ
लक्षणात्रयमेवास्तु निर्दोषं वेदसंमतम्

श्री. टि. ५. ५०

पृथिव्यादिचपंचस्य कार्यत्वेन विवादता
पृथ्व्यादिबुद्धिगम्यत्वान्नैषां भागवदेव च
जायते व्योम दिक्काला विभक्तत्वाद्घटादि
वत् ५५ ननु महदादयो नैव जायंते व्योम
वद्यतः भूतत्वान्नैव चाकाशो जायते निष्क
लत्वतः ५६ आत्मवदिति चेन्नैवं सामान्य
विषयादपि महाभूतत्वहेतोर्वै विशेष
विषयस्यात्र स्यादेधीगोचरत्वस्य बली
यस्त्वेन तथोक्तितः बाधः सामान्यशास्त्र
स्य विशेषविषयाद्यतः अनुमानांतरैरे
वमनुमानस्य बाधनम् कृतेर्विरोधाद
काशो न जन्माभाववान्भवेत् आकाशोगु
णवानात्मा दृष्टांतो विषमो यतः ५७ न
स्यात्महाभूतपाद्यत्वे ब्रह्म सिद्धमिति स्फुट
म् सांख्यो वैशेषिकाः शैवास्तथा योगाद
योऽखिलाः प्रमाणाभासवादित्वान्निरस्ता
भूरिभिर्नयैः हेतुकार्यादिवादास्तेषाम
वीविडम्बनाः पारिशेष्यादतः सिद्धं सर्व

त्तः सर्वशक्तिमान् ईश्वरः कारणं द्विवि
युक्तिः सूत्रे प्रदर्शिता ब्रह्मसंभवनावि
तः प्रतिज्ञायां यत्तः साध्येन हेतुना नत
स्य हेतुर्भिन्नाणमनुपत्तेवयवोहतः नवे
श्वरस्य संसिद्धावनुमानेन किं तदा आग
मेनागमस्य तत्र तत्सिद्धार्थानुवादकः उ
पादानोपकरणाद्यभिज्ञकर्तृकं
कार्यत्वाद्घटवद्वेति सर्वं विश्वमिदं नहि
असर्वज्ञकर्तृकं वा किं वा स्यादज्ञकर्तृकं
एवं वादिप्रयुक्तेन वैशेषिमतेनेति तिश्र
तः संभावनानुद्धिहेतुत्वेनागमसार्थके
युक्तिः प्रदर्शितास्माभिरागमार्थावि
रोधिनी वैशेषिकादयः सर्ववादिनो
येऽन्यथाजानतुः असमञ्जसोक्तानेयुक्तिम
द्युद्धासंभ्रमं गताः श्रुतीनां ग्रथनेचैव
सूत्रतात्पर्यता यतः निर्णीयं ते तेनास
यां श्रुतिवाक्यानि सूत्रैके ब्रह्मज्ञानस
वेदान्तवाक्यतात्पर्यं निर्णयात् सिद्धिस्त

शं· दि· ५१

निर्णयस्यापि मायेयः शास्त्रानुसारिभिः
न वा वैशेषिकादीनामांतान्तरविचा
रिणा दृष्यते ब्रह्मविज्ञाने शुष्कतर्काहता
त्मना वेदस्यापौरुषेयस्य मूलं तत्रानुमि
तिर्भवेत् न चात्यंतानपेक्षैवानुमानस्या
पि संभवेत् आगमार्थस्य दार्ढ्याय याप
त्तिं तच्चाविरोधियत् मेधावीपंडितो हि
तिष्ठन्मेवांगीकृतेयतः अतोमयस्य प्रधा
नादेः कारणत्वनिरासतः ब्रह्मैव कार
णं सिद्धं प्रपंचस्यात्मतापपा पत्कृतं
मायया तस्य सत्यत्वं नैव संभवेत् प्रपं
चस्यास्य सर्वस्य तथातामेव सम्मता प
कमेवाद्वितीयं सद्ब्रह्म वेदांतिसंमतं ९
तदेव मायया विश्वजीवाकारेण भास
ते न तत्त्ववस्तु तदेवात्र नान्यत्तस्यैव हे
तुता १८ चलनेति विज्ञानघनताख
ण्डामलात्मकम् तथ्ये च श्रुतिसूत्रा
णां तात्पर्यमिति निश्चितम् १९

मुमुक्षूणां हितार्थाय ब्रह्मैवं बोध्यते परं
यः शास्त्रयोनिः सर्वज्ञोऽस्ति यथा लोके प्रदी
पनम् । दृष्टं तत्साम्यमादाय बोधनं ब्रह्म
णोक्तनम् । ब्रह्मणो लक्षणं सिद्धं शेषं तज्जि
ज्ञास्यवत्ततः । सूत्रे द्वितीये ब्रह्मजिज्ञा
सोर्मीत्तदपरम् । शास्त्रयोनित्वहेतोश्च सा
र्वज्ञं ब्रह्मणः परम् । साध्यमायतनस्तत्र शं
कायामेवं प्रजायते । श्रुतियुक्तिप्रमाणाभ्या
म्सर्वज्ञत्वस्य साधनात् । पूर्वसूत्रे यतस्तस्मा
दर्थसूत्रमिदं त्विति । मेवं वाः शास्त्रयो वेदे
समस्तार्थप्रकाशकाः । प्रादुर्ब्रह्मणस्ताः
सर्वाः शास्त्रोपादानभावतः । यदायर्थप्रका
शिन्यो यथा सौरीसि शक्तयः । दीपप्रभेव
संयुक्ता योजते वे विदात्मनः । ज्ञानशक्ति
रितीदानीं सार्वज्ञं साध्यते परम् । ब्रह्मवे
दानां सर्वार्थभानशक्त्याश्रयो मतम् । वेदो
पादानभावाच्च दीपशक्तेर्यथानलः । २२
आगमे करणे शक्तिर्यद्यप्यस्ति तथापि व

शं॰ दि॰ ५२ ब्रह्मणश्चेतनत्वाज्ज्ञानशक्तिर्विभाव्यते
कर्तुः करणशक्तिश्च चेतनस्य विभाव्यते
कार्यकारणयोर्नैव साम्यं स्यात्सर्वशक्तिषु
यथाग्निकार्यभूतायां प्रभायां नैव दाहिका
किंतु प्रकाशशक्तेः स्यादनुगमो ह्युपपद्यते तथा
वेदहेतौ परेशेपि बोधशक्तिर्विभाव्यता
म् इतिहासपुराणादिनानाख्यानयुतेन
यत् वेदोपादानतायां तो ब्रह्मणस्त्ववि
वादता तस्मान्नामप्रपंचांतःपातित्वाद्वे
वकार्यता नामरूपप्रपंचस्योपादान
तमहेशितुः सर्ववेदांतसिद्धत्वात्तत्व
दोनर्थीमता नवर्णादिवदेवास्य वेदो
काखिलनज्ञता वेदप्रोक्तार्थिकर्त्वापि
ब्रह्म जानाति सर्ववित् वाक्यप्रमाणरूप
त्वाद्वेदः स्वविषयादपि अधिकार्थप
रिज्ञानवत्प्रणीतोस्ति शास्त्रवत् ।
शास्त्रं व्याकरणादि हि यथा स्वविष
यादपि ॥ ॥ ॥

अपिकार्थपरिज्ञानवत्त्वणोति तथागमः
गुडक्षीरादिमाधुर्यविशेषोप्यस्मदादिभिः
अनुभूतो न शक्योस्ति वक्तुं ज्ञानमतोधिक
वेद्योपि व्यवहारार्थभासकत्वाच्च सर्ववि
त् नेदृक्तद्ब्रह्म चात्मानं व्यवहाराद्यगोच
रम् स्वचित्ताभिव्यनक्तीति सार्वं ज्ञाननि
रंकुशम् ४ । ब्रह्मरूपेण वेदेनागविकल्प
र्यापि बोध्यते तथापि मुख्यया हत्या किंचि
ल्लक्षणया क्वचित् ४ । किंचित्सामान्यतः
किंचिद्विशेषेणापि बोध्यते ब्रह्म सर्वात्म
ना सर्वं संप्रकाशयति स्वयम् ४२ वेदाद्य
धिकाभिज्ञं मनं ब्रह्मास्ति सर्वथा स्वतः प्र
माणं वेदोस्ति सर्वज्ञोनादिरेव च ४३ नवा
स्य कालिदासादिग्रन्थवत् पौरुषेयता अ
नादिवेदगणादेः सन्निवेशविलक्षणः प
याद्युक्तलक्षानात्किनिमस्यैकस्वरूपिणः
अनादिक्रमयुक्तानां वेदवाक्यादिरूपिणं
वेदादिशाखवाक्यानां सृष्टिसंहारयोरपि

शं·
दि·
५२

आविर्भावतिरोभावमात्रभाजो हि नित्यता
कूटस्थतापि चास्माभिः स्वीकृतास्तीह यु
क्तितः ननु तर्हि न वेदोस्ति वेदोपादानस्
यापि कूटस्थत्वादनादित्वान्नित्यत्वात्स्वप
रात्मवान् मैवं स्वतन्त्रतोपाधिहेतुत्वाज्ञ
स्वभावतः वेदोयमस्ति विदायत्नो ब्रह्मण्या
रोपितस्ततः रज्ज्वामारोपितः सर्पो रज्ज्वाय
नो यथा भवेत् अनिर्वाच्यो यतो वेदो व्योम
वत्स्वीकृतोस्मतः अनिर्वाच्यस्य वेदस्य दे
हाद्यात्ममतेरिव अर्थक्रियासमर्थत्वाद
विरुद्धा तथा सति ५० परब्रह्मविवर्तता
कार्यस्याप्यागमस्य च अनादित्वमनित्य
त्वप्रवाहत्वेन संमतम् ५१ ब्रह्मवाक्य
दादीनां प्रतिकल्पमतागमे यामैकेवा
नुपूर्वीयं कूटस्थत्वमतः श्रुतौ ५२
तस्मात्सर्वार्थ्यविज्ञानसामर्थ्यं वेदपौ
रुषे तद्धेतोर्ब्रह्मणः सिद्धसार्वज्ञ
तन्निरंकुशाम् ५३ ::

अथवा पूर्वसूत्रे वेदोलक्षणं वाभिधीयते
संप्रतिज्ञाप्यतेनेनप्रमाणंवस्तुनिर्ण
ये शास्त्रयोनित्वसूत्रार्थो वेदमानत्वत
स्त्विति नानार्थसूत्रवकंतंहिसूत्रेलंकार
एवद् विश्वतोमुखमित्येवसूत्रलक्षण
दर्शनात् वाक्यदोषानवाप्यत्रसूत्रत्वादेव
सर्वथा यतोवेदादिविदस्यवाक्यब्रह्मलक्ष
मापकम् यद्यप्युदाहृतंपूर्वसूत्रेपव
तथापिच नात्यन्ततत्सूत्रेवे‥ र्थ्यंयतःशा
स्त्रैकवेद्यताम् एतत्सूत्रोपपादितामभि
लक्ष्यपरात्मनाः पूर्वसूत्रस्यतात्पर्याभिधा
नात्वेदनिर्णये अस्यापूर्वसूत्रस्यपुनस्त
पस्यासमात्रके तात्पर्यकल्पयेह्यादीन
थ्याविरूपणंपरम् ४· प्रतिकार्यपृथ्वेन
ज्ञन्यतायाअसंभवात् जगतःकारणंब
ह्मसर्वज्ञसर्वशक्तिकं अयमर्थोनसि
द्धोस्त्वेकिमतोरूपणंपरम् ब्रह्मशास्त्रस्य
वेदेहिह्वह्नतोर्थ्यस्यवाचिनः प्रयोगोस्ति

नलोकोयंजगद्धेतोः प्रयुज्यते जन्माद्यस्य
यतस्तस्मान्नच्छास्त्रैकप्रमाणकं ब्रह्मैव
तावदेकंतत्समन्वयस्याभावतोपिच युक्तिमा
त्रवशात्कार्यान्निष्कृष्टिर्जायतेनच तत्स्थका
रणंशास्त्रोपादानेननवत्तनः सर्वज्ञत्वस
संपादमितिव्याख्यातेरणत्र वक्तेतस्मा
ज्जगज्जन्मस्थित्यादेःकारणंपरम् यन्नि
मित्तमुपादानंसर्वज्ञंसर्वशक्तिकम् ब्रह्म
शास्त्रैकगम्यंतत्सिद्धंसूत्रद्वयेनच स्वावि
द्ययापरंब्रह्मस्वयमेव विवर्तते नानाप्र
पञ्चरूपेणस्वप्नवच्चेतियुक्तितः सूत्रेतृ
तीयेवेदान्तानांब्रह्मणिसाधितम् तत्प्र
माणंचतदर्थेनमन्नवाडुपपाद्यते ९५
ननुसूत्रकृतोवाक्यविरोधाद्भूतवस्तु
नि नैवेदान्ताःप्रमाणंस्युर्जैमिनेर्वेद
वादिनः ३. नथ्यामानार्थताभा
वाद्भूतत्वाच्चलक्षणःकिल

कथं वेदान्तगम्यत्वं ब्रह्मणो वेदविदां मते
आम्नायस्य क्रियार्थत्वादित्यस्य सूत्रेण सर्ववि
न् आनर्थक्यं वदत्येषामक्रियार्थवादिन
मादिमध्यावसानेषु वेदान्तानां च यद्यपि
ब्रह्मैवैकं भाति तात्पर्येनार्थक्यस्य संभवः
तथापि तेषां प्रामाण्यं वेदान्तानां न संभवेत्
विमता नैव वेदान्ताः प्रमाणं ब्रह्मबोधकाः
संतिमानान्तराहृते त्वमानानुपलब्धिमत्
यद्वस्तु तस्य चैतेषां बोधकत्वाद्यथा किल
स्पर्शेनानुपलभ्यस्य स्पर्शयोग्यस्य बोध
कम् १५ चित्रे निम्नोन्नता शास्य वास्तवेस्ता
नस्य प्रमा परिनिष्ठितवस्तुत्वात्तुल्यमानतां
नेरणाच १६ योग्यचेष्टादिव विवर्थं नास्ति सिद्धिः
स्याद्विशेषणे नन्वस्वाध्यायविधिना वेदा
न्तानामपि ग्रहात् १७ अप्रामाण्यमयुक्तं स्या
दिति चेत्तर्हि कर्माणि कर्तृरूपस्य जीवस्य
ब्रह्मणो देवतात्मनः प्रकाशकतया वा
स्त्वविधिशेषत्वमेव च मंत्रार्थवादवत्तेषां ।

शे· दि· ४५

प्रामाण्यं किल मेत्स्यति नन्वेकस्य विधेस्ता
वद्वेदान्तानां न शेषत्वं पाठाभावात् प्रकर
णे सोऽरोदीदिति वाक्यवत् नापि सर्वविधी
नां स्वाङ्गित्वार्थप्रतिपादिनाम् नैकवाक्य
ताभावान्न सामान्यप्रयोगिता अथोच्येत य
था सर्वक्रतोः सम्बन्धिनी जुहूः यस्य पर्ण
मयीत्यादिवाक्येनैवाप्येतस्थक तद्वाक्य
मप्यनारभ्याधीतं वै सर्वशेषितां भजते
व्रतथाकर्ते वेदान्ताः स्वस्वमर्थकाः नैतत्सा
रं हि वेदान्तैर्निर्विशेषप्रमाणकैः आत्मनि
स्स्यमानेवाप्रतिपाद्यस्य कर्मणि नोपयो
गोऽत्र शक्योऽस्ति मनाक्कल्पयितुं तत्त्वपि कर्त्र
त्वादिनिरासस्य तत्स्वहूते विरोधिता ८५
तस्मान्नैव क्रियाशेषा वेदान्तास्स्तुतिरिति स्फुट
एवं तर्हि भवेत्तस्य सगुणोपासनाविधेः
शेषाः समस्तवेदान्ता नात्र दोषोऽस्ति कश्चन
निर्गुडत्वडुडत्वाभ्युपास्यगुणभेदतः १
आरोपेणैव वेदान्तवाक्यानां स्यात्समन्वयः

नकेवलेपरेशुद्धेभूतेब्रह्मणिमानतावे
दांतानामुपमायांविधौकिंतुप्रमाणता
पूर्वेष्वप्यर्थेष्वसिद्धांतेसूत्रकारोजगाविति
सूत्रंवेदांतसारार्थंमुनिस्तत्तुसमन्वयात्
उक्तानिषिद्ध्यतेपूर्वपक्षोनेतिमतंतव ४
स्वपक्षस्यप्रतिज्ञात्रतच्छ्रेष्ठेनैववर्ण्यते त
त्परब्रह्मवेदांतप्रमाणंमीयतेकुतः स
म्यक्त्वानिनतावाच्यवेदांतानांपरात्मनि
तात्पर्येणैवसर्वेषांचिदानंदात्मब्रह्मणि
सद्विचारबलेनैववेदांतानांसमन्वयः
तात्पर्यग्राहकस्यात्रोपक्रमादेश्चसंभवात्
नप्रमेयस्यकार्यत्वंतात्पर्यगमकंभवेत्
पुत्रस्तेजातइत्यादौविनाकार्यत्वमस्तित
त् तस्मादुपक्रमादीनांतात्पर्येलिंगताभ
वेत् उपक्रमोपसंहारावभ्यासोपूर्वताफ
लम् अर्थवादोपपत्तीचलिंगंतात्पर्यनिर्ण
ये वेदांतेषुसमस्तेषुलिंगषट्कविनिर्ण
ये ४६ अतोब्रह्मणितात्पर्याद्वेदांतानांसमम

शं·
दि·
५९

46

न्विताः वेतस्यएतेनवाक्यस्यायथार्थप्रति
पादनम् तदन्वयस्य समस्यक्समस्यस्मिंस्त
द्धिलक्षणं क्रियाकारकसम्बन्धयोगेनयस्मा
दिशाब्दकाः संप्रतिपादयत्यस्मैनवेदान्ता
स्त्यापराः संसर्गवाविशिष्टंवाप्साकांक्षा
र्थंभिदाभिदे गोचरत्वेन वेदान्ताःप्रवदंति
नकर्हिचित् किंतु लक्षणयावाते भिधातु
मास्युपाधितः ५.. अखंडैकरसंब्रह्मजग
कारणवादतः अध्यारोपापवादाभ्याविदा
नेहात्मवस्तुतत् ६ संप्रतिपादयंतीर्थता
स्येणसमन्वयात् विकारग्रुक्तमनसोद्व
तोचप्रतिविम्बते चेतस्यज्ञानशाहोयंत्त्व
यत्रःस्त्रवर्तते शुद्धसत्वस्यमनसोद्व ७
तोकस्याविदेवहि ८ व्यक्तेःस्फुरंत्यालोके
यस्मिडप्रानंदशाद्धकः वाक्यान्तरेणतावेतो
निस्सवाच्यर्थकेनचविरोधादेवहृत्यंशप
रिस्सज्यानुकूलतः प्रतिपादयतोप्यर्को
स्कंरमौतेतयासति लक्षणाद्वतितेकोशे

मुख्यानांशंचवर्तते एकमस्यादिवा
क्यार्थभेदासत्त्वादिवाचकतः वर्त्तते लक्ष
णाख्यस्याब्रह्मणोऽद्वैतैकवस्तुनि सर्वत्तम
वेशात्तस्यादिवाक्याद्ब्रह्मणिकेवले मिथ्या
कार्यैणापितयावर्त्तते तेनतत्त्ववस्तुतः त
त्त्वमस्यादिवाक्याखभागलक्षणयापरे
तथ्याव सर्ववेदान्ताश्चाद्वैतैकपरायणाः
सत्यज्ञानादिवाक्यानां तात्पर्यैकोपिशब्दतः
यावर्मौसत्यज्ञाद्यादेरनेकत्वाद्विभिन्न
त्वाश्च निर्वाच्यपदार्थे न तदभावेनत्वाश्चतः
वाक्यवाद्वैतनिष्पत्तिरस्तिनकाचनः
तत्त्वमस्यादिवाक्यानि सोऽयमित्यादिवाक्य
वत् अखण्डैकरसं तस्मात्सम्पादय
न्तिच त्वंपदार्थैर्विरोधांशाकर्तृत्वादिवि
हायच तत्साक्षिमात्रमादायचैतन्यमिति
विरुद्धकम् तत्पदार्थेपरोक्षत्वाद्यंशास
न्यागमात्रतः चिन्मात्रेणावशिष्टेनसि
द्धमेकंशक्तेर्मतम् तत्त्वमस्यादिवाक्य

शां. टि. ५८

४७

नन्वखण्डार्थपरं भवेत् कार्यहेतुत्वप्र
थाद्यनिष्ठत्वे सति सर्वथा सामानाधि
करण्याच्च सोयमित्यादिवाक्यवत् अख
ण्डैकपरास्तिस्थवेदान्तास्तेन समन्वयात्
सत्यं ज्ञानमनन्तं चेत्यादिवाक्यमवान्तरं
अखण्डार्थपरं वा ध्यलक्षणप्रतिपादके
यः प्रकृष्टः प्रकाशोसौ चन्द्र इत्यादिवाक्य
वत् तत्र प्रकाशशब्दो यः प्रकाशत्वस्तुवे
नसः वर्तते लक्षणाह्याव्यक्तिभेदे तथै
वच प्रकृष्टशब्दोप्युत्कृष्टगुणे त्वयान्त्र
वर्तते गुणसामान्ययो बुद्धपदवाच्यत्व
हेतुता तत्रोभयं शुद्धस्यैव तत्समन्वय
वस्तुनि चन्द्रशब्दाभिधेये न लक्ष्यसम
क्तमर्पिते प्रकृष्टप्रमुखानां च शब्दाना
मित्थमेकता एवं सत्यादिवाक्येस्मिन्
खण्डार्थत्वमिष्यताम् निरपेक्षप्रमा
णे वेदान्तानां यतो मतम् तस्माद्भूतार्थ
निष्ठं तन्निरपेक्षन्ते वचः प्रमाणमिति

मेसिद्धं ब्रह्मणोद्वैतात्मवस्तुनि २२ वस्त्वा
त्मायस्य सर्वस्य क्रियार्थत्वाद्विधेर्भवेत्
प्रामाण्यं वेदवाक्यानां नैतन्नवेति चेन्न
हि विधिवाक्येषु मानत्वसिद्धेस्तेषां क्रि
यार्थता नात्मसिद्धौ चाप्यसिद्धिः स्यात्तेषा
मोमाश्रयत्वव प्रवृत्त्यादिविहीनस्य ब्र
ह्मणः परमात्मनः शक्यनानुरूपार्थ्यं
निःस्वानन्दस्वरूपिणः नरः प्रार्थयते स
त्यादिष्वप्रासादिकं फलम् न प्रवृत्तिनि
वृत्तीचतोयः कष्टात्मकत्वतः अप्राप्तव
स्तुनः प्राप्तौ प्राप्तरोगादिनाशने यत्नाया
मेविनासिद्धिर्नास्तितत्राप्तवाक्यमः प
त्रप्राप्तमेवाज्ञाकण्ठचामीकरादिकं
अज्ञानान्नोनरः प्राप्तमिच्छत्यप्यन्यतथा
प्तंकंचरज्जोः सर्पादिनरः परिजिहीर्षति
२५ नचतज्ज्ञानमात्रेणाभीष्टसिद्धेःकृतो
ज्जनः सेद्धतायासमायासोपितत्तेनैव
नत्वच १· सतिज्ञानेस्वयंपूर्वोपायायामः

परिह्रीयते तथाच नित्यश्रामस्य संश्रा
मो ब्रह्मणस्तथा नित्यमेव निवृत्तस्य
संसारस्य निवर्त्तते हेतुभूतस्य विज्ञानं
वेदान्ता जनयन्तीये इयमर्थंक निष्ठ
त्वशंकातेषां कुतो भवेत् तस्माद्वेदांत
वाक्यानां प्रामाण्यं परमात्मनि कर्मकेणा
पिकेनात्र बाध्यते स्तुतिनापि च पुरुषार्थ
समानत्वहेतुत्वस्वीकृतेसति नित्यने
मित्तिकार्थानां वाक्यानां तत्कथं भवेत्
प्राकाकत्वे प्रमाणत्ववानहितत्र फलेकिल
१५ अनुष्ठाने प्रयासस्स्यात्तस्य बाधेनतु
ष्ठितो सर्वथानर्थहेतूनां तेषां नस्यात्प्र
माणता अतो ध्यात्वादि वर्तनस्य निर्दोषस्या
गमस्य च अज्ञाताबाधितार्थस्य बोधक
त्वे प्रमाणत्वके निमित्तं तत्त्वं तस्यास्याकार्य
ब्रह्मात्मवाक्ययोः तथाच बादिना पूर्वस
तोबाधायासतो हठात् वेदान्तानां प्रमाण
ताभावाय विधिपूर्वकम् यत्कृतं तद्धि

सकलमकाण्डेनाण्डेवक्रान्तम् तस्माद्दे
हान्तमानत्वंसिद्धंब्रह्मणिकेवले नचा
त्रसंपदध्यासक्रियासंस्कारकेषुच ते
ष्ववान्तनमलेषामाशयः सम्भवेत्कदा
तत्रसंपन्नमहद्वस्तुदर्शितेस्वल्पवस्तुनि
धः आलम्बनेयथास्वान्तेहृत्पनन्तत्वमा
त्मनः अनन्तेवेमनोनत्वाविश्वेदेवर
तिष्ठतेः तस्मिन्संपादानेकृत्मानन्तत्व
स्याल्पमानसे जनस्योपासकस्याज्ञान
स्यलकोजयः फलम् अस्मिन्नपदे
ष्टिस्याद्ध्यासोनामतयथा अब्रह्म
पश्यादित्येब्रह्मदृष्टिः कृतोस्कृता अवि
द्यमानवत्कवालम्बनेयत्र विन्तनम्
संपाद्यस्यैवमुख्यत्वात्संपन्नामभवेत्तदा
आलम्बनस्यमुख्यत्वमध्यासः सोत्रवर्णि
ते क्रियायोगोयथावायुर्वीवसंवर्गह
त्यपि अथ्यादिसंहरणोतीतिसंवरादि
क्रियावशात् वायोरुपासनेनत्रसंवर्गो

शं॰ दि॰ ४५

49

स्त्रगुणत्वतः कर्मोपास्यचधाम्यादेः सं
स्कारः प्रोक्षणादिना प्रसिद्धः संप्रदायाः
सर्वे वेदान्तानां नगोचराः भवन्त्येषामतो
त्वाऽद्ब्रह्मैकं विषयोनयात् सन्देहाने
व वेदान्तप्रामाण्यं ब्रह्मण्येवस्त्विति तस्मै
णैव शास्त्रेण ब्रह्मात्मैकत्ववोधिते अ
विद्या सह कार्येण सर्ववस्तु विलीयते न
नो ब्रह्माहमेवेति सिद्धे संप्रदाया उपास्यः
सम्भवन्ति कथं कुत्र नाम साम्प्रदायो भवेत्
अत एव श्रुतिर्ब्रह्मण उपास्यत्वं निषेधति
यन्मनसा न मनुते येनेवाहुर्मनो मतम्
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते
नत्वेवयत्वशोऽहं नेवेयत्तं च निषेधति
संत्यब्रह्मण एववेयत्वं सम्मतं तनस्त्वव स्थया
अवेद्यत्वमथवाऽऽकब्रह्माकार रूपया स्वा
न्तःकरणवृत्त्या च विद्भिर्व्याप्तिरूपया
सर्वभ्रान्तिप्रमार्जन्या विद्यया पापसज्जन
या विलासमहामोहा छेदाद्ब्रह्मणि केव

ले अवेद्येशास्त्रवेद्यत्वंकेवलेऽस्य चर्थ
ते अतः सर्वत्रवेदान्तेवृत्तिव्याप्यत्व
लक्षणम् विषयत्वमभिप्रेत्यब्रह्म
णोवृत्तिविषयता मनसैवानुद्रष्टव्य
मित्याद्याः श्रुतयोऽजगुः ५७ यथाजडे
ज्ञातताख्योतिशयोस्तिप्रमाणतः न
तथास्वप्रकाशेस्मिन्फलव्याप्यत्वमात्म
नि अफलव्याप्यतारूपाविषयत्वंप्रा
त्मनः अभिप्रेत्यैवसर्वत्रप्रवृत्ताःश्रुत
योऽखिलाः यतोवाचोनिवर्तन्तइत्याद्या
भ्रान्तिबाधकाः नात्राप्युक्तफलाभावो
यतोब्रह्मवित्तोभवेत् अन्तःकरणवृ
त्त्याभिव्यक्तत्वोपाधिनैवच फलत्वस्यो
पचारोहितस्यैवास्तिघटादिषु फल
त्वव्यवहारोपितद्वार्तिकेस्फुटम्
परागर्थप्रमेयेषुयाफलत्वेनसंमता
संवित्सैवेहमेयोर्थोवेदान्तोक्तिप्रमा
णतः अतोवब्रह्मचैतन्यभूतयैवेत

शे-
दि-
५-
50

णोफलम् स्वावच्छेदकहानितोनाशाय
न्यतिमहत्वेण ततोवच्छेदकाभावात्पके
मोफलभावनाम् निर्विकल्पात्मचैतन्य
मात्रंमोक्षेवशिष्यते तथाचमुक्तप्रा
प्यास्वाविद्याप्रतिबिंबितम् जीवभावं
समासाद्यसंसारंप्रतिपद्यते स्वविद्या
सपवाद्यतिरमुक्तोवशिष्यते क्रियाका
रकसंसर्गिसूत्रबलात्मवल्लनि खन
न्यवैयेवेदान्ताः पर्यवस्यन्तिसर्वथा
विष्यसंसृष्टरूपत्वात्तेषांतुत्यागमे
कया येतसिद्धार्थकोवेदोनास्तीमवे
वेदान्तिते तैत्तोपनिषदिश्रुत्याबाध्याः
स्तस्याचसंविदा भट्टपादाजगुःस्पष्टंसि
द्धार्थोपदसंगतिम् ग्रथैःसंसर्गधीरे
षाभिहितान्वयवादिनाम् प्राभाकरा
स्तुकारेणसंसृष्टशक्तिवादिनः अस्मा
कमन्वितेशक्तिर्लोचवाग्युपपत्तिभिः
पदजातेश्रुतंसर्वंस्मारितानन्वितार्थकं

स्यायसंपादनव्यक्तेः पश्चाद्वाक्यार्थबो
धकम् नाभिहितान्वयेनात्रसाम्यंत्वभि
हितान्वये पदानिच पदार्थोपस्थीयन्तो
भिधायुतान् पदार्थव्यस्तवाक्यार्थप्र
तिपत्तिरितिस्फुटम् अन्विताभिधाना
त्विवादे यानिपदानिहि तान्येवसर्ववा
क्यार्थसंप्रमापादकानिच अन्विता
भिधानाद्विवाददोषो नकश्चन फलतो
ड्डुमहस्मादिकार्यमूमार्थवाचिनां प्रयो
गाणांहिलोकेऽपि भूयसामनुपलम्भतः
वेदेष्वत्तिवषट्ककृतेः प्रथमोभस्यैस
पि कार्यमूमार्थवाक्यानामनुपलम्भोऽस
नेकधा अन्वितस्वार्थमात्रेवेशाद्वसाम
र्थ्यमस्यतः सूत्रकारेणयत्नत्रवृद्धानां
व्यवहारतः कार्यान्वितस्वार्थमात्रशब्द
शक्तिः प्रदर्शिता नद्भूतानांक्रियार्थेन
समाम्नायस्थितिस्फुटं ततत्रधर्मजिज्ञा
सोपक्रमात्मकृतस्यच उपयोगतयैवा

श्री. त्वक्रियार्थत्वेनेतिकीर्तिते ८. नसिद्धार्थेपि
टि. सामर्थ्याभावाभिप्रायतस्तथा यदीदंजै
५१ मिनेःसूत्रंतथाकल्प्येनवेनसा अवैऐ
करसेसर्ववेदांतानांसमन्वयः वादराय
णसूत्रेयोदर्शितःसविरुध्यते अतावाण
ष्यविद्भलाठेनपर्यवसायिषु वेदांतेषुक्रि
यांयोनशक्योस्तिविवेकिनां क्रियाया
मेवमस्तकभाकेनापिसमन्वयः ब्राह्म
णोनैवहंतव्यइत्यादिवचनेषुच भूतार्थे
ष्वत्रवक्तव्यः क्रियासम्भवहेतुना प्रामक्रि
यानिवृत्तमात्माहननाभावएवहि ननिवृ
तेःक्रियात्वंस्यादौदासीन्यस्वरूपतः नवा
त्रहननाभावोऽस्यनुष्ठेयोपिसम्भवेत्
अनादेःप्रागभावस्य नैवानुष्ठेयतार्ह
ता नोचेद्विधिनिषेधाख्योव्यवहारो
विलुप्यते तथाचशास्त्रसामर्थ्यं
नकार्यान्वितएवहि

∴ ∴

यतो निषेधवाक्यानां भूतार्थेपि समन्व
यः तथा वेदान्तवाक्यानां भूतार्थस्या
प्यसमन्वयः वेदान्तवाक्यजब्रह्मविज्ञा
नं मोक्षसाधनम् सकार्यायाम् अविद्या
यां निवृत्तायामशेषतः ब्रह्मात्मावस्थि
तिर्मुक्तिः सिद्धास्मिञ्ज्ञानतः स्वतः ९०॥ श
रीरादेरहंमानो नात्र कर्मसु कर्तृता भवे
त् किं तु विद्याकृतं तत्त्वज्ञानेन विनिव
र्तते अत एव श्रुतिस्तत्त्वज्ञानिनोऽत्र यथा
श्रुता संसारित्वं न चास्तीति श्रुतेर्वाक्यै
रनेकथा प्रारब्धकर्मशेषेण देहाभा
सस्थितिं तथा यद्यपि ब्रह्मविज्ञानमु
पादानं हि कर्मणाम् अज्ञानमुच्छिन
त्तीति तथा प्रारब्धकर्मणः ज्ञानं निव
र्तकं नास्ति स्वयं तत्स्वफलत्वतः प्रार
ब्धस्य फलेऽपि तेन भोगाज्ञानेन तत्क्षयोः
अविरोधत्वतन्तस्य संचितादेर्विरोधि
तत् न चैक्यात्तु भवाद्वैतं दर्शनं तत्त्वदर्शि

श्री॰
शि॰
५२

52

नाम् युगपत्सम्भवेनैवनतुब्रूमोय
त्तयोः उद्भवाभिभवौस्यातांपर्याये
णानुभूतितः नवादेहस्थैतपूर्वज्ञाभा
पारोक्ष्यमेवनोः व्योमादीनामदेहानां
विज्ञानावगतेः श्रुतेः स्यादेतज्ज्ञानिनः
पुंसः कदाचिद्वैतदर्शनम् यथातथैव
यज्ञादिकर्मानुष्ठानमस्त्विति मैवंनैवा
स्यानुष्ठानेतस्ययज्ञादिकर्मणाम् कर्तृ
त्वाध्यासविध्वंसान्नष्टमोहस्यनहिदः ना
त्मनोव्यतिरिक्तंवाफलंनसोऽपिनयतः
प॰॰ नचास्यपापविध्वंसः फलंयज्ञादि
कर्मणा ज्ञानेनैवनिहतानितस्यपा
पान्यशेषतः आगामिनांनसम्बन्धः कृ
र्तृत्वादेरभावतः ब्रह्माद्वैतात्मसंस्थस्य
कुतः पापस्यसंभवः अपिचेदसिपापे
भ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः सर्वंज्ञानप्ल
वेनैववृजिनंसन्तरिष्यसि इत्यादिभ
गवद्गीताप्रमाणेज्ञाननिष्कृतौ नवाय

चेष्टाचरणं तस्य चान्यन्निमित्तता ये
षां हिताहितप्राप्तिपरिहारार्थतया भ
वेत् तेषामाचरणे सिद्धे यथेष्टाचर
णे लक्ष्या जीवन्मुक्तस्य तु सकलहिताहि
तविकल्पनाः उच्छिन्नाः सर्वेषां ब्रह्मा
नन्दमयत्वस्य तत्त्वविदः साध्याभावात्तथा
तस्याचरणमसम्भवेद्यतः यथेष्टाचर
णं तस्य न त्वज्ञस्य कुतस्तदम् देहया
त्रा तु तस्यैवं स्याद्धि प्रारब्धकर्मणा फल
हेतोर्न पुण्यादिहेतुत्वं सम्भवेद्यथान्
अविद्याकामरागादिनिमित्तं पुण्यपा
पयोः तत्त्वज्ञानेन तत्सर्वं समूलं च
विनाशितम् तस्माद्धेतोर्विद्वादेवाल
वेत्ब्रह्मविच्छ्रुतम् अद्वितीयमतोऽस्य
विश्वं मायाप्रकल्पितम् वेदा ब्रह्मप
राः सर्वेऽमफलत्वादिहेतुभिः प्रमाण
त्वाद्धि वेदानां मेयं ब्रह्माद्वयं परम् ब्र
ह्मविज्ञानमात्रेण मूलविद्या निवर्तते

ततःसिद्धःस्वयंमोक्षोब्रह्मात्माद्वैतल
क्षणः नवेदान्तेषुलेशोपिविधेःशाक्षा
त्किकश्चन यदिस्याद्धिविलेशोब्रतवै
कार्थेऽशात्मिका आरभ्यायमर्मीमां
सानपृथग्व्यासकर्तृका नचादेहेद्वि
धेःसाध्योमीमांसायांनिरूपितःअत्रमा
नसमाध्योक्तिविधिरित्यपिसाम्प्रतम्
आरम्भेनेतदापेवमथातःपरिशिष्ठि
का जिज्ञासाधर्मविषयानेवमारभ्यते
ततः धर्मब्रह्मभिदेवास्फुटमीमां
सयोर्मिथोः तदेवंविधशेकायाश्चप्रभा
वाद्धिचारतः निर्विघ्नोब्रह्मचैतन्येवेदा
न्तानांसमन्वयः सिद्धोयंभाष्यकारेण
युक्त्याशास्त्रस्यनिर्णयः शारीरकस्य
सर्वस्यकृतःसूत्रचतुष्टये मयासोयं
विनिर्णीतोविदारण्यनुसारतः सर्वलि
नतत्रसाधियःशोधयन्तुविमत्सराः एवं
सर्वश्रुतीनांचब्रह्मण्यद्वैतवस्तुनि

समन्वयो यतीयेपि नाध्यायश्चाये प्रदर्शि
ताः ततोध्याये द्वितीयेपि विरोधं परि
हृत्य च स्मृतीनां सांख्यकाणादप्रणी
तानां यथाविधि सर्वानेव कुपक्षांश्च
खण्डयामास युक्तिभिः ततस्तृतीयेकाध्या
ये साधनं तत्र निरूपितम् उपासनवि
धिस्तत्र गुणानां चोपसंहृतिः चतुर्थे श्र
वणादीनां माहात्म्यादिप्रदर्शितं फलाफ
लं यथावृद्धिक्रममुत्क्रान्त्यादिदर्शनं भाष्य
प्रसन्नगम्भीरं न्यायघनो वस्तुनेनोर्थतः
शिष्यानध्यापयामास भाष्यकारो विधा
नतः श्रुतिपूर्यां च श्रीकाश्यां महेशानुग्र
हात्सुधीः २५ विमलपदविशिष्टं स्वच्छ
गम्भीरभावं स्फुरति शिवगिरालंत्रमोत
दं मन्वानस्तत् विचरणमतनीत्स्माभाष्य
सिद्धान्तप्रवक्तृतिनयफलवाक्यैर्मशि
तोस्तोमयात्र स्खलितमिह यदस्तिस्त्री
शाभक्त्या महान्तस्तदपि करुणया तेषा

यद्यन्तार्थभावात् कविभिरपिकृतंय
न्मत्रशंसेतिलोकेकिंस्तुमिस्तुतिनेहाहं
प्रवृत्तस्तथापि श्रुतिविषयविचारेम
त्तचित्तंकथंचिदितिमनसिनिधायतत्त
मर्हन्तिसन्तः ५२८ इतिश्रीशंकरदिग्वि
जयसारेश्रीसदानन्दविद्वद्विरचितेशा
रीरकभाष्यप्रमेयकथनंनामचतुर्थः
सर्गः ४ अथश्रीशंकराचार्योगंगाती
रेव्यवस्थितः भाष्यमध्यापयामासशि
ष्याञ्छारीरिकेकृतम् १ मध्याह्नेत्वेकदा
भाष्यपाठोत्सवमुपस्थिते तावद्वृद्धो
द्विजःकश्चित्समागत्येदमब्रवीत् कस्त्वं
भोःकिमिदंशास्त्रमध्यापयसिभोवद ।
शिष्यास्तुब्रुवतेविश्वगुरुर्नोभगवानसौ
शारीरकेकृतंभाष्यमेनेनाद्वैतवादि
ना तत्राद्वैतमतंसम्यक्द्विर्णितंवेदस
म्मतं इत्युक्तवृद्धोद्विजःश्रुत्वाभाष्य।
कारमथाब्रवीत् ॥ ॥ ॥

शिष्यायैतत्किमाहुस्तं भाष्यकर्तारमि
त्यहो श्रात्मा एवं कृतावबलस्य भाष्य
कारोब्रवीदिदम् आचार्येभ्यो ब्रह्मवि
द्भ्यो महान्नमो नमः १ नमे सूत्रसंतानाद्दे
ताप्रश्नत्वे यया दिच्छसि ब्रवीम्यहं य
थाशास्त्रि कृतेवं प्राह स द्विजः स्वतोप
ध्यायकस्मादेमायमुश्चारयादिमम्
नदेन्नेरतिसम्यक्तं मुनेवेदार्थतोमम
भाष्यकारोब्रवीद्धि प्रेम्णा भूतानामा
हितः देहान्तरस्य संप्राप्तो जीवः किंभू
तसूक्ष्मकैः वेष्टितो याति वाने तिसंश
येमनिवोच्यते पूर्वपक्षे नयात्येववे
ष्टितो भूतसूक्ष्मकैः नेषां सर्वत्र सौल
भ्याडुपादाने तृष्णा भवेत् करणानामु
पादाने यथावे देहक्ते तन्नथा नभूताना
मुपादानेम्स्मकालेकृतोकृतम् अ
नस्तेरहितो गच्छतीनोवंप्राप्तभियीय
ते ५ जीवो देहान्तरप्राप्तो देहबीजैरपि

शां· टि· ५५

55

त्तितैः भूतसङ्घैः परिवृक्तो गच्छतीत्या
हसूत्रकम् अतः प्रश्नोत्तराभ्यां वक्ष्यतो
नस्य विनिर्णयः इत्थं पंचाग्निविद्यायाय
यातस्त्वेतथाम्नातं पंचम्यामाहुतावापो
यथ्यात्रुरुषशाहिताः भवंतीत्यत्र
नमिति प्रश्नोत्तिरूपितः सुपर्वत्मादिरू
पेषु पञ्चस्वेवाग्निषु श्रद्धातम् श्रद्धा सोम
स्ववृष्टयन्नरेतोरूपाख्यपञ्चताः आहुती
र्देवैर्यितात्थपञ्चम्यामाहुतोषुनः आ
पः पुरुषशह्वा लेभवन्तीत्येवसुतरे ८
नतोगम्यतइत्येषजीवोऽद्भिः परिवेष्टितः
व्रजतीत्यत्र भान्तिवेदान्तार्थविचारि
णा नतु प्रश्नोत्तराभ्यां केवलाद्भिस्त
संवृतः गच्छत्यपूक्वुह्वकथनात्र सर्वभू
तसूक्ष्मकैः सर्वभाह्याक्तिकाल्याप
स्विहकरणावाकृतः त्र्यात्मकाणास्पुल
येस्वकार्यनीरव्यशाकतेवपुः किंच
सर्वेषुदेहेषु भूयस्त्वद्दश्यते व्यपाम

रसलोहितरूपाणां विवादो नात्र युज्य
ते नन्वेवं पार्थिवो धातुर्भूयिष्ठो दृश्य
ते तत्तो नैव दोषो लपनामस्यापि स्वपार्थि
वरूपत्वात् दृश्यते देहबीजे पि शुक्र
शोणितलक्षणे इव भूयस्त्वमप्येवं क
र्मणारम्भकेन तथा २५ अग्निहोत्रादि
कर्माणि सोमाज्ययागश्रयाणि च तत्रापि
इव भूयस्त्वादप्संस्पादपामतः किंच
देहान्तरप्राप्तौ प्राणा गच्छन्ति न त्वेव भू
तान्तरोपसृष्टानामपामाधारत्वायतः
निराश्रया न गच्छन्ति प्राणा स्तिष्ठन्ति वा
क्वचित् २६ ननु देहान्तरप्राप्तौ प्राणादी
नां गतिः श्रुतौ वागग्न्येति मृतस्याग्नि
वातं प्राणा इति श्रुतौ नैवं गौणी श्रुति
स्त्वत्र लोमकेशादिकेष्वपि न हि देहाद
ध्याभूता केशा यांति वनस्पतीन् न हि प्रा
णा विना जीवं देहान्तरमुपपद्यन्ते अतः स
हैव जीवेन प्राणा गच्छन्तीति स्थितमत

स्माहामारिद्यानन्तज्ञोणमेवरुक्तेनोक्तं त
वागादेतिस्त्रियस्माद्वेदावगाह्यस्त
दाशाण्णस्समयेनोपकारंकुर्वन्निर्व
वन् श्रोतोजीवःपरिछक्तोभूतसूक्ष्मैःस
गच्छति इत्यस्तनीयध्यायेगस्थितिन्निज्ञातो
स्माभिन्नृहिनः इत्युक्तार्थंनिशम्यार्थवाव
धूकः सहस्रधा विकल्प्यावेण्यन्सोपि
विस्मयेजनयन्नरणाम् ततःश्रीशंकरा
चार्यःसर्वंतद्दीनतेऽक्रमात् चावेण्श
नयायुक्त्याविवादोष्टदिनान्यभूत् तयो
विवादसंहतेपञ्चपादोब्रवीद्गुरुम् वि
प्रोयंभगवान्व्यासोगुरूणांपरमोगुरुः
शङ्करःशङ्करःसाक्षाद्व्यासोनारायणः
स्वयम् उभयोर्विवादसंहते किंकरःकिं
करोम्यहम् आकर्ण्येत्थंवचोभाष्यका
रःसूत्रकृतंगुरुम् दिदृक्षुस्स्वप्रणम्या
सन्देहेवर्णयन्नन्दितम् भावकसूत्र
सन्दर्भंप्रतिपादयंस्तदृश्यम् मतमेवे

न्तभाष्यते चेत्तदा पुरतो मम स्वस्वरू-
पं भगवतो विष्णोरंशावतारकम् प्रका-
शाय यत्कृपया पैलादिमुनिसेवितम्
४ एवं वदन्तं दर्शाग्रे श्रीमद्व्यासस्वरू-
पतः जटाभिर्भ्राजमानं तं सशिष्यः प्र-
णनाम सः स्वागतं ते गुरो भाग्यमदी-
यं फलितं त्वह्म् दृष्ट्वा भवन्तमाचार्य
कृतकृत्यावयं प्रभोः अष्टादशपुराणा-
नि येनेतिहासानि कृतान्यशः कृतानि भ-
वता ततः कोऽमः कर्तुमलेपिथा व्य-
सो वेदस्य तथा चकृतो भारतसागरः
धर्मज्ञानार्थमासाद्यत्राउदितं त्वं मही-
तले यमामनन्ति वेदान्ताः सच्चिदान-
न्दविग्रहम् स एव भगवान्व्यासात्माउदि-
तस्त्वं महीतले ४५ नारायण इति श्रु-
तिः ४५ यतो ब्रह्मादयो देवाः सृष्टिका-
ले भवन्त्यमी स एव भगवान्सालाया-
सो नान्यत्र संशयः एकमेवाद्वितीयन्तत्

शं·
स्तु·
५७
57

ष्ठेः सर्वं कृता कृतं तत्त्वमेव कृपासि
न्धो बादरायण सेज्ञया मायाशक्तिवशी
कृतमयः सर्वज्ञः स्वयंप्रभः ब्रह्ममहत्तरा
नन्दः स भगवान्नः परो गुरुः अयमेव विष्
जादीनां सृष्ट्याविधायच यः श्रोते योग
निद्रेशः सत्वमीशो हरिः स्वयम् मरीच्या
दिमुनीन् लुप्तान् प्राहयामास यो हरिः ब्रह्म
निलत्वंणयर्मे विश्वपालत्वमेव सः ५
सनकादिमुनीन् लुप्तान् प्राहयामास योवि
ष्णुः निवृत्तिलक्षणं धर्मं मोक्षधानात्वमे
व सः वेदमेकं वनं धीत्व सगपजः प्रभुला
लकम् कृतवानसि लोकार्थं वेदव्यास
भिधानतः वेदेधिकारशून्यास्ये शूद्रस्री
वर्णसङ्कराः सन्ति हा सपुराणानि तेषा
मर्थे कृतानि ते वेदार्थं गूढमालोच्यभा
रतं सर्वसाधनं कृतं त्वया गुरो लोकहि
तार्थं वेदहीहितम् यदाधर्मक्षति
र्लोके धर्मग्लानिर्यदा भवेत् ॥

तदा लोकेऽवतीर्य त्वं वेदमार्गं नतोऽपि
व इत्युक्तस्तुतो गुरुर्व्यासो भाष्यकारे
णवेपसा उपविश्य पार्श्वे ने धीमान्सा
ह शंकरमादरात् पप्रोऽसि त्वं कृतार्थो
ह्यसि प्रियोऽसि शुकवन्मम श्रेष्ठता प्रप्र
काशाय लोके ज्ञातोऽसि शंकर भाष्यश
भुत्वभाष्यं ते स्फुटत्वार्थं तेन समागतः त्व
त्वावानन्समाकर्ण्य हृष्टोऽमीमांसितो
ऽस्म्यहम् इत्युक्त्वा मम वचः स्फुरत्वा गुरुं प्रो
वाच शंकरः क्व भवान्स्तु मानोत्याः
क्वाहं भाष्यानन्दीपकः न त्वापि कृ
तार्हेणा चेन मेऽस्य भाष्ये शिष्याणां
गुरुशुश्रूषाकर्तेष्वेतिकतं मया श्रा
न्तेयत्नयाकारि भाष्ये बुद्धाश्वयं क्लि
वित् ततोऽत्र विचार्य शिष्यसमीकर्तं
गुरोर्हसि इत्येतिगदतस्तस्य हस्ता
ज्जोष्यसच्चाग्रहीत् प्रसन्नं चातिगम्भी
रं तत्रैलतन समत्मतिः सूत्रानुकारि

शो. दि. ५८

58

वीकैर्युक्तैः सिद्धान्तयुक्तिभिः दृष्टाभि
नन्दसंतोषवशादाहमशंकरम्
नमाहृतेभवाम्बुजाकाङ्क्षीड्राक्ष्मह
तरे मीमांसायानयेवेदेकापिलेशास्त्र
शासने योगनास्तिसमोलोकेभवता
भूतले द्विविकल्पेनेवदनात्सोम्पङ्क
केनिस्सरेयतः प्राकृतोनामगोविन्द
स्वामिशिष्यः स्वयंशिवः श्रद्धेनेकोश
लभितेनलयेकेनभूतले यानिबृह
त्वेगभीणि सूत्राणि सत्कृतानिच क
ल्पास्तेहितानीहव्याख्यातंश्रुतियु
क्तिभिः मदीयभावविज्ञाने विज्ञायता
स्तेजसा कः प्रोणतमलंभाष्यदेवा
सुरसुरर्षिषु व्याख्यातंबहुभिः पूर्वमि
तोव्याख्यास्यतेपरैः नैवसम्भावयेद्धि
स्यानव्याख्यानेनतत्समम व्याख्याहि
वेपुनर्वेदशीर्षवाक्यानियुक्तिभिः जि
नाभेदमतीन्कृत्वानाख्यापयमतंस्वकं

ब्रह्मविद्भिश्चन्द्रकह्राणांमे मतं हि मतं
तव कृतकृत्योऽधुनाहं त्वगामिष्यामि
यथेप्सितम् गुरूणां केवचः श्रुत्वाभा
ष्यकारोऽब्रवीद्गुरुम् मयाकृतानि भा
ष्याणि यापादितानि नयोक्तिभिः निर्णीतो
वेदमार्गोऽपियाथात्म्येन कृतत्वशः
कर्तव्यं नापि मे शिष्टं दृश्यते धरणीतले
मुहूर्तं संप्रतीक्षस्व मणिकर्णिकातटस्थि
के श्रीगुरुणोक्ते भजाम्भयया वेड्येकलेव
रम् इत्याकर्ण्य वेदव्यासः तत्क्षणं ध्यात्वा
ब्रवीदिदम् इत्युक्ते नैव कर्तव्यं शिष्टं
कर्तव्यमस्तीति वक्तव्यो वादिनः सन्ति
वेदोपरि मयाकृतः तेषां मतनिरासा
र्थं वक्तव्यं भूतले त्वया नो चेल्लोके शुभ
त्वाक्षिन्दुलेभास्या यथ्यार्थतः भूतले
वत्वयास्मत्केवेदान्ताः श्रुनिराश्रया प्र
शेवर्णानि दैवेनास्मिन्मत्या ह्येपि याह्व
या श्रुत्वा नशवनाद्र्यः सन्ति ते मानि षा

शं० दि० ५९

उश। इत्युक्तवन्तमाचार्यं व्यासं प्राह
शङ्करः भाष्यं तत्सूत्रसत्त्वव्याख्यावा
र्तं संप्रयातमे इत्युक्त्वा व्यासश्चरणौ वव
न्दे भाष्यकृद्यतिः अभिनन्द्य तेनात्तव्यासो
यतिमन्तर्धिमागतः ततस्तिरोहिते
व्यासे नियोगात्तस्य शङ्करः दिग्जयक
न्नैकामोसौ विज्ञपन्निस्यमेतत कुमारि
लेन विद्वांसमन्यमस्मावदस्त्वमे भाष्ये
ह्येकारयिष्यामि वार्तिकं तेन सुन्दरं ए
वं मनसि संचिन्त्य काश्या निर्गमत् शिष्य
कैः तीर्थराजं प्रयागाख्यं प्रस्थितो विन्ध्य
मागतः ततः प्रयागं संप्राप्य दृष्ट्वा वेणीं तु
दारधीः स्नात्वा नत्वा विधानेन स्नानेन चक्रे
तिहर्षितः कुतार्किको विशश्राम वेणी
तीरे च भाष्यकृत् प्रस्रुणो हि विधावादो
जेनानानातत्रत्रच भट्टपादेह्वक्तिश्रेष्ठे
वेडुसन्त्राननाशाके यस्य प्रसाद
मात्स्यस्य यज्ञभागं सुराश्चपि ॥

अथेदिदेमेवेभट्टपादोवेदार्थभास्करः
तत्रासौ प्राविशन्मीमांसकमार्गप्रवर्त
कः पूर्वलोकगिरः श्रुत्वा भाष्यकारस्त्व
रान्वितः आजगामाथ तत्रैव भट्टपाद
दर्शेहु शिष्यैः प्रभाकराद्यैस्संवृतैस्तेज
सां निधिम् तुषाग्नौ संस्थितं दृष्ट्वा प्रसन्न
मुखपंकजम् विस्मयं प्राप भगवाञ्छङ्क
रः सताम् अहो धैर्यं महो तेजः सज्विवै
वं व्यवस्थितः दृष्ट्वा शंकराचार्यं भट्टपा
दोऽपि दूरतः प्रणनाम संपूज्य पाद्या
द्यौदिभिरादरात् भाष्यकारोऽपि संदृष्ट्वा भा
ष्यमस्याग्रदर्शयत् भट्टपादोऽग्रहीत्तस्मा
द्भाष्यं सम्यग्विचारतः अवलोक्याब्रवी
द्वाक्यं शंकरं प्रति हर्षितः अष्टौ श्लोकस
हस्राणि वार्तिकाख्यानि वादिमे प्रथमाय
भाष्यस्य दर्भे भान्तीदानीं करोमि किम् त्व
ताद्भुपान्नदीदीप्तिकालो हि दुरतिक्रमः
अथैमण्डलं मे स्वामिन्दर्शनं भवतां मतम्

शं॰ असारेखलुसंसारेसद्गुणफलंभ
दि॰ वेत् कृतोमयानिबन्धोवै वेदमार्गः
९॰ प्रवर्तितः भुक्ताभोगाः सतांमध्येसम्मा
नःप्राप्तस्तमपि त्वणामपरिहार्योयतः
60 कालःसर्वेचस्मरः प्राप्तोस्माकमपिस्वा
मित्यतिहर्तुंनशक्यते मदीयःपूर्ववृत्ता
न्तःश्रोतव्यस्तेमयोच्यते इतःपूर्वंप्रवृ
त्तास्तेबौद्धाः सन्मार्गदूषकाः तद्योगेन
धराक्रान्ताविरलोवैदिकोभवत् नास्ति
कुमीश्वरेवेदेधर्मेचासीत्खेणतदा सम्मा
विषपदेहेराज्ञोतान्वशीकृत्यसौगताः
वेदोप्रमाणमित्यादिमिथ्यालापमदी
करम् विजिगीषुरहंबौद्धान्नुयतोध्रुव
मादरात् उत्सन्तेनमयाबुद्धनिषिद्धवेद
दूषकम् नतेस्तेषांमतेनवाङ्गतपवशा
णीकृताः तेषांसिद्धान्तमश्रौषंवेदागम
विदूषकम् एकदातन्मतेनाहंदमवाप्
षणंकृतो अनुपातोमहांस्तत्रज्ञानतोमद्

ष्ककर्मणः लक्षितो हेतवो नैतल्लमंद्धथा
ष्ठमस्तु यता विपेणापाठि बलवान्
ह्रयिष्ठानितो मते यथाकथंचिन्नाशेमे
मिथ्यामन्त्रापरस्परम् पक्वदातेश्रमन
मोज्ञात्वामोग्रमंस्थितम् व्यपातयन्तथ
तदायन्तत्सडलवानहम् यदि वेदाः प्र
माणं स्वर्जीवेयमिति चेन्नसि यदीति से
शयास्यकोर्ग्रुरुहेशहान्नथामम चत्ते र
कं प्रणश्चवपतनत्लृखदेशनः एकान्त
रथदातास्याद्रुरुः किंवज्रपाटकः तेभ्यो
धेस्तत्वृनलेष्ठांमनेमन्दूषितेमया प्राप्ता
नयंकुलेनेष्ठांमपरायः कृतोमहाने जै
मिनीयप्रविहिनकृषितेमनेमेश्वरम्
निष्कृतिदोषश्रुमस्यविधिनाकत्तुंसुप
नः प्रावितमनलेयातोभवमादवितीत
ले जातेनभवेत्वमैहतसम्प्रदायकृतेशि
वम् कृतावतारेप्राणोवनप्राप्तोमहशः
पश्चि भागेयनतारप्रोजातमपिगात्वेयशो

महत् श्रुत्वेतन्निहे भाष्यमस्मिन्वार्त्तिककृद्वार
मात्रतः इत्येवं भाषमाणेन भट्टपादस्तु वा
चसः जाने त्वां सौगतनाशहेतुं जातं भुवि ख्यता
ननम् कृते पातकमस्त्यन्यः सज्जनाः शि
लितास्त्वया भवन्तं जीवये भाष्ये मदीये
कुरु वार्त्तिकम् इत्युक्तः शंकरश्चाह तं शो
लोकविरुद्धकम् कर्त्तुमेतदहमपि स्वामि
मोऽप्याप्तिः भवतो विहृ तवेश्वरस्य माहा
त्म्यमुनेवेग्मि निरंकुशम् त्वं सत्यस्य जगा
द्गुरुः तत्पृष्टे शक्तोऽस्मि नादृशो किन्तु प्रजीविने
चित्तेन सत्यहत्यापि च ब्रतं भुक्तमिदा
नीं त्वल्लाहेतं दिशामुष्मे यतो मे संर
नेमीलः संसिद्धानाव चोधितात् अथम
द्वैतमार्गस्य प्रकाशाय दिष्टमनः मण्ड
नाख्यः कविजेयौ जिते यस्मिञ्जितं जगत्
वेदवेदांगशास्त्रेषु वक्ता नामोऽस्ति ना
दृशाः कर्मिणं मुख्यश्चाचार्यो गृह
स्थानां प्रवर्तकः ॥

वशमानीयतां सोयनिहतावकृतादरः
दुर्वासमभिशाप्ता वाकृतश्चिकारणान
रात् मेडनस्यगृहे भार्या सा च सा तातस्व
स्वती स च सर्वेषु शास्त्रेषु महोसेकृतरः
कृती सा सेतत्स्य पंसीकृत्वा जितात्तवश
मानय नक्तन्तात्ता वकेभाग्येवातिकेवे
दसम्मतम् ब्रह्माद्वैतोपदेशेन मण्डने
मण्डनेकुरु मुहूर्ते संप्रतीलस्वथाव
त्याणां त्यजाम्यहम् स्कन्देस्थ भाष्यका
रोपि ब्रह्माद्वैतमुपादिशत् स तस्माभ
दपादाय सोपि स्कृत्वाथ तत्त्वे सा ता
त्कृत्य स्वमात्मानं देहं तत्याज मोक्षभा
क् मुनिवरशुकरणं सो संगामं प्राप्य भि
त्तः स्कृतिवरतनयभाष्य दर्शयित्वाथ
तस्मै स्कृतिशिवरमतं तद्भूतले व्याप
यन्हि विपिरुद्रहरिरिजयेतीर्थेराजेदद
शे निगमकमलभास्वद्दृष्टपादाभि
येन प्रकटितनिगमान्तस्सेन संगाम्यभि

कः कृतिनमपि तन्नोसौ मण्डनाख्यं नि
शम्य प्रवरगुणगणाढ्यं तेन दिदृक्षुर्बभूव
इति श्रीशंकरदिग्विजयसारे शंकरस्य व्या
सभट्टपादसमागमे नाम पञ्चमः सर्गः
१ अथ प्रतस्थे भगवान्प्रयागान्माहिष्म
तीनाम पुरीं प्रशस्ताम् अवाप्य तां योगब
लेन भित्त्वा देशीमसन्मङ्गलमण्डनाह्वम्
१ आरोपवनमाश्रित्य स्नात्वा पुष्करिणी
तले गच्छन्स कान्तानिकटो भिक्षालयदासी
र्ददर्श सः २ पप्रच्छ मण्डनधाम जलगा
तीस्तनतस्ताः हसन्त्यो मोदमानन्दाद
ऊचुरस्मादरात् ३ स्वतः प्रमाणं परतः प्र
माणं कीराङ्गना यत्र गिरं गिरन्ति द्वार
स्थनीडान्तरसंनिरुद्धा जानीहि तन्मण्डनतो
कः ४ फलप्रदं कर्म फलप्रदोजः कीरा
ङ्गना यत्र गिरं गिरन्ति द्वारस्थनीडान्त
रसंनिरुद्धा जानीहि तन्मण्डनपण्डितौकः

द्वारस्थनीतान्तरमन्तिकरुद्राज्ञानीहित
मार्गेण पातितो लोकः जगद्भवस्या जग
द्भवस्याक्रीराङ्कनाथत्रिगिरेवदन्ति
द्वारस्थनीऊन्तरमन्तिविष्णुज्ञानीहित
त्यागितमार्गेणलोकः १ इत्युक्त्वा सो गिरः
श्रुत्वागतवानतत्सद्मनोन्तिके उग्रवेशात्
हृदृष्ट्वा व्योममार्गेणसोगमत् २ योग
शक्त्याथ शैषो धाग्रे समागत्य समीपगम्
वियालङ्कृतं मिश्रमार्गेणाक्रिद्दर्शसः
आगतेनतल्लेणदृष्ट्वा श्रीमच्छ्यामसज्जेमि
निम् तेनिमत्तुसमानवंमार्गेणोहृष
संयुतः ४ नैवेवागत्यपतिराङ्समा
गमयथार्हतः श्यामसज्जेमिनिंनत्वा
नाभ्यां सप्रतिनन्दितः ५ आकाशाद
वतीर्णं दृष्ट्वा समागतं द्विजः प्रहृष्टि
शास्रमङ्. व्योहृष्णकोयं पातिमेन्तिके ६
श्रण्यमार्गेण मिश्रस्यशोकरसवसंगमे
नयोः प्रश्नोत्तराण्यासन्तत्ररामरमन्तिके

शो॰ कुतोमुग्राद्यागतान्मणीपत्कास्तिपृच्छतो
टि॰ मया किमाहपत्न्यास्त्वन्मातानुगृहेत्याहन
६३ चैवहि १३ त्वेपत्न्यानमश्शृणुत्वापत्न्याःश्व
माहमण्डन त्वन्मातेमत्रशक्तोर्थेनमोऽब्रूया
दपृच्छकम् १४ ग्रहोपीताकिमस्मरानेव
चेतायतःस्मर किंत्वंजानामितद्वर्णसहृ
वर्णंभवान्नमम् १५ मनोजातःकलञ्जा
शीविपरीतानिभाषसे संब्रवीतिपिम
वन्मनोजातःकलञ्जभुक् १६ कस्यावहृ
सिद्धृद्धेनवपितापिद्धृराम् शिवाय
ज्ञोपवीताभ्योक्ष्केतेभारोभविष्यति १७
त्र्यक्तायानिगृहीतेत्वसशान्त्वापरित
ए शिष्यपुत्रकमारिष्योच्याव्यातावृल
निष्ठता गुरुशुश्रूषणालस्यात्समावर्त्स्य
गुरोःकुलात् स्त्रियाशुश्रूषमाणस्यव्या॰
नाकर्मनिष्ठता १८ ध्यितोस्मियोषिता
गर्भेताभिरेवविवर्धितः अहोह्कृत
व्रतामूर्खेकथंतापवनित्वसि ॥

यासांम्यस्लेन्नयापीतेयासांजातोस्मियो
नितः नास्वमूर्वितमस्त्रीशुपशुवदम
मेकथम् वीरहत्यामवामोषिवज्री
कृयास्यघन्नतः ग्रात्महत्यामवाप्स्य
मविदित्वापरंपदम् ११ दौवारिका
त्वञ्चपित्वाकथंस्नेनवदागतः भित्त
भोमपदानातंस्नेनवज्रोस्यमेकथम्
१४ कर्मकालेनसम्भाव्यस्त्वहम् विग
संप्रति भ्रष्टोप्रकटंनत्तानंयतिंभगेत
भाषिणा यतिभङ्गे. भ्रष्टतेस्मि यतिभ
ङ्गे. नदोषभाक् यतिभङ्गे. भ्रष्टतोस्मिप
द्यमन्तेसमस्यनाम् क्वचब्रलक्षव
ङ्मेधाः क्वसम्याप्तः क्वचाकलिः स्वाद्
गभोलकामेनवेशांघघोगिनांधृतः
क्वमर्गः क्वडगचारः क्वाहातंकोनतके
किल ॥

मांडनतंतथादृष्ट्वासास्मितं
जैमिनीत्वितम् व्यासोव्याहवदंत्वसा

शं. दुर्वचो वत्स योगिनम् अभ्यागतः स्व
दि. यं विस्मरत पत्ने निमन्त्र्य अग्यतो यत्र
९४ पस्स्पमण्डनो व्यासशासनात् भैक्षा
र्थं स यथाशास्त्रं यतिवर्यमन्वयत् ।
स चाह विश्वरूपेत मण्डनाख्ययतीश्व
रः इत्थं विवादखण्डितो भवत्सन्निधिमा
गतः मामेम शिष्यभावस्य पणो दैयात
लौकिकी ईप्सितं मे विनात्मायशिरःसि
द्धान्तसंगमः निरस्कृतस्त्वपदानीकर्म
ठेन प्रियो मम न मे व प्रथ्या याम्य पजित्वा
हं सर्ववादिनः अश्रयमतमप्यत्र ।
लाद्वैतमतं मम सामर्थ्यैवेतवब्रह्म
ल्लि वादे कुकृयुक्तिभिः नो चेत्त्वयाजिता
स्मीति कदत्वमेवतः स्फुटम् इत्यवचः
समाकर्ण्य मण्डनो वाक्यमब्रवीत् अवि
शेषेण काणादगीतमाभ्यां सहैव वेत् वि
वादः स्यात् प्याप्य पनजितोस्मी मह वेदे
वेदमार्गपरिसमनामे प्रयानमाश्रय

अपिलोकेमवेकश्चित्कोविदःकृति
निर्णये नेनसार्धंभवेद्वादोवाञ्छामी
तिमेसदा अत्रवादकर्णेदानीमा
वयोःफल्ग्रमः श्रुण्वन्तकोविदालो
केवेदवाक्यार्थनिर्णयम् प्राप्स्यंभव
त्याप्रोक्तेसाहसाग्रविचारतः भिन्नावा
दकर्णोदहीनेवंनाहंकृतत्वया म
प्रवृत्तेमयावादेनवरिष्यामिपूर्वव
त् विधेहित्वंप्रतिज्ञांत्वंविधास्येऽहम
पिध्रुवम् वियत्याशत्मनःपत्तौवा
दिव्रतिवादिनौ मध्यस्थत्वंभवेत्को
वासपणौतौजयाजयौ विवादानन्त
रंनिश्चेवदावःसत्त्वितौमतेने खोभवि
ष्यतिवादोऽयंकुर्यांमाध्यस्थिकींक्रिया
म् अन्नेवंशंकरेणोक्तोमिश्रोप्याहम्
निहृद्यम् व्रजन्तेसालितौवानौविवा
देव्यासेजैमिनी इत्युक्तेवाचवन्हिविष्र
नवभार्यासरस्वती साभविष्यतिमध्य

५३

शं. व्यासदृष्ट्यार्थविनिर्णये तदुक्तमभि
दि. नन्द्याथ चिकीर्षुः प्रक्रान्ते द्विजः समभ्य
६५ र्च्य मुनी भोजने भक्ष्यलेह्यादिसंयुतः भो
जयित्वा स विधिवद्दक्षिणामहत्वान्वितः
भुक्तोपविष्टमुनिभिर्युक्तं तं कथ्यपत्कथाः
मण्डनोपि मुनीनां चानुज्ञामादाय भुक्तवा
न् व्यासो जैमिनिना सार्धं तत्रैवान्तर्बभू
व ह भाष्यकारोपि रेवायास्तटे देवालय
ययौ तद्दिने विप्ररूपापि स्वगृहं नीत
वान्मुदा ततो द्वितीयदिवसे स्वग्रामः कृत्य
विधाय सः सशिष्यो मण्डनो मिश्रः पुरो
देवालयं ययौ भाष्यकारं प्रणम्याथो म
ण्डनश्चाति हर्षितः स्थितस्तत्रैव वीडा
व्रभास्करः शङ्करोपि तमभिनन्द्य सभा
मध्ये सशिष्यो हर्षसंयुतः वेदार्थनिर्ण
ये तस्थौ कौतूहलको मुनिः तयोर्द्वयो
र्विप्रयोवार्तोः ब्रह्मा वेदगर्भिताः सदस्यते
स्थिता साक्षी सर्वज्ञा सा सरस्वती तयोर्वि

65

वादे संहृत्ते सापि वक्त्रे मदाल्लिता यत्ते
मे हृत्त्वे मे विन्यस्थितावेदपारायणा त
तः श्रीशङ्कराचार्यः प्रतिजज्ञे स्वयं सुरा
ब्रह्माद्वैतमतं सम्यक्कारिष्यतें समन्वा
यात् श्रुतीताद्युक्तिभिः स्वानुभूतिसिद्ध
महात्मनाम् उवाचाथ सभामध्ये विश्व
रूपं प्रतिप्रभुः शृणु त्वं भो द्विजश्रेष्ठ वे
दार्थं प्रवदाम्यहम् ब्रह्मैकं सच्चिदानन्द
स्वात्मभूतं निरञ्जनम् सर्वेषां वेदवा
क्यानां प्रतिपाद्यं पदद्वयम् तदज्ञानाद्
तं भूत्वा भाति विश्वात्मना स्वयम् शुक्ती
रूप्यात्मना भाति रज्जुः सर्पात्मना यथा
स्वपर्यंके यथा स्वमः सार्वभौमो समपत
कः रङ्कात्मना दरिद्रेण भाति ज्ञः स्वपुतो
भ्रमात् तथात्मानन्दरूपं वा त्रस्वे महिम्नि
प्रतिष्ठितम् भूत्वाज्ञानाद्वैतं ब्रह्मजीव
रूपेण भासते सच्चिदानन्दब्रह्मैकबो
धानन्तरमेव हि अज्ञानं सह कार्येण ना

शं॰ दि॰ ६६

66

सोदत्तिर्भविष्यति इत्थंजीवजगद्भ्रान्ति
बाधकाले स्वयं भवेत् स्वरूपावस्थितिर्मु
क्तिर्वेदान्तानामानमुत्रं हि यथा मत्संप्रदायंब्र
ह्मप्रमाणं श्रुतयो यथा तथा जये विवादे
स्मिन्नत्र मे नास्ति संशयः पराजयो यदि भ
वेत्तदापि शृणु मण्डन वर्णाश्रमं नेस्व
ङ्क्रपरिहत्स्वकबाधकम् भाष्यकारवचः
श्रुत्वा मण्डनो वाक्यमब्रवीत् ब्रह्मद्वये
प्रमाणं नो वेदान्ताः सुखं कथंचन साध्याभा
वात्स्वरूपत्वविषयो वक्तव्यं भवेत् श्रान
र्थक्यं हि वाक्यानामक्रियाणां भवेयतः
शब्दानां कार्यबुद्धेर्विगताशक्तिः प्रमाण
तः कार्यहीनं परं ब्रह्म प्रतिपाद्यं कथं श्रु
तेः मोक्षः कर्मभ्य एव स्याज्ज्ञानं व्यर्थमतो
मतम् यावज्जीवं यजेन्नैव कर्म वेदप्रचो
दितम् फलप्रदं यतः कर्मनिश्श्रेयो
प्यस्ति कश्चन वेदस्य सर्वथा धर्म
प्रामाण्यं शतन्त्रतश्च :: ::

एवंवादे कृते स्वामिन् वेदवाक्यैर्नयान्वि
तैः पराजयो यदि स्यात् तदा त्वत्कार
हो ऽस्तु मम त्वच्छिष्यत्वमुपादाय करिष्ये
दण्डधारणम् अत्र मे साक्षिणी भार्याज
याजयफलप्रदा एवं कृतपणौ तौ द्वौ
वेदवादे समुद्यतौ आह्निकं प्रत्यहं कृ
त्वा वादं व्यातनुतां समम् एवं विजेतुमे
न सोऽगिले मालां निबध्य सा अब्रवीद्वा
रतीं मालामथाबद्धा यदा विषम् म्लाना
कण्ठे भवेद्यस्य तदा तस्य पराजयः एव
मुक्त्वा रहसापि गता कमीरतां भवत्
मध्याह्ने तत्र सा गत्वा सम्बोध्याह यतिं य
तिम् स्वामिन् नित्यं समागच्छ भोजनाया
र्थं पुत्रक एवं तयोर्महावादं श्रोतुं ब्रह्मा
दयोऽमराः अन्तर्धाय स्वमात्मानं सभायां
तत्र संस्थिताः अथ वेदविदो रासीनमध्ये
मीमांसयोर्ह्वयोः विषयेस्म महावादो वे
दसातीरसान्विताः प्रमादपूर्वकं वाक्य

शं॰
टि॰
७

67

स्थूलक्रोधविवर्जितम् तयोर्वादे भवद्वे
दसिद्धान्तनयसम्मतम् नानायुक्तियुते
श्रौतं महद्वैतस्थापकारकम् अभूद्दिव्य
मेवं वादशास्त्रमेवं महात्मनोः पूर्ववि
वसषट्केन यदा वादः समोऽभवत् तदा
मण्डनमिश्रेण सप्तमे दिवसेऽपरे प्राह
ते भाष्यकारोऽपि सभायां तात्त्विवान्मदा
अथ मिश्रब्रवीद्वाक्यं परसिद्धान्तखण्डने
भो भो यतीश्वर त्वमेवं वद सिद्धान्तमात्मनः
जीवेशयोर्भवद्भिन्नं यद्वेदस्वीकृतं द्वयोः
तत्र मानं न पश्यामो नास्ति चेद्वदमोऽयतः
प्रत्युवाच द्विजेभित्रः शृणु वेदवचांसि
भोः अत्र प्रमाणमेवाद्य श्वेतकेतुमुवा
चनीत् उद्दालकप्रस्त योर्हैक्यमथा
हयन्तिनत् सत्यमेतद्विज्ञात्वा तोऽपका
रोस्फतिब्रजे कथमानेन वाप्यत्राम्येवं
वमेवदायतः सैवंवेदान्तवाक्यानां
प्रामाण्यं ब्रह्मवल्लति

नैवास्यतोनपश्यामोमानेमेक्षेपरात्मनोः
स्वाध्यायविधिनावेदःफलवत्त्वेनबोधि
तः फलवानत्रधर्मोस्तिप्रामाण्यंतस्यतत्र
च ब्रह्मणःसिद्धरूपत्वान्निष्फलत्वाच्च
सर्वथा प्रामाण्यंतत्रवेदान्तालभेरन्कथ
मञ्जसा तस्माद्वेदाक्रियामात्रप्रमाणं
निश्चितमिति नैवब्रह्माद्वयेमानंवेदान्ताः
स्युःकथंचन ननुवेदान्तवाक्यानांकार्य
निर्ब्रह्मवादिनाम् क्रियाद्वयविहीनाना
मितिवेक्षणभोयते कर्तृत्वकर्तृनिष्ठ
त्वेनावकेत्वमथापिवा इत्यादिवेदवै
शास्त्राहास्तुजयार्थता ब्रह्ममानान्तरै
र्योगंपनवाचान्येकथंचन वेदशक्तिग्रह
स्यप्रयोगंपवेदस्तितथा ९१ वेदप्रमा
णकेब्रह्मवदन्भित्तरसोमया प्रष्टव्यो
नाधुनातेनवक्तव्यमुत्तरंनहि ९२ ....

शो. दि. ८८

68

कर्मणो जायते सर्वं स्वातन्त्र्येण फलप्रदा
त् तस्माचिन्त्यप्रभावत्वं स्वीकृतं वेदवा
दिभिः ८ ईश्वरोपि नॄणां कर्माण्यपेक्ष्यै
व फलप्रदः वैषम्यनैर्घृण्यादिदोषा

शे० दि० ६९

69

पनयनाय च भवद्भिरपि वक्तव्यो वेद
वित्ताभिमानिभिः यद्विना परमेशस्य
सामर्थ्यं नैव लभ्यते ९ जन्तूनां फल
दानेन स्वतन्त्रस्यात् देव हि किमर्थमी
श्वरो पूर्वैः कल्प्यते नियोजनः कर्म
णां फलदातृत्वे प्रतिपन्ने विहाय यत् ई
श्वरः कल्प्यते तत्र गौरवं भवतां भवेत्
यदि चैतत्समात्मानं विना कर्मणां फ
लम् नैव फलदातास्तु कर्ता जीवः प्रयो
जकः स्यादेव यदि वै चिद्भ्रम प्रपंचस्यास्य सं
भवेत् सर्वज्ञेशं विना लोके केवलात्कर्म
णः स्वतः यदि दें देवगन्धर्वयक्षरक्षःस
मन्विते वियदादि पृथिव्यन्तमर्कचन्द्र
ग्रहान्विते विचित्रप्राणिनां भोगयोग्य
स्थान विहारवत् अविन्त्यरचनारूपे
कुशलैरपि शिल्पिभिः देशकालनिमि
त्तानुरूपानियतत्त्वातिक्रमम् साध्यस्याथ
नमस्त्वपि जगदेतत्स्थाणुचरम् ॥

भोक्तृकर्मविभागज्ञयत्नपूर्वकमर्हति
भवितुमतिकार्यत्वेप्राक्तनलक्षणसम्भवा
त् गृहप्रासादशयनासनतुरगरथ्यादिम
त् विलेपनात्मवद्देहाद्यमित्यंयुक्त्यापि
सिध्यति ईश्वरोसौहि नित्यसर्वज्ञः स
र्वशक्तिकः देशकालनिमित्तादिनियन्ता
भोगदायकः क्रियाहि द्विविधालोके दृष्टा
दृष्टफलामता भुजिक्रियादृष्टफलात
थायागम्यादिका क्रिया कालान्तरफलाभे
वात्कृष्यायादृष्टभोगिनी तयोर्दृष्टफला
याचमानन्तरफलप्रदा कालान्तरफल
यात्तक्रियामात्रविचार्यते फलेचकृषिस
वादेदृष्टसेव्याद्यधीनकर्म तथायागा
दिकर्माणिकालान्तरफलानिच ईश्वराय
मानिवेद्यानिनस्वतन्त्राणिकर्हिचित् क
र्मकर्मफलानांयोविभागज्ञः सईश्वरः
शास्त्रकर्मणिसेव्यादिवत्कर्मफलप्रत्यय
भासकः साक्षीसंसारयंत्रेयोसंस्थइति

शां. टि. ८.

70

चक्षुतैः नथान लिप्यते लोकदुःखेने
तियतोबाह्यः अजरोऽमृतमभयमिति सत्य
कामः स ईश्वरः सत्यसंकल्प एवासावे
ष सर्वेश्वरश्चेति यमिच्छति सन्नेतुं उन्न
नेकारयत्यजः यमिच्छति त्वधोनेतुं पापं
नेकारयत्यपि एष लोकपतिः पालेनश्च
नेमः प्रकाशते सूर्यचन्द्रमसौ गार्गिए
तस्य प्रशासने विधृतौ तिष्ठत एषैव प
रमेश्वरमायिकाः प्रमाणभूताः सन्त्य
श्रुतयः स्मृतयश्च ईश्वरः सर्वभू
तानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति भ्रामयन्सर्व
भूतानि यन्त्रारूढानि मायया इत्याद्या
ईशशिष्टावे प्रमाणत्वेन निश्चिताः असं
सारिणापकस्य नित्यमुक्तस्य चेशितुः श्रु
तयः स्मृतयः सिद्धो विपत्तेवे सहस्रशः शा
कृते नार्थवादत्वं वक्तुं न तासां कथंचन स
तिचानन्ययोगित्वे विज्ञानोत्पादकत्वतः
नचोत्पन्नं हि विज्ञानं वाध्यते श्रुतिविषयतः

नचनास्तीश्वरोयेनैवंनिषेधोविद्यते
क्तैतौ कर्मणांफलदातृत्वभोक्तृ
त्वेकर्मजीवयोः सम्भवेतांनक
र्मापिक्षणमात्रवृत्यात्तुभूतिनः नचया
गोविनष्टोपिकालान्तरफलप्रदः
किन्तुनित्येश्वरादेवफलंयागादि
कर्मणः संस्कृताद्यांफलंकर्तुरी
श्वरादेवकल्पते सेवयामेवकेने॰
वमस्क्षेतुद्धिप्रविष्टया सेव्याकाला
न्तरेयागंफलभन्तेफलमेवहि देशा॰
कालनिमित्तानांविपाकस्यचकर्म॰
णाम् विभागविद्धसंस्कारापेक्षंभ

शि· वित्तमर्हति कालान्तरफलंचेत्स्य

दृ· सिद्धः सर्वज्ञ ईश्वरः समस्तव्यु

७१ डिविक्रमफलसालीमपवहि

स्वर्गकामोयजेदेवमादिवाक्यैः

श्रुवैदिकैः साध्यः स्वर्गोस्तियाः

गेनसाधनेनैवसन्ततः यागो

नामक्रियारूपसत्त्वगौवे

घनश्यति कालान्त

रेफलंस्वर्गःक

थंसिद्धोहि

नेश्वर

म

श्रुतिसिद्धं विहायेशं कल्प्यते सर्वमेवय
त् रमणीयंमतेभातिनतत्सम्यग्विवे:
किनाम् अपूर्वं कल्पितेपीशं विनाकर्म
फलेनहि अस्वतन्त्रत्वपाकमेतथापू
र्वं फलंभवेत् ईश्वरेणैवसंसिद्धं फलपा
गादिकर्मणाम् अपूर्वं सर्वमेवेहक:
ल्पितं सर्वकर्मसु श्रुतिस्मृतीपरेशा
स्याज्ञाताभूतेशारीरिणाम् अज्ञाकर्ता
प्रियत्वस्य स्वर्गादिफलमश्नुते श्रुतिस्मृ
तीपरित्यज्ययोयथेच्छंप्रवर्तते ईश्वर
स्याप्रियोभूत्वानरकादिफलंभजेत् न
रकान्नरकंयातिदुःखाद्दुःखंविन्दन्पुनः
सतद्भंगकरोलोकेमहेशस्यनराधमः
अतइत्थंस्वयाबुद्ध्याविचार्यंभवताद्विज
सर्वज्ञस्यसमर्थस्यस्वयंशुद्धस्यचेशितुः
कोपानुग्रहरूपेद्वेशक्तीसर्वनियामि
केताभ्यांमहेश्वरःपातिविश्वंसर्वंत्रिका
लगम् नलेपस्तस्यशुद्धस्यनित्यबोधस्य

शे॰
हिं॰
७२

72

रूपिणः पालयन्स्वजनानीशो दण्डयन्
स्त्वापिनो जनान् नैर्घृण्यं न वैषम्यं दो
षभाग्भवति राजवत् समीपस्थजनस्या
ग्निस्तमः शीतमपाहरन् न ह्युरगम्यते
नास्यै वैषम्यं नैवमश्नुते यथा कल्पतरुः
पुंसां तत्तत्कामानुसारतः फलं ददाति
तेनास्यै विषमो नोच्यते बुधैः प्राणिकर्मा
नुसारेण ददाति फलमीश्वरः स्वशक्ति
भ्यामथास्यशो विषमो निर्घृणो न हि स
एव सर्वभूतानामन्तरात्मा महेश्वरः
जीवानामभिन्नरूपत्वं नास्तितस्मात्स्वहेश्व
रात् नान्योऽतोऽस्तीति वाक्येन श्रोतृद्रष्टृ
दिरूपधृत् नेश्वराद्भिन्नरूपोऽस्तीत्येवं
श्रुत्योच्यते स्फुटम् तत्त्वमस्यादिभिर्वा
क्यैर्जीवानां ब्रह्मणा सह उपक्रमादिभि
र्लिङ्गैरैक्यं समनुपवानां ब्रह्मणा सह उ
पक्रमादिभिर्लिङ्गैरैक्यं समनुपदिश्यते ९
स्यादेवं यदि जीवानां ब्रह्मणश्च परस्परं

विरुद्धधर्मत्वान्नस्याद्वैदिकासान्नविद्यते
सर्वज्ञईश्वरोजीवःकिञ्चिज्ज्ञःशुद्धईश्वरः
अशुद्धोऽसःपरेशस्तुविमुक्तोऽमस्तुबन्धवान्
इत्यादिभेदभिन्नानांजीवानांब्रह्मलक्षणा
कथमेकत्वविरुद्धत्वात्संगच्छतेनेतिचेन्न हि
सन्तिभेदायवादिभिःकृतोयत्रसहस्रशः
अस्त्येवदन्तरंजीवब्रह्मणोःकुरुतेजनः
अथतस्यभयंजातंभवत्येवनसंशयः ना
न्योतोस्तिमतोद्रष्टाश्रोताज्ञातानानवाष्टथ
क स्मोःसमस्तुमामेतियद्द्वैतानेवप
श्यति तत्त्वमस्ययमात्माहंब्रह्मास्मीत्येव
सात्त्विकाः जीवानांब्रह्मणासार्धंजीवति
त्वात्परःसरम् अभेदंप्रवदन्त्यस्ताःपीडि
ताःश्रमैनेतेव नतासांकर्मकाण्डेनसम्म
न्योस्तिमनागपि भिन्नप्रकरणस्थवाद्वै
धर्म्मार्थोपपादनात् उपचारार्थतान्ना
स्तिस्वार्थेप्रामाण्यसम्भवात् उपक्रमोप
संहाराभ्यासेब्रह्माचबोधनात् असंसारी

वे॰
सि॰
१२

क्रियाशून्यः प्रतिपाद्यः परः पुमान् यत
स्मांततो नास्ति विधिनोदकवाक्यता १.
ऊफडादिवेदवाक्यानां नास्ति निःस्वार्थताय
तः जयार्थत्वेन चास्य साजयहेतोरभाव
तः अतो ब्रह्मात्मनोरैक्ये वेदान्ताः सकला
अपि प्रमाणमकालास्मत्तः स्वीकर्तव्या
स्तयादरात् विरुद्धधर्मतायाते जीवानां
ब्रह्मणा सह दर्शितासापि श्रुत्यात्र परि
हर्तुं च शक्यते वदंतितत्त्वमस्यादिवाक्या
न्यैक्यं स्वकण्ठतः ब्रह्मात्मनोस्तद्विरुध्यत
त्वरत्वादिहेतुभिः मायोपाधिः परेशोस्य
विद्योपाधिस्तु जीवकः मायया चेश्वरेध
र्माः सर्वज्ञत्वादयोर्पिताः जीवेप्यवि
द्याज्ञत्वादयो धर्माः समर्पिताः मायावि
द्येतिरस्कृत्य तदर्पितगुणांस्तथा अ
वशिष्टचिदानन्दाद्वयं जीवपरयोः
परम अभिन्नं तत्तद्भेदे प्रमाणं
सम्भवेत्क्वचित् ॥

भेदकोपाधिमिथ्यात्वात्स्वतःसिद्धातदेक
ता अशुद्धत्वादयोधर्माजीवेमलिनवस्त्र
तः अविद्ययाकल्पितास्तेनस्वविद्याकृते
वसत् आकाशेनीलवर्णादिकल्पितेने
वतेनच व्योम्नोस्याशुद्धितातद्वत्संसारधर्माः
प्रकल्पिताः अशुद्धत्वादयस्तेनतुनसंसर्गः
परात्मनः परमात्मापरानन्दःस्वाज्ञाना
जीवतांगतः स्वात्मबोधेनतन्नाशात्स्वतः
स्वप्रकृतिंव्रजेत् सार्वभौमःस्वपर्यंके
नभोगभुक्तोमध्या चामरैर्वीज्यमानोसौनि
द्रयास्वप्नतांगतः तत्त्वेपिशत्रुभिर्बद्धोनी
तस्सेङ्डरेशोपराम् कारागारेविनिक्षिप्तो
मलमूत्रमयेपतन् तत्ररोदितिहाहेति
कष्टंजातंममेतिच केनचित्कारुणापूर
स्नेनतुनाबोधितोनृपः ईश्वराराधनेरतः
सर्वज्ञःस्वपरित्यये कुरुशीघ्रमतोबन्धा
द्विमुक्तस्त्वंभविष्यसि एवंसंबोधितस्तेन
श्रद्धयापरयान्वितः ईश्वराराधनेकुर्वे

श्री॰
टि॰
७५

74

स्तत्परोसोऽवस्थितः देवाग्निदाहात्स्वयंयथा
नत्तस्मिन्नेवतत्तेणप्यसो तस्मिन्नेवसप
र्यंके प्रहृष्टः सार्वभौमताम् प्रपन्नमद
शांतहृद्दहस्तस्त्राद्विराजते तथास्वा
त्मापरिज्ञानात्परमात्मासनातनः परब्र
ह्मोद्वयानन्दबोधरूपमसंहृतम् सवि
स्मृत्याथसंसारेरागद्वेषादिसंकुले प्रा
प्तोदेहाभिमानाद्यैःशत्रुभिर्दुःखकारि
भिः बद्धोऽत्यन्तविरचाभिर्मोहपाशैर्निय
न्त्रितः ममेत्यादिरहीनेषुदेहगेहात्म
बन्धुषु दुःखोदर्केषुनित्यम्ःकारागा
रेषुभूतकैः पुनर्जन्मपुनर्मृत्युपुनर्बा
ल्यादिकां दशाम् नीतोदुःखमयींघोरा
हाकष्टंचेतिरोदिति करुणासागरेणासौ
गुरुणाबोधितोसम्यक्तत् ईश्वराराधनेकृ
त्वातत्प्रसादामवाप्यकः स्वात्मानमजरा
नन्दंब्रह्माद्वयात्मकम् हृस्तदेवे
दर्शतत्त्वात्मन्येवव्यवस्थितः ः

अतोयं ब्रह्मविज्ञानात्स्वे महिम्नि प्रतिष्ठितः
जीवो विमुच्यते मुक्तो बन्धो मिथ्या निवर्त
ते इत्येवं भाष्यकारेणोक्तनिर्भिन्नयुक्तिभिः
र्द्विजः मण्डनाख्यो जितः सोपि तत्स्त्रीभूत्वा
मवस्थितः भाष्यकारमतं श्रौतं दृष्टिज्ञाना
सरस्वती जितं भर्तारं संवीक्ष्य मनसा सज्ज
हृष्टैह प्रतिज्ञावसरे भर्तुः कण्ठबद्धाप
गीलितम् मालां सा म्लानतां यातामभितो
विजयसूचिकां अब्रवीत्तावुभौ वाणीभि
तो प्रकृत्य नेषु वाम् जितस्त्वया मुने भर्ता
जितोसि त्वं द्विजोत्तम अहं तु वां समापामा
कुतश्चित्कारणात्तु या मुनेन तव जयात्ततो
मम शापावधित्वं गच्छाम्यहं यथाका
ममित्युक्त्वा सा मुनिं तथा गन्तुकामा तदा
मिश्रस्तत्स्त्रीतां समनिरैक्षत न भाष्यकारस्तु
तो देवीं ज्ञात्वा तां साक्षात्सरस्वतीम् मनसा
जेन्तुकामस्तो बद्धामन्त्रेण चाब्रवीत् जाना
मि त्वां भगवतीं ब्रह्मभार्यां सरस्वतीम्

शं· दि· ७५ 75

त्वयात्रस्थीयतांदेविगमनेनभविष्यति
एवमुक्तायदादेवीभाष्यकारेणवैयसा
श्रासीचक्रेनदातुत्ताप्रत्नमाणानदृत्तेके
भवहरमभिमतंमभाष्यजातंजगत्साक्ष्
तिनयविषयेयःस्थापयन्मज्जनेषु स्फु
तिवरमपिजेतंमण्डनंतंदृढेयो यति
वरगणमुकुटःसम्बभौतंनमामः स्फुति
शिखरमतयनोष्ठसुहृत्सभूमो स्फुति
नयमुतवाक्यैःस्थापयामासधीरःनिर
वधिगुणकीर्तिःस्वात्मभूतोज मानामस
जयतियतियतियतिवर्योभाष्यकारोभ
वाब्धेः इतिश्रीशंकरदिग्विजयसारेस
दानन्दविद्वद्विरचितेमण्डनसमागमत
जयोनामषष्ठःसर्गः ६ अथाब्रवीद्वचो
मिश्रःश्रुतकृत्यत्रसंशयः यतेस्मश्रुतिमे
नास्तिविषादस्तेपराजयात् किंत्वमेह
दयेशल्यभूतोयंसंशयोमहान् कथ्यवे
दवधानानियुक्तिरूपाणियुक्तिभिः

जैमिनीयानि सूत्राणि भवतोऽभ्यर्थितानि
वै समर्थस्तः कथं वेदमन्यथासूत्रयत्तु यः
इत्येवं सताद्विजानेन भाष्यकारो ब्रवीदिद
म् नह्यसौ जैमिनिः किञ्चिदन्यार्थं सर्ववि
त्सूयात् एवमुक्तोऽवदन्मिश्रो भाष्यकार
मुदारधीः भगवन्नृदयं तस्य कथय स्व
मनात्त एवमुक्तोऽयतिलस्य वर्णयामा
स जैमिनेः हृदयं चातिगम्भीरं मिश्रम
वेच हृत्तत्वशः द्विजवर्यं श्रुणस्पष्टं वेदा
र्थगतचेतसाम् वेदार्थनिर्णयलेन य
त्याकारि कृपालना अविपाकामकर्मा
दिदोषाधीरजनानसौ रागद्वेषाहतावा
त्विषयेषुतिलम्पटान स्वावार्थिनोऽ
पायत्तान्दुःखभावार्थिनस्तथा यथार्थ
साधनाभावान्क्लिश्यतो मूढभावतः
दृष्ट्वा करुणया विप्रो जैमिनिर्वेदपारगः
चिन्तयामास मनसा कथमेषां सुखं भवे
त् सत्वी कोऽपि नास्तीह संसारभूमौ सर्वत्र

शे. हि. २९

स्मृतत्वावबोधोभुनक्ति अतोब्रह्मतत्वा
वबोधास्त्येषेह यन्निष्ठेजनानांश्रुतीनां
विचारं नविनावैदिकोपायस्त्वंभवति
देहिनाम् तत्रापिब्रह्मविज्ञानेसत्वोपा
यः प्रकीर्तितः आत्यन्तिकसत्वंब्रह्मदः
त्वाभावोपलब्धिनाम् नह्विनाब्रह्मविज्ञा
नेनात्मोपायेनसिद्ध्यति ब्रह्मज्ञानंतुवे
दान्तविचारायत्तमेवहि नवेदान्तविचा
रोपिसफलोजायतेत्वंशा विनासाधन
सम्पत्तिमुमुक्षोरपियत्नतः साचसाधन
सम्पत्तिर्मुमुक्षोरपियत्नतः; चित्तशुद्धि
ऋतेनहि चित्तशुद्धिर्विनाधर्मैर्जायतेनै
वदेहिनाम् श्रुतिस्मृतिपुराणेषुविहि
तोधर्मआदरात् सनिष्कामःपरेशस्या
राधनाख्योमहाफलः अन्तःकरणसं
शुद्धेर्हेतुर्नामःसकामकः विषयग्र
स्तचित्तानांस्वधर्मोदुर्लभोयतः दृष्टभो
गैषिणांतृष्णाहृद्याहंकारिणामिति ॥

तेषां यापश्रुसामासामाप्रवृत्तिस्तन्निरासतः
शास्त्रप्रेषां प्रवेशो यस्मात्कथंचन युक्तिभिः
यदे तेषां प्रवेशः स्यादुर्मेस्वर्गादिदोषिति
वज्ञायसाल्पफलकेकाकनालीययोग
तः २ विचारः स्यान्नैदैतेषां सारासारात्म
कानाम् नयष्टेहादिवाकेभ्यः स्वर्गा
दीनामनित्यताम् विचार्य निवृत्तिस्ता
स्मात्तदाभाग्ययोगतः तदाब्रह्मविचारो
पिप्रवृत्तिः सम्भवेन्नृणाम् विचाराद्ब्रह्म
विज्ञानं ततो मोक्षः स्वयं भवेत् इत्येतद्यां
द्वि चितेन करुणासागरो मुनिः भगवाञ्जै
मिनिर्व्यासशिष्यः सम्यग्विचार्यैव ग्रन्था
नीयधर्मजिज्ञासेत्यादिस्यायसहस्रकम्
द्वादशाध्यायके शास्त्रे निर्ममे सोविभाग
शः साध्यसाधनभेदेन जनानां तत्त्वविहेत
वे वेदयत्वेदवाक्यानि श्रुतिलिङ्गादिमा
नतः आम्नायस्य क्रियार्थत्वादित्यादिवच
नामपि यर्मैदृढतराग्रद्वास्मान्नृणामा

श्रो॰
टि॰
११

शायस्त्वयम् फलप्रदं स्वतन्त्रं न कर्मेति
शः फलप्रदः इत्यादीनि तु वचनानि आश
यापभृनोच्यते अवश्यं कर्म कर्तेच्छेन
मात्म कर्हिचिज्जनैः नैव कर्म विनाक
श्चित्फलं दातुं क्षणात्क्षमः एवं कर्म हि नि
ष्ठानां स्वयमेव हरेत्परे वितस्त्रुआभवह्न
किल्विदाज्ञापरिपालनात् किंच कारणाद
पलाशी परमेश्वरस्वतन्त्रता अनुमानेप्र
माणैर्श्रुतिस्मृत्यनुवादिनी इत्येवमुप
लभ्यात इतन्मते धस्तनाप्येव अनुमानश
तैरधेन ध्वरः सिद्धतीत्यपि कर्मणो फल
दाने हिंसात तत्त्ववेदवाक्यतः सर्वं चरा
चरं विश्वं जायते कर्मणः सदा साध्यसा
धनसम्बन्धं मानात्तोपयति श्रुतिः नैव
तत्र विचारोस्ति वेदवाक्यविचारणाम
यहिनामसम्भवे नैव समन्वयः स्वर्गयाग
योः कल्पेत तदपूर्वाख्यं काला
न्तरफलप्रदम्

किमीशेनानुमानेश्वकल्पितेन प्रयोजनं
इत्यश्रुत्वाचवेणानुमानकंमुनिरीश्व
रे श्रुतिसिद्धेश्वरे तत्रनैवणानुतवान
सो सर्वज्ञोवेदवेद्यो सोभक्तिमानीश्वरे
परे कथंस सर्ववेदान्तोविषयः सर्ववेद
ह्निनाम् सर्वज्ञोजगतांनाथोमुनेःखेण
यितंतमः श्रुतिस्मृतीनिहासादौपुरा
णेषुमहेश्वरः प्रसिद्धः सर्वकर्तासोव
णनीयः कथंमुनेः सर्वथावेदपुरुषः श
रण्यः सर्वभावकः आश्रयितव्यएवेतिजै
मिनीरित्यमाशयः सइत्थंभाष्यकृद्वाक्य
समाकर्ण्यद्विजोत्तमः तत्क्षणेजैमिनिर्बुद्धा
द्ध्योमीलितलोचनः तेनध्यातोमुनिस्त
त्रैवाजगामसजैमिनिः अर्घ्यादिपूजितः
सम्यक्समुवाचद्विजोत्तमम् संशयस्तवतः
संप्रवचनेशंकरस्यप्रभोः सन्देहोनैवक
र्तव्योभाष्यकारवचः सतः यथावेदस्य
तात्पर्यंगुरोर्व्यासस्यमेतथा तथैवव्याण

शं. यामास तनवाग्रे शंकरो मुनिः नवेदेनवि
दि. नाकश्चिद्व्यासस्य सम्पदाशयम् कथं त्वा
१८ मेन गुरुणा विरुद्धः स्यात्समाश्रयः सर्वे
षामस्मदादीनां निष्ठाबलाद्धेमता त
त्वमस्यादिवेदान्तसिद्धान्तैः संप्रमाथिता
शंकरः शंकरो विद्धि व्यासनारायणं हरिं
वयं भक्त्या स्वशिष्याः स्म व्यासस्य करुणा
निधेः कृते सत्व मुनिर्ज्ञानदत्तस्त्वेनाशु
गोव्यधात् द्वापरे सत्कृष्णो सो ज्ञानदः शं
करः कलौ वेदान्तभास्करो ज्ञानचन्द्रवि
ष्वयं वा तिथिः इत्यशेषवृत्तान्तस्य महि
मा विद्धतो विभोः इत्येवं मण्डनेनाथ कैबो
धयित्वा मुनिर्ययौ यद्येहं मण्डनोप्यारु
प्रणिपत्य यतीश्वरम् विदितोसि भवा
न्खातात्सच्चिदानन्दविग्रहः शिवः
स्वयं महादेवो मम भाग्यात्समागा
तः कर्मयत्रसमारूढ्यं भूमभ्रे
व पुनःपुनः ॥

दारागारारामवित्तादिममेत्याबद्धमान
सः लब्धवान्नैव विश्रान्तिंनानाभोग
परायणः संसारतापतप्तोहं दैवात्ते
शरणाम्बुजम् शरण्यंशरणंप्राप्तः प
रिपाल्यस्त्वयाधुना कोहंकर्मगतोम
न्दः क्वतेपादाम्बुजंगुरोः नजानेपुण्य
सम्पत्तिंपूर्वजन्मार्जितांविभो यथाहं
तवपादाब्जदर्शनेप्रापितोसत्कृत् अ
तः परंसदाचार्थश्रीमत्पादसरोजके
भ्रमरोस्तानकिंजल्करसलुब्धोभवाम्य
हम् अहंवेदविदांश्रेष्ठोनाम्नः स्यात्स
दृशोमया कविःसर्वज्ञइत्यादिनाना
हंकारवांश्चयः सोहंसर्वंपरित्यज्यत्वा
मेवशरणंगतः अनुशाधीहमांभ्रमं
शिष्यंत्वंसंसारमहार्णवे गुरुस्त्वंसर्वलो
कानामवतीर्णः स्वमायया उपकारा
यभूतानांवेदान्ताब्जविभाकरः मण
नस्यवचः श्रुत्वाभाष्यकारोतिहर्षितः

शं. दि. १५

29

ममदेत्तनतनङ्गार्या साप्नुवाचवचोयति
म हृत्तान्तस्मृतामेभि लोकथयामित्वा
ग्रतः एकदा मातरं केह स्थितात्तत्राग
तो मुनिः कश्चित्सिद्धस्त्रिकालज्ञस्तमा
पूज्याथ सादरम् पप्रच्छेदं मदीयात्वा
कन्येयं कीदृशी मुने भविष्यतीति संपृ
ष्टः प्राह मे मातरं मुनिः पतिव्रतागुणे
रेषालंकृता भाति कमका पषामरख
नीसा तान् सामान्याविये रियम् भार्यामि
पि महीष्टष्ट प्रादुर्भूतः प्रजापतिः विश्व
रूपाभिधो वियालंकृतमाद्यमण्डनः
चतुर्वेदविदांश्रेष्ठस्तस्येयं रहपमिणी
भविष्यति सुता रामाकमा पालाग्रय
त्नतः अवतीर्य शिवः साक्षाड्विलो वेश
विधायच जित्वातं मण्डनं लोके वेदान्ता
नानयिष्यति तेन सार्धं विवादास्मा॰
मण्डनार्थे भविष्यति सोपि भिक्षु
वरो भूत्वा मण्डनो स्याः पतिः कृती

तस्यैव शिष्यतां प्राप्य शंकरस्य यतेर्द्विजः
विचरिष्यति भूलोके वेदान्तार्थप्रचार
यन् ततो देवैर्यथाकाममात्मलोकं गमि
ष्यति एवमुक्त्वा मुनिः सोपि यथेष्टं गत
वांस्तथा यथोक्तं मुनिना सर्वं सत्यं बभू
वं यथातथम् सोहं वदामि सर्वज्ञताम्
लौकिकं पौरुषम् जित्वा भर्तारं मे महानि
न जिताहं मुने न त्वया सो विजितस्ततोप्य
स्य भार्यां सर्वशरीरिणीम् शिष्यत्वे सो गृ
हीतवान् नाजितायां मुने मयि सर्वज्ञोसि
महादेवः समर्थोप्यसि यद्यपि यो विद्व
षा त्वया सार्धं तथापि विवदाम्यहम् इति
तस्या वचः श्रुत्वा यतिराट् सरस्वतीम्
महान्तो न हि कुर्वन्ति विवादं स्त्रीजनैः
सह श्रुत्वाहे तमेतं कत्रमाते पंथः सम्
यतः पुरुषैः स्त्रीजनो वा स्याद्विवेदनम्
हे जये गार्ग्या सार्धमतो वादं याज्ञवल्क्यो
करोन्मुनिः वादं स्वलभया सार्धं जनको

शं॰ प्यकरोत्तथा एवं श्रुत्वा वचस्तस्य शा
दि॰ रदा सन्नहृषितः विवादे भाष्यकारेण
८॰ चक्रे वैदिकयुक्तिभिः संप्रवृत्ते विवा
दे श्रीशारदामुनिवर्ययोः दिनानि सप्त
दश च गतान्यथ सरस्वती अजेष्यत्तु नि
ज्ञात्वा मनसेदमचिन्तयत् बाल्यादारभ्य
संन्यासः कृतोनेन यथाविधि ब्रह्मचर्य
दृढं चास्य शान्तोयमस्तु समाधिमान् का
मशास्त्रं न जानातीति तेनेदानीमिमं जये
त् चिन्त्यैवं प्रसंगान्ते सभामध्ये सरस्वती
पप्रच्छ वद कामस्य कला भिक्षो किमा
त्मकाः किं स्थाप्य किमाधारास्तथा काम
स्य का स्थितिः पूर्वपक्षे परे नार्य्यान्ते र
तिष्ठति वा कथम् इति तस्या वचः श्रुत्वा
किञ्चिन्मौनावभिद्वराट् नायं सम्यग्यास्मिनो
धर्मो विचार्येत्स्यथ मानसे संप्रवृत्ते विवा
दे हि नेति वाच्यं न वाच्यते अत उत्तरमे
तस्या वर्षपर्यन्तमेव तत् एवं विवा

र्थं तामूचे यतिवर्यः सरस्वतीम् मासा
न्तमेतस्य भविष्यति मदुत्तरम् तथे
त्युक्त्वा याभिलज्जेनासाभिमतां दिशम्
त्रपस्यमरकाख्ये देशे ग्रामः समभित्तराट्
तस्मिन्नेव दिने राजामरकाख्यो मृतोऽभ
वत् हृतम् लेशवं तस्य नामन्त्रिभिराह
तम् हृत्वा देवसमालोक्य शंकरो योगब
लवान् पद्मपादं यतिश्रेष्ठ शिष्यं प्रोवाच त
त्वेण स्मेनाराजेति योगेन दृष्टोऽस्माभिर
नः स्मरण तस्य देहं प्रविश्य पार्थिवरूपो भू
त्वा मनन्दनः स्वैरहोभिरेवाहं कायेऽ
स्मिन् संप्रवेशनम् करिष्यामि न सन्देहः
कर्तव्यो वा कदाचन गुरोरेवं वचः श्रु
त्वा शिष्यः प्रोवाच वशंकरम् सर्वज्ञस्य त
स्वामि किं स्यादविदितं गुरो पुरामत्स्ये
नामाहि गोरक्षं देहरक्षणे नियोज्य कस्य
चिद्राज्ञो मृतस्य तनुमाविशत् ततः सिं
हासने राजाभूत्वा राज्यमचीकरत् विज्ञा

शं· दि· ८८

यस्य चित्रा विज्ञाः प्रविष्टे योगिनेन्द्रपे व
स्वार्थं तस्य राज्ञः स्त्रीः सुन्दरी सैन समाक्षिप
त् संगीतलास्यभावाभिनयादिषु दिवा
निशम् सर्वक्रीडेः समाधिस्थविस्मृतत
स्य योगिनः गोरक्ष इत्युं विज्ञाय योगश
क्त्या प्रभाववान् आत्मानं संहृद्य धाकृत्वा दे
हैनैकेन योगिराट् तत्रस्थितवांस्तु यावद्भ्या
गुरोर्देहमपालयत् द्वितीयेन शरीरेण
विहृदेहं विधाय सः गतो राजसमीपमू
स्ति वृत्तस्य संवेदा नानाथ्याख्योपदेशस
मन्तरं गोपमूर्त्तिप्रियः तत्रैककदाल्पतत्व
बोधेन न संदेशिकम् योगं चोपादिश
त्रिस्य प्राक्तने देहमेवतम् ईदृशो वि
षयेस्वेहायतीनां परमो रिपुः अतोह
एत्र भगवान् नानाडः (वोकरस्तुतः त
द्विवेकं समर्थोसि कृत्वा कृत्य यथार्थ
तः ककामशास्त्रकलनाकचा
स्माकं ब्रतेगुरो ॥

किमज्ञातं गुरूणां वः तत्तथ्यं यन्मयो
दितम् पद्मपादवचः श्रुत्वा शंकरो
गुरुरब्रवीत् अविगीतेत्वयाशेषेष्व
णुमाम्यवचोमम अभवन्निवशीक
तैनैवकामानुसंगिनः नारायणस्य
कृष्णस्यगोपवध्वोयथातथा संकल्पो
ऽखिलकामानां मूलं विद्धि सनन्दन अ
संगस्य मदेकस्य मे नास्ति कदाचन
अज्ञानमूलकः सोपित्वणोडः स्वकरो
भवेत् विषयासक्तिहेतुत्वात्संकल्पोने
वमन्यथा आत्मबोधेन नष्टोभूदज्ञानं
यस्यकारणम् संकल्पोपि तदाभासो
नष्ट एव स्वबीजतः संकल्पनाशे वि
षयासक्तिनाशः स्वतो भवेत् अतो मा
केमसंकल्पो मूलाभावे लयंगतः देहा
भिमानिनः पुंसः सर्वेडः बाधकल्पते
आत्मारामस्य धीरस्य बाधकं नैव किंच
न स्वात्मबोधविहीनस्य सर्वं कृत्संभव

शं॰ वत्सरम् निमग्नब्रह्मात्मनिष्ठस्सवो
दि॰ मुत्रमयोकृतिः ब्रह्महत्याश्वमेधाभ्यां
८२ नलेपस्तस्य धीमतः येन ब्रह्मात्मवो
येनहेतबुद्धिरपाकृता त्रिशीर्षमव
धीच्छक्रोवके भंपद्वाददयनीन् लोमहा
निनेशक्रस्य कृतिरादेतिवकृवाम्
श्वमेधमुवेधोगेरयजज्ञतकोऽल्पः
मोलमापनवेदेहसमवन्धमितिवाजि
नः श्रतोमेकामशास्त्रस्य पीलनेबाध
केनहि एवमुक्ताय योभिवत्तागिरिस्त्र
गेमनोहरम् तत्रस्थितवान्तणिशिष्या
देवाववचनेयति पाल्यंतोभोः शरीरमेस
मायानेनगोरवात् तावद्यावदहंकाम
शास्त्रंकामकलाम्नथा ज्ञातायास्यामय
हेकाशास्त्रीयेस्मिन्मित्तनामकेश्वनशा
स्यमतिः शिष्यात्स्फकायोगबलात्स्वः उ
देहकामयोभूत्वाराजदेहसमाविशात् रा
जदेहस्ततः सास्तनेत्रेप्रोन्मीलयच्छ्रोने

क्रमेणबलंसंप्राप्याहर्षंयस्यमदाःप्र
ज्ञाः उद्दतिष्ठन्महाराजोऽजीवयन्निव
सेवकान् उपलभ्यपतिनार्यौमत्वि
णःआत्मजीवनम् हर्षंप्राप्यनन्दादयः
शोवाश्वातसहस्रशः जयस्वस्तिप्रभृत
यःशाह्वाग्रासन्नमत्तः पशुपतिरपि
देहेमानुषंप्राप्यलोकेमत्तजनइवविह
रंशंकरःसंवकार किंतन्नमनुजदेहे
स्वात्मबुद्धिप्रपन्नो व्यवहरतिजनोयं
लौकिकेभोगजाले इतिमनसिविचा
र्यहंकृतिंसविहायप्रकृतिशिवरवचो
भिःस्थूलदेहप्यसूक्ष्मे विमलस्वविद्य
नैवस्वात्मबोधेनतिसंत्यजतिकुमति
मन्तोप्यीयतामत्रधीराः नखलुविष
यजालेमोखिलेशोपिबुद्धामननमु
निसमाजैःसंविचार्योपिचित्रम ह्यव
निधिरयमात्मासर्वभूतान्तरात्मालय
मपिसमममायोप्यीयतांतेविचार्य २

शं॰ इति श्रीशंकरदिग्विजयसारे श्रीमत्कृ
दि॰ त्पदारविन्दमकरन्दाभिलाषिमदान
८२ न्दोल्लासिविठ्ठबाविरविते शंकरस्यष्टपदे
शश्ववेशोनाम सप्तमः सर्गः ७ अथमे
83 त्रिगोणैः सार्धकृतशान्तिरत्पलदा भ
द्रामस्तेनसमारुह्य स्वीयाभुवमपालयत्
अथसशायमापन्नामन्त्रिणस्तस्मोहि
ताः अपूर्वगुणसम्पन्नस्त्वं पदृष्टात्र व
निदम् अहोत्पथहोत्तान् महाधैर्य
महाबलं पूर्वेषामपिराज्ञामद्गुणाःस
न्त्यस्य भूपतेः ययातेरिव दातृत्वंव
दध्योरिव वीभत्सोरिव जिज्ञासुत्वं सार्व
ज्ञस्यश्रीपतेरिव अतोयद्दिव्यतेजस्वीस्व
वत्सनेत्रजेयथा करवामतथाम
वैयत्वं निश्चित्सभुक्तिभिः यस्य
कस्यगतास्यथोह पुरास्तिन्हितैः
कविंत दृष्यतामविचार्येतिर
होभिःस्तैरमन्त्रयन्,

एवं परस्परं सर्वे विनिर्णीयाथ सेवका
न् योजयामासुरामस्मात्दग्धं देहान्निर्गतो
ऽयमृत् अथ राजपुरंध्यस्यामासे सबद्ध
भुजेन्द्रपः मनोरमाः स्त्रियो बद्धाः सुन्द
रीर्विमललोचनाः तत्र कामकलाः सर्वाः
कामशास्त्रानुरोधतः वात्स्यायनप्रणी
तानि निर्वलितपथ्यार्थतः वात्स्यायनो
क्तसूत्रेषु भाष्यं समग्राङ्गीकृतमः स्वयं तत्र
निबन्धं च व्यवयत्तत्प्रवेशाद्यत इत्यं राज
शरीरे स प्रविश्य तु भुजे स्त्रियः मासमा
त्रमतिक्रान्तः स कालस्तावत्तापितः अथ
कालमतिक्रान्तं स विचार्य परस्परम् भा
ष्यकारस्य शिष्यास्ते पद्मपादादयो ब्रुवन्
आचार्यैरवधिर्मासो कार्यतीतः स्मैसोऽपहा
य्यापि स्ववपुः प्राप्य स्वनाथानवपन्नताः
किं कुर्मः क्व गच्छामो वदन्ताचार्यमाग
ते उपायं स्वस्वतुस्वापकं त्वविपो वयं गु
रुम् पद्मपादोऽप्यतानाह किमर्थं नेत्र शो

शं· वनम् अन्वेष्यामो गुरुं गूढं गुणाः सन्त्य
दि· स्तनाहताः इत्यनिष्क्रान्तास्ते सर्वे पद्मपाद
दश स्वाकान्तः काश्मिरत्रनिवेशपाश्यान्सती
स्वान्येतिदक्षिणाः शरीररक्षितेविज्ञादेशा
ज्जग्मुर्महीपतेः स्फातालोकमुखोन्नवस्र
वातपुनरुत्थितम् तरुणीगणसंसक्तं
तंपविज्ञायतत्परम् कृतनाशायकवेश
नेविविष्णुगीतपाणिताः राज्ञोज्ञापितवि
द्यापिशयालेदष्टस्तुल्यपम् वामदेवीऽपमा
नेतेतरुणीगणसंवृतम् राज्ञानमस्कृ
ताम्लनबलब्धाद्युज्ञातनतोन्दपात् सभाम
ध्येनिविष्टास्तिजगमुसंगीतकामलम्
भ्रगतवंसगतिमपास्यगिरिष्टंगेव
गविटपिनि संगमनूषितवंदगेसांगा
रचिताः सकलखान्तरगाः संगमहृते
भंगमुपयंतिभृंगाः पंचशरसमयस
स्वयकृतेप्रपञ्चमुञ्चानिवेहसञ्चरसि
प्रपञ्चम् पञ्चजनमुखेपञ्चमुखे ॥

मध्यनक्षत्रं चरति त्वं च किल वश्चि
नोऽसौ पर्वशशिमुखमस्वं मपहाय प्र
वंक्रुवेदिहगर्वमत्रुमत्तस्यपूर्वं म
नस्मरमिव स्वस्मदीयमिति कस्मात्स्मस
रतदास्मरपरमस्मउत्तया नेतिनेसारि
निगमवचनेन निर्गुणं निषिध्यमृतो
मृतेनाशिम् यद्वशाकनिष्कंवस्वात्मरू
पतयाचजानालिको विदास्त्वमसित
त्वम् ध्यायमुस्वापविश्वमनश्र विषणाह्र
ह्रमन्नमयादिकोशन्तस्थजालैः कवयो
विविच्ययुक्त्यवचानतोयतनाणुलवदा
ददनितत्वमसितत्त्वम् विश्वमविषये
षुसंचारिणो त्वाम्याल्लोषदर्शनकशा
भिधानतः स्वैरम् समिवसंस्वात्तरषिम
भिधीरावभक्तियत्नतस्सितत्वमसित
त्वम् ध्याहृतजायदादिषत्रस्मृते तेभ्या
सदिवपुष्ष्मभ्वरवसूत्रम् इतियथोपा
यिकत्रयपदप्रत्यक्षेनवदन्तिसूत्रयन्त्व

शि· मसि तत्त्वमसि तत्त्वम् ऋक्षपवेदमिमा
दि· दिवेदेषु सर्वकारणं तया यस्य सार्वात्म्य
८५ म् हाटकस्येव मुकुटादिना तादात्म्य सर
85 समाम्नाये तत्त्वमसि तत्त्वमसि तत्त्वम्
यद्वाहमत्र वर्षाणि भामि सोमो यो सोवि
भाति रविमण्डले सोहम् इति वेदवादि
नोव्यतिहारतो यद्ध्यायन्ति यत्तत्तत्त्वम
सि तत्त्वमसि तत्त्वम् वेदानुवचनसदा
नतपोविधर्मैः श्रद्धयानुष्ठितैर्विधयानु
कैः विविदिषन्त्यपमलविमलम्वान्ताब्रा
ह्मणा यद्ब्रह्म तत्त्वमसि तत्त्वमसि तत्त्वम्
शमदमोपरमादिसाधनैर्धीराः स्वात्म
नात्मनि यदविक्ष्यकृतकृत्याः श्रयिग
तामितमचिदानन्दरूपानपुनरिह वि
शन्ति तत्त्वमसि तत्त्वमसि तत्त्वम् एवमे
कादशश्लोकैः पञ्चपादादिभिर्नृपः गी
तब्रह्माद्वये तत्त्वं तदन्तर्गतचेतसा नि
शम्यचातिमधुरस्वात्मानन्दरसामृतम्

विससर्ज्जसमिद्धार्णां ज्ञानततोतिविस्मि
तः ज्ञाततत्वेन्दुपद्मद्वापस्यपादादय
स्मदा अतिशीघ्रं तयामार्गंसंश्रित्साध्यय
श्रुगिरिं अथतेषुगतेषुत्तत्रुं अनेन्द्रपल
दा मूर्छामाश्रित्यनिर्गमसराजेदहालिजेव
शः प्रविवेशाततः संज्ञामवाप्यैवससुखि
तः प्रोन्मील्यनयने शीघ्रं गिरिश्रृंगस्याग
क्रौरे अपश्यपक्रत्सरामसराजमत्सैश्चव
क्रिना उद्दीपितंविलोकात्युदह्यमानेव
प्रज्वलया समालोक्यतथावर्क्किं सर्वतः प्रस्
तेयतिः तच्छान्तयेत्सिंहाख्यमीश्वरं प्र
णतात्रिहे सम्माराध्यसतत्श्रावस्तोत्रेण
नेनभिद्गराट् स्कवाचमानवायात्क्लि
सिंहपदवीपराम् नरहरिपदपंस्था
न्निपायोपितेविधिहरसुविदेवेरादरा
न्मिश्रमीजे श्रमहरमभिरामंमोक्षदम
स्वरणंक्षनिपदमभिनेत्द्ब्रह्मन्निर्वा
णदंतत नरगणभवबन्धहंसिसिंहस्व

भावाद्दरदनरहरित्वंसज्जनेषुप्रसिद्धः
तवचरणसरोजंसर्ववन्द्याश्रयेहंपरि
हरस्वचितापतापसंहारकारिन् भव
द्दातिविषवह्लीडःसपुष्पासविद्यासक्त
नह्वजिनपुष्णाकामदर्पायिमूलो दह
मिक्लेसवीजेतेविकृतैवनाम्नस्तव
भजनपराणांभक्तिभाजांनराणाम् ग
गनपवनसुखैर्विश्वमेतद्धिसृष्ट्वा स
रनरपशुसुखैर्देहजालेप्रविष्टः रह
नरपदगीतःसिंहप्रवेश्वरत्वंपरिहर
भवतापंस्वात्मनिस्वप्रवेशप विविधन
रसुरपशुदेहेब्रह्मभूतेषुतेषुस्वयमिहपुरुष
पायत्वंप्रविष्टोवरिष्टः जनिमृतिभ
वमूलंनाशयत्वंममैदनरहरिपद
गीतःकिंननाहत्वंसिंह नवपदविमु
खोयंमत्तुमन्यःसदानानवपदरसि
कौसौमत्तुमत्तुःस्वयंस्यात निरवधि
वपुषान्तंभासिपूर्णावरेण्य ॥

परिहरपरमार्त्तं त्वां प्रपद्ये शरण्यम्
स्थिरचरमुखगर्भे हन्त तुण्डे निदानं क-
लिमलभरवीजं नाशमज्ञानमस्मिन्मनु
जहरिविनाशं प्रपद्येन वादर्शियाम्ना नर
हरिवपुषाते श्रीनृसिंहं प्रपद्ये नवपद
धृतचित्तेनानमेवास्मि सिंहोभ्रमदिति
जनिहत्वामोहमार्गावलंबी नरहरि
वपुषालोदर्शितेचेतिविस्मोसकलस
खनिदानं त्वां प्रपद्ये महेशम् अमरपति
स्तनेनाराधितः प्रमत्या निखिलभयनिहं
तास्त्वमभयोऽहं तत्त्वम् सपदिनखवि
भिन्नोटे मराजस्त्वयायत्वमभिशरणमी
शः पाहिमां घोरतापात् स्तुतिमृमलगुण
ख्यादेवदेवे निशम्य प्रभवलयनियन्ता
श्रीनृसिंहस्ततोऽभूत् यतिवरनिकटे सो
वक्तिमेवाचवामप्रणतजनदरीगप्रज्व
लन्तं समन्तात् यतिमसुरनिहन्तो वाप
भित्तोवरं त्वं वरदवरयतोमयतवेष्टव

श्री· टि· ८८

रिष्टम् सफलमिहममेदं दर्शनेनसजा-
नानांश्रुतिमतनिरतानाम्ममदाध्यान
जन्यम् ममयदिदमकारिस्तोत्रमाराध्य
भक्त्याविमलपदविशिष्टनामसंकीर्त्य
युक्तायतिवरभव तेदं संपठन्तोपिया
नाममविमलपदं सम्प्राप्नुयात्मत्प्रसादा
त् इतिनरहरिवाक्यप्रसादं निशम्यप्रहृ
न्तरुक्तघनार्थं सप्रणम्याप्यभिज्ञः विम
लमतिस्त्वाचोहाममगम्भीरभावस्फीत
गणानयभाष्येनतथैवाह्वभूमन् यति
वरस्तवाचोभिः स्वात्मदः श्रीनृसिंहोवि
कसितमुखपद्मः संप्रसन्नोऽब्रवीतम्
यतिवरभवतेदं व्याहृदं तत्त्वयात्त्वमसि
वमदभिन्नः शंकरः शम्भुराद्यः स्फुरतिहृद
यमगायेवंच्चहं ते वचवेत्यप्रभुरिहनर
तीर्थोविचितादट त्रयम्भूः प्रथितमिह
मतंतेवेदमूर्धन्यसिद्धं भवतुस्त्वरम-
माजेकिं पुनर्मानुषेषु ःः ःः

इतिवचनमुदारंभिक्षुराजेतमुक्त्वानर
ह्रिरविलत्सापश्चपतः शंकरस्य शि
रिशिरसिबभूवादृश्यपश्चाद्येश्वरांशोवि
ष्विहरमचवायायस्यसन्मुखंतस्य ततः
शिष्यैः समागम्यभाष्यकारोमुदान्वितः
तत्क्षोणिविषयदाह्वस्यमण्डनस्यगृहंय
यौ प्राप्तमाकाशमार्गेणमण्डनोवीक्ष्य
हर्षितः उत्थायानर्चविधिवत्सभार्यस्स
यतीश्वरम् अहोभाग्यमहोभाग्यमित्व
क्त्वाग्रेगुरोस्थितः विनयावनतोभूत्वा
मण्डनोनयभूषणः ततः सरस्वतीभि
क्षुवरंप्राप्तसमाधित्तिनम् दृष्ट्वासावेनता
भूत्वाब्रवीन्मतिहर्षिता ईशानःस
र्वविद्यानामीश्वरः सर्वदेहिनाम् ब्रह्म
णोधिपतिर्ब्रह्मन्भवान्साक्षात्सदाशिवः
मामजिस्यसभायांयत्कामशास्त्रकृतेक
तम् राजदेहप्रवेशादिनत्वमस्तिविद्व
नम् लब्धंमयोत्तरंत्वत्तः सर्वज्ञात्वमहे

गं॰
टि॰
९९

स्मरात् मयास्त्रीजनशिक्षार्थमियंत्र
त्प्रः कृतोमुने स्त्रीणांपरमधर्मोयंका
येनमनसागिरा भर्त्तृपदानुसारित्वं
यदस्त्रीनिर्विनिर्मितम् त्वयावोविज्ञि
तोस्तममनुज्ञातोत्वमहंमि यास्यामहं
स्वकंधामेत्युक्त्वाशोकरोऽब्रवीत् नाना
मिब्रह्मणोभार्यामाताद्देवीसरस्वतीम्
विश्वस्यानुग्रहार्थंत्वामवनीतलमहीत
ले तस्मादस्मत्कृतस्थानेछुर्गपमानाफ
लेप्सभिः जनैस्तेभ्यः फलंश्रेष्टमादिश
तीमदावस नेत्येवास्तुमुनेसत्यमुक्त्वा
भिज्ञेसरस्वतीम् अन्तर्धानंगतातत्रस
भार्यामातृकेनरदेहे जनाविस्मापन्नोल
त्रमात्स्फारवलक्षः ब्रह्मधामगतासाव
ब्रह्मपार्श्वस्थिताभवत् विबुधवदन
रंगेवेदवाणीप्रशस्तामदभिनयावि
भूषास्मतिस्वात्मभावे स्फुतिशिव
रमाभाशारदायात्रभूमौयतिवरवि

जिता सा ब्रह्मपार्श्वं जगाम यतिरपि नि
गमान्तैः स्वात्मतत्त्वं पृथिव्यामानवद्भुतकृ
तभाष्यो भासयन्भास्करः सन् स्वदयक
मलबोधी सज्जनानामपूर्वः क्रमतिति
मिरघाती सद्भोऽशीतलाभः ॥ इति श्री॰
शंकरदिग्विजयसारे श्रीमदानन्दमनी
षिविरचिते भिलशरीरप्रवेशादिशार
दान्तर्धानपर्यन्तनिरूपणं नाम सर्गो
ऽष्टमः ॥ ८ ॥ अथ प्रभाते मिश्रोपि विश्वावि
लभोगतः संन्यासे कृतसंकल्पो विधिव
त्स्नात्वा नः कृती स्वार्जितोपार्जितं वित्तं स
र्वयागेषु दक्षिणां विप्रेभ्यः पात्रभूतेभ्यो
दत्वा संन्यासमाचरन् शंकराचार्यमा
श्रित्य सेदशिकेन्द्रयतीश्वर वाक्यं तत्त्वम
सीत्येवं विधिवत्सोऽशृणोत्ततः तत्त्वप
दार्थं शुश्रूषुं गुरुः शिष्यं वचोऽब्रवीत्त्वा
मेतत्त्वमसीत्यत्र त्वंपदार्थं विवेचय न
त्वं देहोऽसि दृश्यत्वाद्रूपजातमादिमत्वतः

शे॰ दि॰ ८५

भौतिकत्वाद्घटवज्जडत्वादनित्यत्वात्तथैव
च घटस्याकारूपहीनत्वं जातिहीनो
ऽप्यभौतिकः घटो नित्योऽसिद्धरूपो न
वेत्ती घटदृग्भवेत् न भवानिन्द्रियाण्ये
वाकरणत्वेन दात्रवत् प्रेरकत्वं एव
कैवेन कर्त्ता करणं भवेत् नानेतामे
करूपत्वाभिन्नेत्वं भ्यः कुतः स्मृतं नैवे
केन्द्रियरूपत्वं सर्वेषामिह प्रतीतितः न
तेषां समुदायोऽमितेषामन्यतमस्य च
विनाशेऽप्यात्मधीस्तावदस्ति स्यान्नैवम
न्यथा दृष्टैकमपि तामात्मानैवतत्रन
यं स्मृतं नानास्वामिकदेहोऽयं नशेपद्वि
नमताश्रयः नानास्वामिमतैनैकंवि
रुद्धविषयत्वतः स्वाम्येकैतद्व्यवस्था
स्यादेकपार्थिवदेशवत् न मनस्त्वन्वा
प्राणो जडत्वादेव चेतयोः गतमन्यत्रमे
चितमित्यन्यत्वानुभूतितः त्वत्स्वरूपा
पीडितः प्राणोसमाप्यचेतिभेदतः

तयोर्द्दृष्टृदृश्यत्वाभ्यां त्रुटद्दृश्यात्रुटाग्रपणा
स्वैतौलीनास्तियाबोधेस्वैर्व्याप्नोतिदेह
कम् चिन्त्वाययापिसंबज्ञानमात्रुडिःभ
वेहिज नानारूपवन्तीबोधस्वैमौलीना
तिवेचला यतीदृगेकरूपस्त्वेहृणत्वसाः
प्रकाशकः स्वैमौदेहाद्यभावेपिस्त्वालीति
सौभवामतः स्वानुभूतिस्वरूपतामात्म
लेस्यात्तिभासकः प्रमाणंवाधयत्नेन
बोधमानेनयोजनाः त्रुभुत्सनेनतपथोभि
देंयंवाच्छक्तिपावकम् विश्वभासात्र
भवतितेनासौनानुभूतत्वे विश्वप्रका
शयत्यात्मातेनासौनप्रकाशते ईदृशा
नादृश्यंतोयन्नापरोत्तं स्वदेवयत् नङ्ग
लिंहंनदेहादिदृश्यरूपोसिस्वंवदक
इदंत्वेनैवयद्भाविस्वंर्वतत्त्वनिषिध्यते
प्रबाध्यततस्वमनिदंनवेद्यस्वप्रकाशतः
स्वसंज्ञानमनन्तेचवस्वललतत्त्वाग्रध्यते
स्वस्वात्ज्ञानरूपत्वादनन्तत्वात्स्वमेवतत्

श्रे. टि. ५.

प्रतिदेहाद्युपाधौ यो स्याज्जीवस्तस्य नियामकः
ईश्वरः शास्त्रपाणिना ह्युयोर्बाधे स्वयंप्रभः
अपेक्ष्यते विलेमौ नैन यस्मान्न समपेक्षते
वेदवाक्यप्रमाणेन तह्लात्मावगतो मतं
अतस्तत्त्वमसीत्यादिवेदवाक्यप्रमापकं
ब्रह्मणोस्ति यया युक्त्या सम्यक्त्वापीह की
र्त्यते शोधिते त्वंपदार्थे हि तत्त्वमस्यादि
वित्तनम् संभवेन्नान्यथा तस्माच्छोधनं
कृतमादितः देहेन्द्रियादिधर्मात्मः स्वा
त्मन्यारोप्य यत्नस्था कर्तृत्वाद्यभिमानी व
वाच्यार्थस्त्वंपदस्य सः देहेन्द्रियादिसा-
क्षीयस्तेभ्यो भाति विलक्षणः स्वयंबोध
स्वरूपत्वाल्लक्ष्यार्थस्त्वंपदस्य सः वेदान्त
वाक्यसंवेद्यं विश्वोपादानकारणम् सर्व
त्वादिगुणोपेतं वाच्योर्थस्तत्पदस्य तत्
नानोपाधिविनिर्मुक्तं विश्वातीतान्तराद्व
यम् विशुद्धं यत्स्वसंवेद्यं लक्ष्यार्थस्तत्पद
स्य तत् सामानाधिकरण्यं हि पदयोस्तत्त्व

बोद्धयोः सम्बन्धस्तेन वेदान्ते ब्रह्मैक्यप्र
तिपाद्यते भिन्नप्रवृत्तिहेतुत्वे पदयोरे
कवस्तुनि वृत्तित्वं यत्तथैवैकविभक्त्य
न्तकयोस्तयोः सामानाधिकरण्यं तत्स
म्प्रदायिभिरीरितम् तथा पदार्थयोरेव वि
शेषणविशेष्यता अयं सः सोऽयमिति य
त्सम्बन्धो भवति द्वयोः प्रसस्केसहितीय
स्यपरोक्षत्ववद्गुणेन परस्परविरुद्धस्या
न्वयो भवति लक्षणा लक्ष्यलक्षणसम्ब
न्धः पदार्थप्रसगामिनाम् मानानावि
रोधान्मुख्यार्थस्यापरिग्रहे मुख्यार्थ
स्याविनाभूते प्रवृत्तिर्लक्षणेष्यते त्रिवि
धा लक्षणा ज्ञेया जहती तथा अन्योभया
त्मिका ज्ञेया तत्राद्या नैव सम्भवेत् वाच्या
र्थमखिलं त्यक्त्वा वृत्तिः स्यात्तदन्विते
गङ्गायां घोष इतिवज्जहतीलक्षणा हि
सा वाच्यार्थस्यैकदेशस्य प्रकृते त्यागतश्च
ते जहती सम्भवेन्नैव सम्प्रदायविरोधतः

शो॰
दि॰
९८

97

वाच्यार्थमपरित्यज्यसहृत्तिरन्यार्थेकर्तव्या
कथितेयमजहतीशोणोयंधावतीतिव
त् न सम्भवतिसाप्यत्रवाच्यार्थेत्वविरोध
तः विरोध्यंशापरित्यागाद्दृष्टेतत्प्रकृतेनय
तः वाच्यार्थस्यैकदेशाच्चपरिमस्यैकदे
शाकम् याबोधयतिसात्तयाहतीयाभा
गलक्षणा सोयंविप्रइदेवाक्यंबोधय
स्यादितोयथा तत्कालत्वविशिष्टवत्
येतत्कालसम्भवम् विप्रपिण्डेविरुद्ध
तहितावृत्त्याप्तिबोधनम् अतस्तयो
विरुद्धतत्त्वकालत्वादिधर्मकम् सत्का
वाक्यंयथाविप्रपिण्डेबोधयतीरितम्
तथैवप्रकृतेतत्त्वमसीत्यत्रश्रुतौगुण
प्रत्यक्षादीनपरित्यज्यजीवधर्मास्त्वतः
पदात् सर्वज्ञत्वपरोक्षत्वादीश्वरित्य
ज्यतत्पदात् शुद्धकूटस्थमद्वैतंबोध
यत्यादरात्परम् तत्त्वमोःपदयोरे
कंवाक्यंतत्त्वमसीत्यलम् ॥

हस्यैमैक्याचवोयेनयस्यज्ञातंहृत्फ्लनैयैः
अहंब्रह्मेतिविज्ञानेनसयःशोकंतरत्यसौ
आत्माप्रकाशमानोपिमहावाक्यैस्तथैक
ता नत्वमोवैवोध्यतेथापियोवोपयोनुसा
रतः नथापिशक्यतेनैवश्रीगुरोःकरुणा
विना अपरोक्षतयैतल्लोकेमूढैःपंडितमा
निभिः अन्तःकरणसंशुद्धोस्वयंज्ञानेप्र
काशते वेदवाक्यैरतः किंस्याहकरुणेति
नसांप्रतम् आचार्यवान्हिपुरुषोवेदेत्य
वेक्षनिर्णयौ अनादावहमस्मारेबोधको
गुरुरेवहि अतोब्रह्मात्मवस्त्वैक्यज्ञाना
हृसपममतया अहंतेब्रह्मणाक्यैंयथास
त्स्वात्मनास्सदा यत्स्यापत्यायविज्ञातम
हंतेब्रह्मविकुनम् अनिपायंनदेवात्रवे
दान्तेनहयंजडम् स्वस्वरूपविदंहंत
तः स्वतःस्वमजडम् वेदान्तेस्मन्हृद्यम
स्यद्विःक्षीतेवस्तुतोनयात् अहंतमेवम
संतेविडिहेनममसत्सदा शुद्धैकथमस्तु

शं॰
टि॰
९२

डस्यादृश्यंपमायामयंयनतः मुक्तोस्यं
सुखायहन्तथाविश्वंपरात्मनि विद्यते
नमतोसत्वंनास्तः सत्वमस्तिवा बाध्य
त्वानास्तिमे हैतेनासत्वमसत्वभानतः न
चासत्वंहिस्फुरणात्ततो निर्बाध्यमेवतत्
यः पूर्वमेकएवासीत्सृष्टापश्चादिदंजग
त् प्रविष्टोजीवरूपेणसएवात्माभवाम
रः सच्चिदानन्दएवत्वंजीवत्वंकल्पितंतव
यि सर्वभ्रान्तिविनिर्मुक्तस्त्वमात्माश्रुति
गोचरः अभिनीतोयथ्यामिचैत्रैत्यादितं
गतोज्ञेहो स्वमतिचैवमेकत्वंविस्मृत्य
त्मा परंपदम् जीवभावमनुप्राप्तः सएवा
त्माभिबोधतः अद्वयानन्दचिन्मात्रः शुद्धः
साम्राज्यमागतः कर्तृत्वादीनियान्यासं
स्त्वयिब्रह्माद्वयेपरे तानीदानींवि॥
चार्यत्वंविश्वरूपाणिवस्तुतः अत्रै
वश्राणवहतान्तमपूर्वंश्रुति
भाषितम्

कश्चिज्ज्ञानाधारदेशीयो महारत्नविभूषि
तः स्वगृहस्यांगने स्वस्थः प्रमत्तः सन्क
दाचन रात्रौ चौरैः समागम्य भूषणानां
प्रलोभतः बद्धो देशान्तरं हृतं नीतः मार्ग
हेनैवेन भूषणान्यभिलषता भिन्नहस्त
करपादकः निक्षिप्तो विपिने नीवकुश
कण्टकवृश्चिकैः व्यालव्याघ्रादिभिश्चै
व संकुलतरुसंकटे व्यालादिदुष्टसत्व
भीममहारण्यभयातुरः शिलाकण्टककद
र्भैर्देहस्य प्रतिकूलकैः बन्धमुक्तो
न्यथादेशग्राममेववसेडः खिन्नः ददर्श
केचिन्नोपायमाक्रोशन्नेव तस्थिवान्
तथा रागादिभिः शत्रुषट्कैः खप्रदादि
भिः चौरैर्देहाभिमानाद्यैः स्वानन्दधन
हारिभिः ब्रह्मानन्दप्रमत्तः स्वाज्ञानति
द्रावशीकृतः बद्धस्त्ववन्यैर्भोगार
सारत्वादिभिर्हेतुम् अवद्ययानन्दरूपा
त्प्रच्याव्यातीवदुःखैरनेकैः हृतं नीतोस्मि दे

शे· दि· ४२

93

ह्येषु संसारारण्यभूमिषु सर्वोऽङ्गः खेति
दानेषु कारणादिकेषु नानायोनि
षु कर्मात्मवासनानिर्मितास्व प्रवेशि
तो विस्तृष्ठीमिवड्ख्यानन्दहृष्टिकः अना
दिकालमारभ्याङ्गः खेचानुभवन्सदा ज
न्मस्मृजराशोषनरकादिपरम्पराम्
निरन्तरं विषस्सोनुभवन्संसन्नशोकवा
न् यथाग्रामान्तरदेशीयश्चिरं देवाद्दया
लुभिः कैश्चिन्मार्गैः परिश्रान्तेऽमुक्तदृष्टा
दिवन्यैः स्वस्थस्थैरूपदिष्टस्वग्रामि
तो निश्चिताध्वकः ग्रामाद्ग्रामान्तरं गच्छ
न्मेधावी मार्गतत्परः गत्वा ग्रामान्तरं देशं
स्वकं दृष्ट्वा प्राप्य पूर्ववत् बान्धवैः सम्प
श्लिष्टः स्वस्थीभूत्वा स्थितो भवत् त्वमप्येव
मनेकेषु दुःखदायिषु जन्मसु भ्रान्तोऽदे
वाञ्छितन्मार्गे ज्ञाततत्त्वः स्वकर्मकृत् व
र्णाश्रमाचारपरो वासत्र्यम्महोदयः ई
श्वरानुग्रहाल्लब्धत्र्यम्बविष्णुसंगमः

विधिवत्कृतसन्न्यासो विवेकादियुतः
सुधीः शामब्रह्मोपदेशाय वैराग्याभ्या
सतत्परः पंडितस्तत्रमेवीश्रुत्वा वस्तु
विचारयन् निदिध्यासनसंपन्नः प्राप्नु
हिवपरंपदम् अतोब्रह्मात्मविज्ञानमु
पदिष्टंयथाविधि मयाचार्येणतेधीर
सम्यक्त्वश्रयत्नवान् भूत्वाविमुक्तव
त्सत्वंहिमोहेतात्मसंशयः निर्द्वन्द्वोनिः
स्पृहोभूत्वाविचरस्वयथासुखम् वत्स
तोनिष्प्रपञ्चोसिनित्यमुक्तःस्वभावतः
नतेबन्धविमोक्षौस्तःकल्पितौतौपत
त्वयि नशिरोधोनचोत्पत्तिर्नबद्धोनच
साधकः नमुमुक्षुर्नवैमुक्तइत्येषाप
रमार्थता श्रुतेःसिद्धान्तपक्षोस्तितथै
वंतंस्वयमधिया संविचार्यनिदिध्यास
तिज्ञानरूपात्मकं परम् साक्षात्कृत्याप
रिच्छिन्नमद्वितीयात्तरंस्वयं जीवन्नेव
विनिर्मुक्तोविश्रान्तःशान्तिमाश्रय विचा

शं. दि. ९४

94

रणीया वेदान्ता वंदनीयो गुरुः सदा गु
रूणां वचनं पथ्यं दर्शनं सेवनं नृणाम्
गुरुर्ब्रह्म स्वयं साक्षात्सेव्यो वन्द्यो मुमुक्षु
भिः नोद्वेजनीय एवायं कृतज्ञेन विवे
किना यावदायुस्त्वया वन्द्यो वेदान्तो गुरु
रीश्वरः मनसा कर्मणा वाचा श्रुतेरेवैष
निश्चयः भावाद्वैतं सदा कुर्यात्क्रियाद्वैतं
न कर्हिचित् अद्वैतं त्रिषु लोकेषु नाद्वै
तं गुरुणा सह इत्येवं बोधितो ब्रह्मात्म
नैवोधात्मना द्विजः गुरूणां भाष्यकारेण
मनाख्यः कविर्महान् भाष्यकारोपदे
शं च समाकर्ण्य मण्डनः कृतकृत्यं
स्वमात्मानममन्यत सचेतसि उवाच ।
शंकराचार्यं वचो विनयपूर्वकम् यस्मा
त्कृतकृत्योऽहं प्रमादात्ते गुरो पपात् इ
त्युक्त्वाचार्यपादाब्जे रक्तोवा भक्तिपूर्व
कम् विनिधाय स्वशिरसि स्थि
तस्तं गुरुरब्रवीत् ॥

स्वात्मारामाः स्वराः प्रोक्ताः स्तेषु श्रेष्ठो भवा
न्यतः श्रुतः स्वेश्वरात्म्यात्तव प्राप्तोऽस्मि म
दनुग्रहात् इत्यं श्रीशंकराचार्यो महा
नेकृतिनोवरम् विजिमोपादिश्य तस्मै
परतत्त्वं यथाविधि सोऽपि ब्रह्माद्वयं स्व
डुमात्मात्मकं स्वस्वेश्वरः जीवन्मुक्तो मुनि
भूत्वा भाष्यकारान्तिके स्थितः पद्मपाद
प्रभृतिभिः शिष्यैः परिवृतो यतिः भाष्य
कारो महीपृष्ठे विचारयन्यथामलम् वे
दान्तभाष्यमद्वैतं हृदि तं सम्प्रवर्तयन् व
र्णाश्रमोक्तधर्मेषु स्थापयामास सम्मतम्
इतरेवादिनो पक्षा विलीना द्वैतसाधकाः
अद्वैतपक्ष एवात्र शिष्टेषु सुविविक्तः
वाणीकाणभुजीवनेवराणितालीना
कापिलीशैवका शिवभावमेति
भजन्ते गाढोपदेशाद्धृतम् दौर्गेडर्गतिम
श्रुते भुवि जनः त्वस्मात्तिकोविसम्वेदस
नेषु यतीश्वरस्तु किंसु जनाज्ञानात्मस्पर्धा

शं॰ दि॰ ९८

त्वमत्र निरवधिमहावेहेतु भ्रान्तितः खा
करेभ्राजनिमतिभयहर्ताशंकराख्योय
तीशः तितिविततनिबन्धः शिष्यवर्ग्यो
श्रितोमोजयत्वमनुजवेषः शम्भुरात्मज
नाना द्विजवरकुलजन्मावेदवेदांगवे
शः शम्भुरात्मजनाना द्विजवरकुलज
न्मावेदवेदांगवेत्ताजगतिविततकीर्ति
मांघसंप्राप्तवित्तः क्रतुवरशतयाजी
ब्रह्मविज्ञानभूम्नोनहिजयतिकदावि
यश्चितब्रह्मणोर्थे इतिश्रीशंकरदिग्वि
जयसारेसदानन्दविद्वद्विरचितेमंडन
मिश्रोपदेशोनामनवमः सर्गः ९ ग्रंथे
केदारेकविदेशेरहः सोस्थायतीश्वरम्
कश्चित्कापालिकोदुष्टः कृत्वावेशान्तरं
शुभम् समागत्याब्रवीद्वाक्यं दम्भभक्ति
प्रदर्शयन् अहोभाग्यमदीयंयल्लब्धंमे
दर्शनंतव श्रुतेनतवगुणग्रामेणत्वादिद्र
ष्टुत्वामिहागतः अद्यभाग्यवशाद्दृष्टोम

वान्गुणगणाकरः परोपकारिणां शां
न्तोऽस्मि शरणागतः कथयामि स्व
वृत्तान्तं यदर्थं त्वामुपागतः एकदा देव
योगात्मे सकलाभून्मनोलयम् देहेना
नेन कैलासं गत्वाहं शूलिनाम् सह यथेष्टं
क्रीडनं कुर्यामिति हृदि स्मृत्वा भूमीश्वरम् श
नाथिं कच वर्षाणि तपस्तप्तमतोषयम्
सन्तुष्टस्तपसा शम्भुर्मामुवाच कृपानिधिः
भो भो तापस सिद्धस्ते भविष्यति मनोरथः
सर्वज्ञस्याश्ववाराज्ञो ह्यश्वस्याग्रे शिरो य
दि त्वं देवनाम्यथ्येतीर्थ्यमुत्क्रामात्तपि
मागतः तदारभ्य तदर्थं मे यत्नोऽनेकवि
धोऽभवत् नासादितं शिरो गात्रः सर्वज्ञ
स्याश्ववाजिनः अद्यभाग्यवशाल्लब्धं त्व
मेतस्माद्गुणाकरः त्वदायत्तस्तुनेभीष्ट
वस्तव्यं किं ममाधुना शिरःप्रदानेन सकी
र्तिलाभस्ते भविता महान् दुर्लभं मे शि
रो गात्रः सर्वज्ञस्याश्वस्तेन हि वैरयात्रापि

केऽस्मिन्निष्फलान्यपि नवायमे सफलान्यपि
तनस्त्वमेयाचितोऽस्मि तुल्याधिकः निर्म
मो निरहंकारो नीरागोऽपि सुतेयतः नश
रीरे तवाहन्ता नश्वरे क्षणभंगुरे अतो मन
श्वरं देहि शिरस्त्वं कीर्तिमाप्नुहि दधीचिविश
मुखाः सन्तोत्तानेदं नश्वरं वपुः परित्यज्य
परार्थेनेन क्षणेक्षणभंगुरम् लब्धवन्तः
परां कीर्तिं निष्कलंकां स्थिरां स्तुतेन नार्थो दे
हेन भवतो कश्चिद्रत्तिनजीवने नभोगे
च्छाथवा साधमता लोकोपकारिणाम्
उत्तमैः किं न साधूनां सुदाराणां भवादृशा
म् शरणं मे भव स्वामिन् निम्नकापतितः
तितो इत्थमाकर्ण्य तद्वाक्यं शंकरः क
रुणानिधिः वैराग्यगर्भितं वाक्यमब्र
वीत्कपालिनम् पतिष्यति स्वयं देहः
कालेनापि स्वकर्मणा यद्येनेन तवार्थी
पि सिध्येमतः समीहितम् तन्नवच्छाम
हं तावत्समायातु रहो भवान् यथाविड

96

नेमेशिष्यायतन्स्तेषांप्रियोस्म्यहम् इत्थं
कापालिकःप्रोक्तोमुनिनाशंकरेणसः
गतःस्वमाश्रमंभिंत्तवित्तायककरुणानि
यिम एकदाशंकराचार्यशिष्येषुसकले
ष्वपि स्वस्वशरीरकार्येषुतत्परेषुनिजा
श्रमे रहःसंस्थमुनिंत्तानाशंकरंकरुणा
करं आगतोवसरेसोपिदाम्भिकःशंक
रांतिके प्रबुद्धस्तानसिद्धेनसर्वंदाम्भिक
चेष्टितम् पद्मपादेनयतिनागुरुभक्ति
रतेनच पद्मपादःस्वकेदेहमाह्वाययावा
यसन्निधौ स्थितोसौनेवसंद्धोदाम्भि
केनाथमेनव शूलीत्रिशूलसम्पन्नःशि
रोमालाविभूषितः शंकराग्रेसमागत्य
संस्थितःकालचोदितः तंदृष्ट्वाशंकरो
योगीदेहत्यागेमनोददौ आत्मन्यात्मान
माधायनिर्विकल्पसमाधिना तत्रदेशे
सविबुकेनिधायगरासमास्थितःतंतथा
विधमालोक्यसवेकापालिकाधमः त

शं. दि. ९३

त्वरेणशूलमुद्यम्य निःशंकोऽहंत्वमुद्यतः
शूलहस्तं समालोक्य पद्मपादः कपा
लिनं स्मरन्नृसिंहमागत्य उग्रो रौद्रे स्थि
तोऽभवत् सिद्धमन्त्रजजापात्समाध्याया
त्मानमात्मना मंत्रेणाराधितो देवो नृसिं
हो भक्तवत्सलः प्रादुर्भूतः क्षणेनास्मिन्
ष्ट्वा कापालिकाधमम् ददाराशु नखैर्दुष्टं
हिरण्यकशिपुं यथा कुर्वन्नट्टहासं सम
त्रासयामास भूतलम् कृताशह्नतणाम्
नशिष्याः सर्वे समागताः श्रीगुरुं शंक
राचार्यं समाधेरुदस्थुस्तदा श्रीनृसिंहं
समालोक्य प्रणेमुर्भक्तिपूर्वकम् वि
स्मिताः पद्मपादं तेन मुमुचुर्जातसंभ्र
माः यो गुरुः सर्वदेवानां यश्चात्मा सर्व
देहिनाम् य ईशः सर्वभूतानां कण्ठस
त्रो समागतः यस्मिन्भक्तिं प्रकुर्वन्ति
यतयः संशितव्रताः नपश्यन्त्यवि
लम्बेन कण्ठतः सोऽस्ति गोचरः ॥

यतः सर्वं प्रभवति विश्वमेतच्चराचरम्
येन जीवति यस्मिंश्च प्रलयं याति मे स्थूरं
ये विना नैव तिष्ठतीदं जीवति न चोपाति
यत्स्मात्सम्भवत्सर्वं कोशत्वावचवेजग
त् येसमाश्रित्य मुनयः सर्वज्ञाः सनका
दयः आत्मारामाः सदा भक्तिं कुर्वन्ति वि
गतस्पृहाः यन्नाम स्मरतिमात्रेण महामो
हमृगाः स्वतः पलायन्ते अहो भाग्यं ममैतो
नयनगोचरः ब्रह्मणः सृष्टिकार्ये तं सं
हर्ते वै हरस्य च यतः स भगवानयं कथं
नो दृष्टिगोचरः यस्मिन्स्मरते विंत ध्याते
नुते गीते वलभिते कामाद्यदि स्थानश्य
न्ति संस्ते हैं तवोपरे मोघं विस्मरं होत
जा ब्रह्मादीनां परो गुरुः अम्बदृग्गोचरो
जाते नरसिंहः स्वयंप्रभः इत्येवं प्रकु
र्वतः पश्चल्लैसनन्दनम् आराधितः स्व
यं विस्मृत्यया सो करुणाम्बुधिः पर्वहः
सप्रत्यहपश्यपादो यतीमनिः एकदाहं

श्रो॰
टि॰
९८

पुरायस्यावेलाद्रिशिखरे स्थितः नर
सिंहस्त्वमनसाशीलयन्ध्यानमास्थि
तः बहूनि मेऽतीतानि दिनानि ध्या
नलीलया एकदा कश्चिदागतो गतः कि
रातस्तत्र पृष्टवान् किमर्थं गोरेद्रे त्वव
समीति समाश्वति श्रुत्वा तस्य किरातस्य
वचो हर्षशोकवानिति सविस्मृत्य पदं स्वे मे
वासो द्वैरसदा श्रागमलात्तेन राका
रंतहर्षे सिंहरूपिणम् स्तंगलब्धं वसा
म्यत्र न तस्यापि रजायत एवं सद्वाक्य
माकर्ण्य किरातो मम भाग्यतः ततश्चे
श्रीन्दसिंहात्वमरगंवद्धा समेश्वरः विति
पाय किरातोऽथमा सुवाच कृपानिधिः
श्रयमेव मरगास्तुभ्यं रोच्यते मुनिपुंगव
श्रुत्वा तस्य वचो दृष्ट्वा नरसिंहं परमेश्वरं
विस्मितोभूव मनस्तव केनाहं त्वमसलदा
स्वधियो धैर्यमाश्रित्य सवचोभिः श्रुतिगर्भितैः
संस्तूय श्रीन्दसिंहेनैपृष्टवाहनमादरात्

महर्षीणामगम्यं त्वमनसापि न पवि
नाम् कथंजातः किरातस्य विवशो विस्मि
तोस्म्यहम् सद्भिस्तुमिममाकर्ण्य मामा
ह परमेश्वरः एकाग्रचित्तमाराधयन्टसिंह
मयि सर्वदा आराधितो यथानेन किराते
न त्वयापि यथा न तथा ध्यानशीलैर्लैर्वेद
विद्भिर्महर्षिभिः अतोस्य विवशो निःसं कि
रातस्याश्रियोस्म्यहम् एवमुक्तान्टसिंहो
मामनुयाचस्वमुक्तः वरं दत्वाशुतत्रैव
स्वयमेतत्थिमागतः तदारभ्यतेणेनैव
ध्यातो हृदि स्थितो भवेत् तथैवायहं कृपासि
न्धुः श्रीनटसिंहे परमेश्वरः मया ध्यातः तेणे
नैव भक्तिवश्यः समाचरः इत्येवं पश्यपा
दस्य वृत्तान्तं सर्वमादितः समाकर्ण्याथ
ते सर्वे नटसिंहैकपरायणाः अभवन्नथदे
वोपि तेषां भक्तिसमीक्ष्यसः जगाजेतेन श
हैवं समाधेर्यैरामम भगवांल्लोका
चार्यैर्नेत्रे प्रोन्मील्य देवरम् श्रीनटसिंह

श्रो.
टि.
५५

ददर्शाग्रे गजेन्द्रो भक्तवत्सलम् न दर्शिते
नृसिंह जानन्हर्षरोमोद्गममलन्तथा तन्दृष्ट्वाव
रदं भक्त्या स्तोत्रेणानेन माध्यकृत श्रीश
म्भजेहं परमेष्ठदेवं गोविंदमीशानमज
न्नृसिंहम् यत्कालान्वुडिनतुदर्पपहृति
स्वाराज्यमालभ्यपदं भवन्तम् ये त्वां प
रित्यज्य समयमेलभ्य हीनाक्रियाभोगपरा
श्रयन्ते नैवञ्चिताः स्वात्महनो मनुष्या मो
हेन संसारनिधौ निमग्नाः ये त्वां नृसिंहे
श्वरमाश्रयन्ति भक्तिप्रियं स्वात्मसुविश्वमा
त्मम् भक्त्यानतेषां तु न राहूतिः स्यान्मि
थ्याभिमानैकसवीजनानाम् त्वामात्म
भूतं तु कृपाक्षिमन्तर्जिज्ञासमबोद्धुमलं वि
हाय बुद्ध्यानिदिध्यासपरे विशन्ति क्ष
सन्नैव ये विगताभिमानाः येषां त्वमेनि
ष्ठाः पुरुषाश्रयेते पातञ्जलाद्यव समा
धिमन्तः ये त्वत्पदैकमेपरायणास्ते
ते श्रीनृसिंहं सततं भजामः ॥

99

योभक्तिवश्योस्मरस्तुनोकोविस्मः ति
तोवारिदिर्यातिलोके त्वम्भान्तरात्मा
त्तुरभूरसिहालोकोत्तरंसर्वमयेनमी
ते यंब्रह्मरुद्रादिसुराःसमस्ताभीतान
मंतोस्मरबालकेन संप्रेक्षयामासमस्ता
रभक्तिश्रीमत्समीपेनमःस्वप्रपद्ये ये
कालकालंपरमेश्वरात्मं ध्यायंतिभाव
नविशुद्धचित्ताः धीराधियास्वात्मतया
प्रविष्टाःस्त्वत्प्रोल्कण्ठरवमानतोस्मि
यंप्रसमगात्मानमनस्वभावादेहादिषुत्वा
त्ममतिंविहाय आनन्दबोधानुभवैस्व
यन्तेनत्वात्मभूतेह्रदिमानतोस्मि प
श्यन्तियेखिलंसममात्मनंत्वंभूतेषुसर्वेषु
विलक्षणंच सर्वाणिभूतानिसमेत्ययो
गेगच्छन्तितेधामपरंत्वदीयम् नमस्ति
यस्मात्प्रविशान्तचित्ताःप्राप्ताभवेस्मिन्मरु
षोत्तमाख्याम् येत्वांप्रियंस्वात्मतयाह
दिस्थंपश्यन्तिनामत्रजउरमत्तम स

शं.
दि.
१०.
100

संपरं ब्रह्म न दृश्यमस्ति ब्रह्मास्मीति
धिया प्रतीताः नित्यं रमन्ते त्वयि वात्म
देवे तम जना बन्धनोन्न लोके दृष्टाद्द
ने रूपलौकिकं तथाहं न मायस्तत्तारैः
नोस्मि हर्षैः वुझ्यागिरानावपुषाकेण
ध्यायन्न दृण्णमध्ययनमामि नित्यम् अथ
प्रसन्नो भगवान्नृसिंहो किञ्चनश्रियः
वरान्नवामश्रिष्यायप्रकरायामन्दृशि
ने उवाचेदं महाभाग्यपतीन्द्र वन्नुतं
स्तवम् यपठेत्सुः प्रियान्नमसुखोरन्न
वबन्धनैः इत्थंकालन्त भूवशोभाख्य
कारस्य पशुपतः नतोहर्षमवापोत्थैः
शंकरस्तत्रसंस्थितः वेदान्तसंप्रदाय
स्य यथाह्रहिर्महीतले भवेतत्वेवच
क्रैसोशंकरो लोकशंकरः विविधभव
समूहैः सञ्चितंत्रुणमुखैस्त दृपिफ
लति देवांश्चैत्मन्तुष्यत्नमाप्यमवतिशुक
षसिंहः श्रोतमार्गेनिविष्टोहरिगुरुपद

भक्तः स्यात्तदा मुक्तिभागी जगति विवि
धमार्गाः स्वस्वबुद्ध्योपदिष्टाः श्रुतिपथ
मपि मूढैरन्यथाव्याख्यानमात्यात् कथ
ञ्चिमिह जनानां बन्धकेसं विचार्यात्रनय
नकृतभाष्येल्लत्वमालोचनीयम् इति श्री
शंकरदिग्विजयसारे सदानन्दविद्वद्वि
रचिते दुष्टदमनार्थं नृसिंहाविर्भावो
नाम दशमः सर्गः १० अथ प्रख्यातसत्की
र्तिः सशिष्यस्तीर्थभूमिकाः पर्यटन्गाङ्ग
त्रे गोकर्णाख्यशिवालयम् स्नात्वा दृष्ट्वा
शिवं साम्बं स्तुत्वा नत्वातिभक्तितः तिस्रो
रात्रीर्निनायाथ ययौ हरिहरालयम् वि
चित्रदर्शनं कृत्वा स्तुत्वा हरिहराभिधम्
प्रतस्थे मार्गमाश्रित्य गच्छन्मार्गेपि शंक
रः दृष्ट्वा सो दम्पती वृद्धौ मृतमेकं निधाय
तौ रोदने बद्धकुर्वेल्लोकं पश्येदवचो ब्र
वीत् साश्रुणा केन कृतं वत्सोऽन्यः सेहालको
यतः एवमुक्त्वा वचो वृद्धयोरस्मरन्हरिं

श्री·
शि·
९१

यतिः नृसिंहो रत्नक इति यदा वाणीसुखा
ख्यात् निर्गता शंकरस्याथ लक्षणेन स्मित्व
मः शिष्यः समुत्थाय तयोरैकात्म्यतः स
मभवुद्भवत् यतेरिमं समालोक्य चरित
परमाद्भुतम् तस्मिन्नति प्रकुर्वाणा जना
विस्मयमाययुः ततो मूकाम्बिकामस्मभ
प्पपूजोभ्ययतमः दिव्यैः स्तवैस्ततो देवी
वक्त्राधारप्रकाशकैः सस्नातः शंकरस्तत्र
किञ्चित्कालं निनाय सः श्रीवलीनामकं
लेवं ततोभित्तनभागमत् ददर्श ब्राह्मणान्स
त्कर्मणां गतिं तत्परान् यत्रासन्ब्राह्मणा
वेदपाठकाश्चाग्निहोत्रिणः द्विसहस्रपरी
माणा मुख्याः शास्त्रविदां वराः यत्रैत्रैवस्था
नः शिवो भ्रोमन्नीव चन्द्रमाः आह्लादयन्मनो
चेतो राजते स्म द्विजप्रियः यत्र प्रभाकरो वि
प्रो वेदवेदांगपारगः प्रवृत्तिशास्त्रनिरतो
धानाप्त्योन्यवसत्कृती तस्य पुत्रो बभूवा
:: :: :: :: ::

तस्य पुत्रो बभूवाथ मेधावी ब्रह्मविद्व-
रः अन्तर्बोद्धा बहिर्मूर्खो बभौ स जडमू-
कवत् नावोचन्न शृणोत् किञ्चिन्नैव वेदञ्चा-
प्यपीपठत् प्रभाकरोपि चिन्तार्तोभव-
द्दृष्ट्वा जडं सुतं तम् उपायः कोस्ति लोकेस्मि-
न्नायं पण्डितो भवेत् अपुत्रत्वं वरं मूर्ख-
पुत्रत्वं नेति चिन्तयन् यत्र तत्रागतं भि-
क्षुं शंकराचार्यनामकम् सर्वज्ञं सर्वश-
क्तिं च गुणानामाकरं परम् सशिष्यं स्ना-
हेशोभुत्कवेदवेदाङ्गपारगम् कृत्वा प्र-
भाकरो विप्रो हर्षनिर्भरमानसः सुतं नी-
त्वान्तिके तस्य यथायोग्यजनेनैहृतः सपु-
त्रो दृष्ट्वा शंकरं दण्डवद्भुवि प्रण-
नाम पुत्रस्तस्य पादयोर्निपपात ह माद्य-
कारस्य पादाब्जाग्रदृष्टीनाभक्तिसंयुतः नि-
धाय बालशिरसि प्रणनाम पुनः पुनः
तस्य पुत्रोऽतिमेधावी ब्रह्मानन्दैकतत्परः
भगवत्पूज्यपादस्य पादयोः पतितः स्तितो

श्री·
टि·
१२

नोदतिष्ठन्नदाभितः कृपयाविष्टमानसः
स्वहस्तेनतमुत्थाप्यस्वसमीपेन्यवेशयत्
इत्थंदृष्ट्वाकृपाविष्टंशंकरंलोकशंकरम्
प्रभाकरःसविनयंप्राहपुत्रवत्सचेष्टितम्
भगवन्नस्यवर्षाणिसमतीतानित्रयोदश
नाध्यगीष्टश्रमोवेदान्क्रीडतिस्मनबालकैः
भुङ्क्तेकदाचिन्नोभुङ्क्तेभावेनैनैवकेनचि
त् नविद्मोस्यान्तरंवृत्तंयथावज्जडभावतः
इत्युक्त्वापुत्रवृत्तान्तंविररामप्रभाकरः
अथपृष्टोशंकराचार्योबालंपप्रच्छयत्नतः
कस्त्वंशिशोकिमर्थंवाजडवद्वर्तसेवद इ
तिपृष्टस्तद्वचोभाष्यकारस्यमनसाशिशुः
तंमविज्ञायसर्वज्ञंसर्वब्रह्मविदांवरम्
स्वानुभूतिवचांस्पष्टावेदान्तार्थमयानिच
श्लोकान्निष्ठान्यात्मतत्त्वःप्रोवाचगुणसागरः
नवर्णोविप्रायोमयिनवजडादित्वकल्पना
जडोयंदेहादिःप्रभवतिमदाधारवलनः
अतिमोहंश्रद्धागगनइवमेबोधवपुषो

102

धिया ब्रह्मानन्दे निरवधिमहिम्नो विहर
णं नभास्योऽहं तु ज्यामहगपि न वाचान
करणैर्मिसाधनाः सर्वैर्मनिवचनवलैः
अप्रस्तनयः अवेयस्माविणातुभववबुः
द्धोमे न वर्ते धिया ब्रह्मानन्दे निरवधिम
हिम्नो विहरणम् गतो धर्माधर्मौ लयम
थ गतौ स्वर्गनरकौ गतो रागद्वेषौ प्रवि
लयमदारात्मवषुषः गतो भेदाभेदौ वि
गलितमहामोहतमसो मम ब्रह्मानन्दे
निरवधिमहिम्नो विहरणम् अविद्याका
मादिः प्रभवति न यत्रात्मनि परे विवर्ता
यस्मिन्ते वियदनिलतेजोर्थ्वनयः न सं
सारो यस्मिञ्जनिमृतिमयोडुःखनिविडः
स नित्यो बोधात्मा निरवधिरहं मोक्षमल
धिः अहंकारातीतो विषयरहितः स्वात्म
रसिको निरायासोऽस्मीति भ्रमरचितसम्ब
न्धरहितः अतीतो सिद्धान्तो परिमितव
पुः स्वानुभवतः स नित्यो बोधात्मा निरव

शं.
हि.
९३
103

धिरहंसोऽच्छेजलधिः अहंकारानीतो विष
यरहितः स्वात्मरमिको निराधारोज्योनिर्भ्र
मरवितनसमवन्यरहितः अनीनोसिद्धांतो
परिमितवपुः स्वात्मभवनः सनिमोबोधा
त्मानिरवधि रहंसोऽच्येजलधिः स्वतःशुद्धो
बुद्धः समरसपरानन्दविततोधियांसाक्षी
हृतेः अलयस्त्रदयंवेत्रिसमतंते क्रियायःक
तारं विषयमजयाभासपनिवसवयं ज्ञा
तिः सोहंहृदयकमलाकोऽस्मित्स्वदः य
थाकोनेत्राणां नभस्मिगनिरेकोपिबहुधा
प्रकाशं सन्धत्ते युगपदयमात्माविलसि
धा हृदाकाशास्थिता निरवयवपकोपि
जगतानथाभावे यत्ते सवसत्वचनात्मा
हमजडः युगाद्यछेदेकः स्वयसकलशासी
दनिमिषानतैजोनधीनंगुणकृतनकला
ख्यादिरहितः स्वशक्तिमायाख्यामवि
लजनिमाश्रित्यसहसा समजेदंसर्वंस
वसत्वचनात्माहमजडः श्रियोविलास

ग्रादस्मत्तत्त्वमतिभ्यः श्रियइतिश्लोके यु
क्तेः सिद्धोस्तुभववशात्सर्वेजगताम्
ग्रसन्दिग्धोनियोग्यदृग्विषयग्राह्याच
लवत्पूर्णानन्दः सोहंनिरवधिशमत्ता
नन्दलब्धिः नदृश्यपनोद्दष्टानवकरणमा
ध्यंनविमतंननीवोनोपाधिनैवजनिर
नीनैववजरा नदृष्टिर्नोसदृष्टानवसङ्क
नपापेनवफलंविदानन्दघनानिशमि
हममाक्रीडनमलम् शिवाद्याःसर्वेत्ता
निखिलस्तुनयोब्रह्मरसिकाविराजन्ते
यत्राचलनिजमहिम्निस्वरसतः परोभू
मानन्देसमरसपदेनत्रसततंविशा
लाक्रीडामिभवतिस्वरवन्यामृतमयी
यमाहुर्वेदान्ताःपरमपदमीशोपिवच
नैरवाच्यंब्रह्मत्वंविविधिमत्वेनिषेधैरवि
रतम् सपवाहेवालोविविधिहरिहरात्मा
निविमलोनिजानन्देक्रीडत्यगतकल
ङ्कोभ्रान्तिरहितः इतिभावार्थकैःश्लोके

यो. टि. १०४

ष्टेनिर्द्वौदशाभिःस्वयम् स्वनन्तंवर्णया
मासहत्वासकलसंज्ञकैः तदारभ्यश्रुति
लौकेषामोहत्वामलाभिधाम् ग्रन्थोपि
तस्यतत्संज्ञाप्राप्तःसत्त्वविराजते उपदे
शंविनासम्यग्ज्ञातवोधःपरात्मनिबाल
कोदेशिकेत्स्वायमितस्तत्त्वित्तयत्नतः स
कंरमसकेतस्मदत्ताशवाचशोकरः अ
नेकजन्मसंसिद्धोबालोयंप्रतिभातिमे
नोवेकथंपरंब्रह्मेहेतनिष्ठास्यसंभवेत्
एकेनजन्मनापीत्यसम्यक्सिद्धोत्रदुर्लभः
प्रभाकरसुवावेदंवचनंशंकरोयतिः बा
लस्यास्यमहत्त्वंतेदृष्ट्वाभोद्विजसत्तम
अयंसंसारनिर्ज्ञातःप्रबुद्धोब्रह्मवस्तुनि
अवाङ्मनसविषयानिष्ठास्यमहात्म
नः स्वयासार्धनिवासोस्यसंभवेन्नैवक
र्हिचित् नवानेनतवाप्यर्थोजीवन्मुक्ते
नभिक्षुणा नास्यकृत्यापिसंसक्तिर्नेवा
हंसमतेद्विज असंगःशिष्यरेवायंमहा

न्मासीतिविद्धिभोः अहंपितास्यपुत्रोमे
कथमेनंसृजाम्यहम् इत्युक्तयानक
र्तव्योबालोऽस्मिन्नर्थेहो द्विज समाक
र्ण्ययेनैवावंपशास्त्रवेत्ताप्रभाकरः पुत्र
हस्तान्तमालोक्यप्रियामेवविन्यपृच्छितः
स्यकापुत्रमानितस्मिन्हस्तामलकसं
ज्ञके प्रणम्याथयतीशंस्वगृहंविप्रः
समाययौ ततःश्रीशंकराचार्यः शिष्यैः
परिहृतोययौ शृंगाख्यंपर्वतश्रेष्ठंप्रा
प्यतत्रावसत्सुखम् तस्मिन्नेककलायामा
सप्रासादमतिसुन्दरम् शारदांतत्रसं
स्थाप्यसशिष्यस्तामसमर्चयत् समाख्यां
शारदांवेतिवहन्त्यद्यापिपूजकान् व
सन्तीसापिशृंगारपुरेपालयन्तीतितान्
कश्चिच्छिष्योयतीशस्यगिरिनामाभवत्सु
धीः वीतरागोऽतिनिःसंगोगुरुभक्तोगुरु
प्रियः दन्तकाष्ठादिसुश्रूषांगुरोरस्यकरोत्स
श्रादरात् गुरोरतिप्रियत्वंसप्रयातेत्र

शं· दि· १०५

जगतिः नोवाचानुच्यमानोऽसौगुरुपादर
तिःसदा एकदाभाष्यपाठोदोशान्तिकंते
समुपागताः पद्मपादादयःशिष्यास्तानुवा
चाथभाष्यकृत् स्वीयतोगिरिरप्यत्रलग्ना
देष्यतिभक्तिमान् २ त्यग्रुरोर्वचःश्रुत्वाप
द्मपादोऽब्रवीद्वचम् भाष्यार्थोऽसौनितराम्भी
रोमन्दधीःकिंवक्तीलने एवंश्रुत्वावचस्त
स्यचिन्तयामासशंकरः अहोगर्वोमहान
स्यहन्तव्योमयैववहि इत्थमेवंविस्मयमन
सागिरिंविद्यावन्तंदेश यादिदेशयतिः
शक्तिपातेनैवस्वयंप्रभुः सोपिगिरिस्तागिरि
विद्यागुरोःकरुणयासुधीः संतुष्टावाथ
तैस्तैर्वाग्गुरुंभक्त्यामुदान्वितः सानन्दोका
दैवहेतैःस्तुतिर्यापितल्कृता महीतले
प्रसिद्धास्तिब्रह्मात्मैकपरायणाः तस्य
वैवाग्विलासेनपद्मपादादयोऽखिलाः श्रु
त्वागर्वंपरित्यज्यपरंविस्मयमापपुः अ
होगुरोःकृपालेशाद्यस्सज्जातःसवाकतिः

इत्येव पद्मपादाद्या वदन्तो गर्वतोन्नताः
गिरिं तोटकनामानं वदन्त्यथ तु याज
नाः पद्मपादवद्देवामी वाग्विलासैर्वभा
सिरिः पद्मपादः सुरेशाख्यगिरिहस्ताम
लस्तथा भाष्यकारस्य शिष्येषु चत्वार
स्ते प्रथां गताः सनकाद्या यथा लोके य
था वेदे ऋगादयः यथा यान्तस्तु लोमेवं
वेदान्तार्थेषु ते बभुः इह बहुभवसिद्धे
ब्रह्मवेदान्तसिद्धे जनिमृतिभयमूलं त्र
स्यगात्माद्वयं तनन् निजमतिविभवेन स्वा
त्मनन्तं हि वेदस्मृतिश्रुतिनिवासैः क
श्चिदप्यत्र वेद निजमतिविभुस्मृत्यो वेद
वेदांगसूत्रैः स्मृतिगतिबलहीनो भक्ति
मांश्चेद्गुरुस्स्यात् सर्व भवति महात्मा वेद
वेदांगवेदान्तस्मृतिगतिमतिपुरुषो ब्रह्म
वित्सर्ववन्द्यः इति श्रीशंकरदिग्विज
यसारे सदानन्दपादाश्रितविरचिते हस्ता
मलकादिप्रभाववर्णनं नामैकादशः

शे॰ सर्गः ११ अथ वेदविदां श्रेष्ठः सर्ववन्द्यः
दि॰ सुरेश्वरः वार्त्तिकसूत्रभाष्येषु कर्त्तुका
१०९ मोपियतिः शिष्यमध्येस्थितेनैवन्यग्रकृ
तेनेदमब्रवीत् भगवन्करुणासिन्धो
त्वानन्दात्मन्तदायक गुरुपादाब्जशुश्रूषा
शिष्याणां साधवर्त्मनां कर्त्तव्येति समाप्य
यकाविदाज्ञातमर्हसि एवमुक्त्वा वचस्त
स्य सुरेशस्याब्रवीद्गुरुः धर्मोस्मि प्रतिभा
योग्यस्त्वं सुरेशेति भक्तिमान् त्वया शारी
रके भाष्ये कर्त्तव्यं वार्त्तिकं महत् यथा सू
त्राणि भाष्येव तथा त्वं वार्त्तिके कुरु निर्मि
तेन यदारभ्य भाष्यं शारीरके मया तदा
रभ्य समाप्य ब्रह्मकाम भाष्यात्वं सुरेश्वर क
एवं कोविदो लोके प्रतिभायस्तिमे
ला तमा शारीरके भाष्ये वार्त्तिकं कर्त्त
मञ्जसा समर्थ्य प्रतिभा भाति तवेदा
नीमिमेहमोः कुरु त्वं वार्त्तिकं साधो ः
प्रक्रियावाक्यार्थं सत्वरम् ::

भाष्यकारवचःश्रुत्वाहृष्टःसनन्दब्रवीद्
वः सर्वेशाःश्रीगुरुंभक्त्याप्रणम्यामुमुक्षु
क्षुः कृपाकिलादृशीस्वामिन्भाष्यता
त्पर्यबोधिनी तथापित्वत्कृपालेशाय
थाशक्तियतेत्यहम् अस्मिन्वेगुरुणाप्रो
क्तोत्तुत्तामादायभक्तितः गतोनिहर्ष
मेपनःस्वस्थानेभूत्वेश्वरः गतेनतास्मि
न्निदंवाक्यंसमहृत्यचिन्त्यवादयः उचुः
सम्याप्तिनःसर्वेवदन्तोमोक्ष्यमन्तरम्
भगवन्सर्वभावज्ञकिञ्चिन्नाविदितंत
व किञ्चिद्धितत्त्वकामोःस्तोतुत्तांसमा
श्रयामहे उच्यतामितितेनेसर्वेगुरुणो
क्ताश्रुत्वाब्रुवन् योयंप्रयत्नश्चारव्यःस
र्वेशाख्येनभिलुणा नहितावत्कृपासि
न्धोप्रतिभातीतिनोमतिः वेदान्तार्थेति
गंभीरेव्रवृत्तिलस्यनोचिता श्रुतिस्मृती
तिहासवृत्तसिद्धंपरमेश्वरम् सर्वभूत
नियन्तारंकर्मतोयोनिराकरोतकार्या

शां॰ दि॰ ८

त्विते मतायेन शाह्वानां शक्तिराग्रहात्
सिद्धवस्त्विति नैवेति कथं योगपः सवा-
निकं गुरोः पुत्र समाश्रित्य मत मेहूत
माश्रयेत् इदं चासंगतं भाति अत्रत्यतेनो
विरोधतः महर्षिर्भगवान्व्यासो वेदा
नाञ्च विभाकरः सर्ववेदस्तनाम्यं येन
गोब्रह्मणि केवले जैमिनिस्तस्य शि
ष्योपि सर्ववेदस्य कर्मणि नाम्यंयेस्त्
त्रयामास विरुद्धं गुरुपत्नतः श्रुणवे
दस्य सिद्धंत्यद्वैपायनोब्रवीत् नद्विरु
द्धमेसोग्राहत्वयाभावं वचे जैमिनि मतभे
देनयोरेवं कथं स्याद्गुरुशिष्यता मते
के गुरुशिष्यत्वं भातिनः स्वस्वदेगुरोः
अतश्राजन्मनेनानिननिवृत्ता किलकर्म
णि किं वध्यतेमते ब्रास्त्रे कथं केनव
संगतम् कर्मणोपवर्परभाष्यं प्रस्तुता
सोप्रयोगस्यापि निर्णीतोर्थोनं सयो
ज्यः संशयेनिर्निमित्ततः ::

बुद्धिपूर्वंनसंमासंव्यथत्नविजितोव्या
घात् नविश्वासपदंभातिमतमेतस्सतो
ग्रहे कर्मायेभ्युपजनायत्रेसंमासेनेपि
कारिणः एवंदुराग्रहोयस्यतस्ययोग्या
वार्त्तिकेकथं अतःसनन्दनःश्रीमामा
न्योसौश्रीमतांकृतौ वार्त्तिककृन्नैमा
ज्ञानसिद्धोवेदान्तपारगः पुरानोजाह्न
वीपारेश्रीमतामान्यधामहान् दृष्टोस
महिमहिमायेनपूज्यपादाख्यितामगा
त् यस्मात्तातात्प्रसन्नोभूद्धरोभक्तव
त्सलः श्रीनृसिंहःसदैवास्यस्वतोभ्य
तिसमीपताम् अथवायंमहाभागआ
नन्दगिरिसंज्ञकः सोतोह्यस्यतिभी
क्षोकर्तेयोग्योस्तिवार्त्तिकम् अमनाशा
रदायस्यसदैवास्तिसमीपगा भाष्यसे
द्वार्तिकंयोग्योसौकर्त्तेसर्वथामुनिः अ
यश्रीपूज्यपादोपिगुरुर्मोहदमादरात्
भगवानार्यमद्बुद्धिवेदगुह्यार्थभास्करः

शं· श्रीमद्ब्रह्मामलाचार्यैः कर्तुं भाष्येत्र वार्ति
दि· कम् समर्थो येन वेदान्तसिद्धान्तो दर्शि
९८ नः श्रुत्वा यच्छात्रशासो हरिः साक्षाद्यथा श
1086 म्भुर्भवान्गुरो ह्यत्र भाष्यप्रणेता येन तथा
यवार्तिके तमः पद्मपादवचः श्रुत्वा
तस्मिन्ते भाष्यकृज्जगौ समसमस्तस्यैनैष
एष किंतु नासोत्र हलिभाक् पित्रानियो
जितो बाल्येन पपाठ त्वत्तः एषसो आचार्य
णोपनीतोपि वेदान्ताद्येषु सर्ववित् श्रस्म
स्मीप्रयागमस्तुत्रा हृष्टोयदब्रवीत् वेदा
न्तशास्त्रसिद्धान्तरहस्यंतस्य वःश्रुतम्
योसावहृतं सो श्लोकाध्यैति मयाः सन्ततेपि
या कण्ठस्यं एवं वर्तेत एवं स्यातिमहत्तो
ऽस्मिं गुरोर्वचःश्रुत्वा विनेया गुरुमब्रुव
न् श्रवणादि विनाश्रुत्वा तंज्ञातमस्मकं कथं
गुरो नानुवाच गुरुर्वाक्यं श्रुत्वा भास्तप
स्विनः श्रुत्वा सिद्धो भवत्कस्त्विय स्तुता
तीरमास्थितः ॥

विरक्तःश्रोतविज्ञानसंपन्नोब्रह्मतत्परः
योगसिद्धस्तपःसिद्धोविद्यासिद्धोभवन्मु
निः स्नानार्थविप्रकन्याश्चकाश्चिन्मुदाग
ताविधेः बालमेकंगृहीत्वासासिद्धोप
श्चाश्रितोभवत् बालंसिद्धसमीपेस्था
निधायाहमुनिंवचः रक्षणीयस्त्वयाबा
लस्ततस्सा कुमारिका सखीभिःसार्ध
मप्यत्रस्नानार्थंस्मागतानदे श्रोतोरेप
नमग्नोदेवाद्बालोसमारुह्य सासखीभिः
सहस्रामार्तेनबालंददर्शाह विललापा
तिदीनातोसखीभिःसहकुम्पकाः नदा
कर्णेमुनिस्तत्क्षणःकृपयार्द्रोबभूवह स्व
शरीरंपरित्यज्यप्रविवेशशिशोस्तनुं उ
त्थितंबालकंदृष्ट्वाकन्याहर्षवशात्तु
गृहीत्वाशीघ्रमुत्थायसासखीभिर्गृह
ययौ सोपिसिद्धोविदोश्रेष्ठोगतोहस्ताम
लाभिधाम वामदेववदेवास्यविज्ञानं
श्रवणेविना पूर्वाभ्यासवशात्सिद्धेनातः

शं. दि. १०५

शंकावकाशशमा हस्तामलवदेवास्यापि
ज्ञानःस्वात्मन्युपस्थितः समर्थमस्यविज्ञा
नेसर्ववेदान्तवार्तिके संग्रहेनोरुविस्ति
स्यकथंचिदपिजायते सुरेशःसर्ववि
कर्तेभाष्येसद्वार्तिकेतमः सर्वज्ञोपिच
नेनास्यकृतेसद्वार्तिकेमहत् अनभीष्ट
बहूनोयत्कारयिष्येकथंबहून् पद्मपा
दःकरोत्वेकसूत्रभाष्येनिबन्धनम् वा
र्तिकंत्वनकर्तव्यंसुरेशायप्रतिश्रुतम्
सर्वत्रकर्तानहिंसोविद्यानकथंचिति
शिष्यानेवंसमादिश्यशंकरोरहसिस्थि
तः उवाचायसुरेशंभोमाकृथाभाष्य
वार्तिकम् नरुचिश्चिन्त्यखादीनांवार्ति
केत्वत्कृतेयतः कुशलःकर्मकांडेसोभा
ष्यंसंयोत्स्यतेनथा इत्येवंशंकमानास्ते
चिन्त्यखाद्याःसदात्वयि नास्मिसंन्यास
स्यादिमनेक्षमातथ्येवहि अनवाप्तादे
स्वयेत्रमेयब्रह्मोहेतपरंसकृत् ॥

कृत्वाप्रदर्शयन्तं नोयेष्वेको प्रत्ययो भवेत्
ततो नैष्कर्म्यसिद्धिं स कृत्वा नैष्कर्म्यगोचरा
म् शरेव दर्शयामास शोधयित्वा महेश्वरः
भाष्यकारोपि तद्ग्रन्थपूर्वापरविभागशः
निरवद्यं समालोच्य दर्शयामास हर्षितः
शिष्येभ्यस्तेपि निर्दुष्टं ग्रन्थं दृष्ट्वा विचार्य
च सर्वेभ्यो मेनिरे श्रेष्ठं सुरेश्वरग्रन्थकारक
म् भाष्यकारोब्रवीच्छिष्यान् हे भाष्येन वा
र्तिकम् ज्ञाने सम्यगभीष्टं मे विवादासीत्स्व
चेतसि इत्युक्ताभूत्सुरस्तूष्णीं ततः प्राह स
रेश्वरः वार्तिके क्रियमाणेपि विघ्नं चक्रुः
स्मृता नास्तीति सूत्रभाष्येन केनैव वार्तिके
केन विघ्नदि कृतं मत्स्रोतलेन तर्हि प्रसरे
मकदापि तन्न पंचशाखाप्रस्तु निराटप्रु
नराहृत्य हृत्प्रति नवाक्यात्सेन लाभायति
वन्मोरचिता मया नोल्लंघनीयमाचार्य
वचनं चेयतः कृतः गृहिताश्रयतत्स्वभावा
लितत्स्वभावो जनो नहि ज्ञानवैराग्यसं

शो. पुत्रोप्यस्यख्यातिप्रसंगता बाल्यपद्वाल
दि. भावत्वेनकिंस्तन्यपिपासतिच श्रुत्वैव
११०. स्वभावोसौकिंतज्जन्मैवसपर्वता अन्यथा
शास्त्रजन्मोपदेशोधोव्याख्योभवेत्स्मरणम् स
नपवादरहीतव्यमेनोमातोस्तिमस्वकी
तस्मात्रेवस्वभावानांनियतिःकालतःक्व
चित् भवत्यादेसमालग्यकृतेसम्यसतं
मया नतेपदेशातोत्रातत्वात्मनवैघख्या
ख्यातः मायशास्त्रादिशास्त्रेषुनिबन्धावह
वःकृताः इतःपरंमनीषामेभवत्यादनि
षेवणे इत्युक्तोपरंतशिष्यैशावाववचने
गुरुः सम्यगुक्तंत्वयावत्ससमासापाल
कोभवत् नैत्तिरीयकभाष्येत्वंवार्तिकं
कुरुत्वंदरम् बृहदारण्यभाष्यस्येति
यंवार्तिकंकुरु उभयत्रनिबन्धोद्धोकृता
कीर्तिस्त्वमास्तुहि माशंकिपूर्ववद्धिभ्रम
हाकेशरणंकुरु इत्युक्तस्यगुरोराज्ञा
मुभयत्रसवार्तिकम् कृत्वाप्रदर्शयामा

गुरवेशंकरायनतन् प्रसन्नंचातिगम्भीरं
पदवाक्यार्थसुन्दरं दृष्ट्वानङ्गाष्यकोमल
हृष्टमापविचारतः ततःसनन्दनोप्याज्ञा
मादायगुरुतोयतिः टीकांशारीरकेभा
ष्यस्यकृत्वाबहूर्थगर्भिताम् गुरवेदर्शया
मासतोप्यालोच्यसंस्वरम् आहपवास्य
चरणाःप्रथिताःसर्वेचार्थकम् तत्रापि
ब्रह्मनिष्ठयत्स्वंसूत्रचतुष्टये तानीहि
तिस्रपादानत्प्रवाराप्रविस्तायते एकाले
पुनराहदेहरेशप्रतिभाष्यकृत् आरभ्य
कर्मणानंदैवेत्रनर्वाचस्पतिर्द्वेधः भूत्वाथ
भाष्यसटीकाविधास्यतिसमभिधाम् सा
वैवैवातिकस्यानापनाटीकाभविष्यति
सुरेश्वरंसमायायपुनरन्यानन्यतीश्वरान्
आनन्दगिरिमुख्यान्तसमायातेहिभाष्य
कृत् सर्वानाज्ञापयामाससंक्रुद्धंभोय
तीश्वराः सूत्रभाष्यादिभाष्येषुप्रबन्धाल
नित्यरान् गुरोराज्ञांसमादायानन्दगि

शं. र्यादयोत्तु यथा निबन्धांश्चक्रिरे ब्रह्मणोऽद्वैतनि
दि. ष्ठावभासकान् सूत्रभाष्यादिभाष्येषु शुद्धा
११९ र्थस्यावबोधिकाम् कृत्वानन्दगिरिष्टीकां द
र्शयामास शम्भवे भाष्यकारोपि तट्टीकां श्रु
तिभाष्यविलोकवत् आहानन्दगिरिं धन्याः
कृतार्थोसीति हर्षितः सन्निबन्धांस्ततः कृ
त्वा वेदान्ते चित्सुखोदयः गुरवे दर्शयामासः
शोधयित्वा तथादरात् श्रुतिविषयविचारं
भाष्यवर्गैः प्रसाध्य स्वयमिह यतिवर्यो माहू
हेतुं जनानां पुनरपि स विनेयैर्वार्त्तिकादि
प्रचारं सृजन गुणहितार्थं कारयामास धीरः
श्रुतिगहनपरार्थो ब्रह्मविद्भिर्मिलित्वा स
ततमिह विचार्यैः सूत्रवेदान्तभाष्यैः पु
नरत्र भवसिद्ध्यै वार्त्तिकादीन्वेद्यामलस्
त्वपरमात्मज्ञायतो वस्तु ज्ञाः इति श्री
शंकराचार्यदिग्विजयसारे सदानन्दवि
रचिते भाष्यग्रन्थनिर्माणं नाम
द्वादशः सर्गः १२ ॥

अथ श्रीशंकराचार्यं पद्मपादः कृताञ्जलिः
कदाचित्प्रार्थयामास गुरुं भक्त्यापनीश्व
रः भगवत्करुणासिन्धो बोधपद्मप्रभा
कर भवत्पादसमाश्रित्य कृतार्थोऽहं न सं
शयः कदाचित्तीर्थयात्रार्थं संकल्पो जाय
ते हृदि गुरुणां चरणाम्भोजसक्तेनातु
हृतेन मनः संकल्पविनिवृत्त्यर्थमाज्ञाप्य
श्रीमता यदि तीर्थयात्रां निवेद्यैव यास्या
मि गुरुसन्निधिम् पद्मपादस्य विज्ञप्तिं
समाकर्ण्याह शंकरः पद्मपाद समीची
नोऽध्यवसायस्त्वया कृतः किन्तु विक्षेपका
रित्वं यात्राया ध्यानविचारिणम् प्रातरुत्थाय
गमनेन मध्याह्ने तत्पीडनम् श्रमेणैव
त्वनभ्यासः समाध्यवसरः कुतः सतां स
मागमस्तत्र यात्रायां दुर्लभो भवेत् गुरुः
सेवं जलं तस्य पादौ तस्योपदेशता दृष्टि
रेव देवानां दर्शनं सत्सदाप्लवनम् गुरु
वाक्यं समाकर्ण्य पुनराह सनन्दनः स

शं. त्वमस्मिन्गुरौ किन्तु तीर्थयात्रां विना मम
दि. प्रतितीर्थानडकण्ठेनैव शाम्यति चेतसि
११२ लदियस्यत्वन्मुखस्य सदैव गुरुदर्शनम्
सत्वेड:खेन सर्वेत्र नरो देवाङ्गनाक्लिहि
त्रलान्तेऽस्ति मग्नानां सदानन्दे सदा मता
म् इत्थं शिष्यवचः श्रुत्वा भाष्यकारो ब्रवी
द्वचः यदाग्रहस्तवात्यत्र न मयापि निवा
र्यते सज्जनैरेव गन्तव्यं सज्जनाः स्वयं यान्ति
हि सन्तः सन्ति निजानन्दमग्नाः सन्तापना
शकाः इत्थं गुरोर्वचः श्रुत्वा तत्प्रणम्य सन
न्दनः प्रतस्थे तीर्थयात्रार्थं मार्गमाश्रित्य शि
ष्यकैः शंकरोपि सर्वेशार्थैः शिष्यैः शृङ्ग
गिरौवसन् कियन्तमनयत्कालमात्म
रामो विदांवरः एकदैकान्तमाश्रित्य स
माधौ निश्चलः स्थितः स्वमातुश्चिन्तनं त्ता
त्वा योगशक्त्याथ शंकरः तत्क्षणेनाममा
र्गेण गतोऽसौ मातुरन्तिके मातरं वीक्ष्य
हर्षेण प्रणनाम मुनिसत्तमः सापि वीक्ष

विशाल्मामंपुत्रंब्रह्मण्यंमुनिम् संतापं
संपरित्यज्यत्यक्तुविनाबभूवह ग्रसं
गोवीनरागोपिसर्वत्रसमदृष्ट्युतिः
शोकरोतिदयालुत्वादब्रवीन्मानवंवचः
मानदैविनमस्तुभ्यंब्रूहिकिंकरवाणिते
पुत्रिकिंवाञ्छितेदेयंकिंवासुखिकमेव
ते इत्थंपुत्रवचःश्रुत्वावाक्यंप्राहातिदुर्व
नः दिष्ट्यादृष्टोसिमेपुत्रकुशलीयतिरूप
धृत यस्मादशायांतेपुत्रदर्शनंदुर्लभंमम
दिष्ट्याप्राप्तमनःकृतंममस्यान्तदृढरक्षय
म् जीर्णंकलेवरंपुत्रवोढुंशक्नोमितेदृ
शम् संत्यक्तुमिदंयथाशास्त्रंव्रजामितिप्राप
यस्वमाम् मातुरित्यंवचःश्रुत्वाब्रह्मादे
नम्रुपादिशत् सापरब्रह्मविज्ञानंश्रुत्वा
ह्रादनमेगतिः निशम्यवचनंमातुःसत्व
ष्ठाचमहेश्वरम् तत्क्षणेप्रमथाःशम्भुःप्रे
षयामासहर्षतः पिनाकमूलहस्तांस्तां
नस्मनालेक्रनाकृतीन् दृष्ट्वाप्राहसती

शि॰ यत्रैनेष्टमो मशिवालयः तत्रैवानुग
दि॰ च्छेद्ययान्तु शीघ्रं यथागताः प्रमथाःशम्भु
११३ लोकेस्वममेष्टोहरिरव्ययः शंखचक्रग
दापद्मवनमालाविभूषितः श्रीवत्सवत्साः
श्रीवत्साः कृष्णोमे प्राणवल्लभः एवंमात
वैवः कृत्वाविसर्ज्य शिवपादरदन् नाराय
णोहरिःकृष्णध्यानात्ष्टावशंकरः स्तोत्रेणा
नेनमेधावीश्रीकृष्णस्यात्मनःप्रियम् य
स्यश्रवणमात्रेणकृष्णेभक्तिःप्रजायते
प्रियात्प्रियोविष्णुःस्थिरचरगुरुर्वेदविषयो
धियांसाक्षीशुद्धोहरिरसुरहन्ताब्जनयनः
गदीशंखीचक्रीविमलवनमालास्थिररुचि
विः शरण्योलोकेशोममभवतुकृष्णोऽक्षि
विषयः यतस्सर्वंजातंवियदनिलमुख्यं
जगदिदंस्थितौनिःशेषंयोवतिनिजसुखां
शेनमधुहा लयेसर्वंस्वस्मिन्हरतिकल
यायस्तुमविभुःशरण्यो॰ पृथिव्यांतिष्ठन्यो
यमयतिमहींवेदनधरा यमित्यादिवेदो

वदन्ति जगतामीशममलम् निधनारं
ध्येयं मुनिसुरवृन्दैर्णमानन्दमसौ शरणं॥
मोहन्तारिं देवो जयति दितिजातस्य बल
नोनकस्य खातं न्य्क्क विदपि कृतो यत्क
तिस्टते कृशान्वादेर्गर्वं परिहरति यो सौ
विजयिनः शरणं॥ विनायकस्य ध्याने बु
जति पशुतां सूकरमुखो विनायकस्य स्नाने
जनिस्टति भयं याति जनतो विनायकस्यास्
स्या कुमिशा न जनिं याति स विभुः शरणं॥
निशान्तेको शोको शरणे शरणं श्रान्ति हर
णो वनरूपा मोवामो ब्रजशिशु वयस्याज
नस्तवैः स्वयम्भूतानां जनकउ विनावा
रमुखदः शरणं॥ यदा धर्मग्लानिर्भवति
जगतां क्षोभकरणी तदालोके स्वामी प्र
कटितवपुः सेतुधृतजः सतां ध्यातास्व
स्था निगमगणगीतो ब्रजपतिः शरणं॥
इति हरिगीघलाल्मारचितः शंकरेणक्क
ति विशदगुणेसौ मारमुखाख्यो माघः प

शो.
टि.
११४

तिवरनिकटे श्रीयुक्तश्राविर्बभूव स्वगज
हृतउदारः शंखचक्राब्जहस्तः यतिरपि
हरिमीशं कृष्णमालोक्य भक्त्या पुनरपि
स्तववचोभिः स्तोत्रमेवाद्यतोभूत् विशदम
तिरनाद्यं दण्डवत्प्रणम्याद्ध हितमुत्तवेस
रेजं शंखचक्राङ्कमासीत् शुद्धास्टहेमासी
स्वकृतिपुरुषेशोद्धयवत्पुत्रविश्वपस्वाः
मायां निरवधि विदधाभास्वतुष्टा समस्ते
देवि स्वैंचरमचरमुद्धावचमहोमहेशायोः
सोऽयं जयति मम हृत्स्वोति विमुग्धः परब्र
ह्मो हंतकृतिशिवरसिद्धान्तविषयेनि
गाधारे यतो मम मरसृतमाकृष्टनिगणाः
स्वयमासायस्तं शमिमिहरमुख्याविज
यमेसम्प्रवाहो देवो मम पाथिन्दृशोः शेवि
ततुष्ठु भनयान्याप्यत्नेजडमविलमा
यतवदिदं निखिल्यादौ वेदो वदति पुनरै
कं स्वहृदयं वचोभिः सिद्धान्ते वरदभव
तां जीवजगतोः समपवत्वं मात्तीवरदमम

114

वाहतो विचरसि अनादौ संसारे र्जितस
कृतपुञ्जैः स्वमनसां परा भक्तिर्यस्मिन्
भवति हृद्यो मोतफलदा सन्तो चेतो यस्मि
न्त्रिभुवनपतौ कृसमवषि स्वतो मयंति
से मम स च मुकुन्दोति विषयः यजन्मज्ञा
यज्ञैः क्रतुविधिपरायैस्सुरपतिसमायौ
ध्यायन्तिप्रतिदिनमजेयोगानिपुणाः
विध्याङ्क्षीणायमिहपरिपश्यन्ति जडतः
सदाखेणात्मानं मम स च मुकुन्दोतिवि
षयः सदाचारैर्धर्मैः सुकृतमतयोवैदि
कपथाः समाराध्याराध्यं विधिशतमुखा
द्यैः स्वरगणैः हरिं यं बह्नानेकृतिशिखे
रिणीभिः प्रकटितं तरन्तो मां मायां मम स
च मुकुन्दोति विषयः भयान्द्रातोयान्तिब
जन्ति मत्त तेयस्य रविजो भयात्सूर्यो भीत
स्तपति ऊतभुग्भीतिरिति च यतः सर्वो
भीतः लपयति निजाख्यमुवितभया
द्धीतो विप्ल मम स च मुकुन्दोति विषयः

शे· टि· ११५

115

क्तीनां नानार्थफलानि भवति स्वात्मनि
परेस्फुरन्तीनां निष्ठात्वंकृतिगणविधीशे
त्वजनकः श्रृगारोगीतस्वविविधफल
दः सर्वजगतां सर्वात्मा कृष्णो ममाव
लम्बकृत्स्नोत्ति विषयः इत्यथनीत्वेजवि
भुः परात्मा कृष्णः स्तनो वेदवचोभिप्रायः
शैवाचगम्भीरवचाघनीत्वब्रडाञ्जलि
स्वाभिमुखेस्थितनने ब्रह्मोमनिस्ते सवलि
नामयीश्वरेमायाविनिब्रह्मणि निर्गुणेप
रे नयत्रमायात्न कार्यकारिणी ब्रह्मोसि
नत्वात्मनिकेवलेस्थितिम् ब्रह्मेनमार्गो
पिपरिक्षुतस्त्वेवदार्थमालोच्यविधानि
वन्याः भाष्यप्रधानार्वितास्वयायेया
स्मान्निजिज्ञासुजनेनप्रचारम् इयेसतीति
जननीसुभद्राथानम् इत्यत्कवमस्याह
ऐजननीतदेवभिलोः दथारवपुषाफवि
रेशरीरम् स्यत्कानतंत्तमनुजनानयानि
रस्तामाकल्पकेशावगणोः सुविमानमा

र्यः प्रोवाच पुत्रेस्मतीकृतार्थोयम्मोऽ
स्मियस्मोस्मि महानुभाव सार्थःकृतःपु
त्रइतीहशास्त्रालोके यद्येवंगमितावया
हम् इत्युक्तयोः केमपुष्पवृष्टिर्नोमामन्तर्धि
मागात्मविमानवर्यः सद्यःसलक्ष्मीः
सगणःस्वयम्भूः श्रीशङ्करेणैवचपूज्य
मानः अथश्रीशङ्कराचार्यःप्राप्यपुनि
जमातरम् वैकुण्ठहरिसान्निध्यंलब्ध
तत्रोगतेस्थितः मातृदेहस्यसंस्कारंकृ
त्वेकामोयतीश्वरः आजगामाथतत्रमुं
लेचतत्रसमागताः भाष्यकारेतिनिन्तुले
द्वयोःस्वप्रकल्पितैः याचिताभाष्यका
रेणैवक्तिनैवदत्तस्ततः स्वयंकाश्यानि
सविस्मयतीरेनिवेशएव समस्कदत्ति
णिवाऊततततोवक्तिर्विनिस्सृतः नेनदेहं
ददाहाश्मोसर्ववित्सर्वशक्तिमान बन्धू
त्विमांश्चतत्रसमाश्राशापाद्ययतीश्वरः इ
नः परंभवंनोपिवेदवक्तिबहिष्कृताः

शं· शूद्राचारोस्य समाप्तिर्भिन्ना भूत्वा भविष्य
दि· ष्यत्स्नेहोपकण्ठ एवास्य शमशाने वलितः
११९ परम् एवं शमाहितत्र स्माद्ब्राह्मणांशं
करेणते यद्यपि वेदहीनास्तेवक्ति भूमा
स्तथाहि द्विजाः भवन्ति ब्राह्मणाभासाः पर
ब्रह्मावहेलनात् श्रोत्वैवं भाष्यकारोपि वि
प्रान्तत्र निवासिनः योगशास्त्राभ्यासं श्री॰
शैलमाययोगं शृंगपर्वतम् सकलजनहि
तैषी मातरं स्त्रोपस्थे इह हरिभजनपरो वै
कुण्ठलोकं निनाय स्फातिहरिगुरुभक्ति
दर्शयित्वाय तीन्द्रः स्फातिमत विमुखो
ये ब्राह्मणास्ताञ्छशाप इहजगतिम
हेशो नानाथ आत्माजनानां प्रवरगुण
विशिष्टः सर्वलोकोपकारी मनुजसम
विहारी मानुषं प्राप्य देहं भवति शठविनि
मेलेषु सम्बन्धं वांछेत इति श्रीशंकर
दिग्विजयसारे श्रीसदानन्दविद्वद्विर
चिते श्रीशंकरेण निजमातुर्हरिधामप्रा

पर्णेनामत्रयोदशः सर्गः १३ अथानुज्ञां स
मादाय तीर्थयात्रां सनन्दनः ययौ तत्र समा
देवस्थानानि विविधानि सः पश्यन्श्रेय
थायोग्यं स्नानपूजादिकाः क्रियाः स्नातुभू
माहृष्यानन्दैति दृष्ट्वैव ववामसः इति पर्णा
दिशामासाय कुम्भयोनि निषेवितां स का
लहस्तेश्वरं लिंगं प्रत्यक्षं दृष्ट्वा कृतिः स्ना
त्वा जलात्सात्वं पूजयामास शंकरम् मन
सा भावकुसुमैः स्तुत्वा सम्यङ् नाम हृका
ञ्चीलेत्रं ततो गत्वा विश्वनाथं समर्च्य सः
तत्समीपे रमानाथं सत्कृष्टावधिये स्तुवैः
पुण्डरीकपुरं भित्वयो यत्र महेश्वरः
स्समति स्वयमानन्दपूर्णो योगिभिराहृतः
तत्र गत्वाप्यनन्तं त्यजनं पप्रच्छ भो इह ।
किं तीर्थमिति तत्र सः पृष्टस्तत्रत्वं ददौ
तीर्थमत्र स्वयं गंगा शिवगंगेति विश्रु
ता एवमुक्ते तत्रोति तस्मिन्तां गामसंश्रि
तां स्वयम् शिवगंगेति तत्राभानामधेयं

श्री·
दि·
११२

117

प्रचक्रिरे यति दृष्ट्वा तमाश्चर्यविस्मितोऽभू
ततः स्वयम् तत्र स्नात्वा महादेवं पूजयामा
स भक्तितः धियाध्याने समाश्रित्य स्थितो
ऽसौ शिवसन्निधौ ततो रामेश्वरं देवं ययौ
रघुनन्दनः कावेरीपश्चिमे ग्रामान् दृष्ट्वा
स्नात्वा ननाम तम् मातलेइष्टकामोसौ
सशिष्यस्तत्र रघुपतिः प्रविवेश तमायान्तं
दृष्ट्वा तत्मातलस्तदा हर्षमाप ततः सर्वे
बान्धवाश्च समागताः कश्चिद्रोदद्दृष्ट्वा
तं हर्षसंप्राप कश्चन बहवो हर्षयन्तं
चक्रुर्वार्ताः परस्परम् केचिद्धर्मे रहस्य
स्य प्रशंशान्तस्तथापरे सन्यासधर्ममन्यो
स्येनेषु केचिद्विचक्षणाः सन्यासस्येवस्तु
त्यिन वर्णयामास सूक्तिभिः एवं कृत्वा
सतां नाह पद्मपादो विवेकवान् धर्मो
गृहाश्रमी यस्य पूज्याः सर्वे सदाश्रमाः
देवताः पितरो यस्य प्रार्थयन्ति सदाभ
वम् ॥

प्रज्वलितेतिपृष्टोयत्रतस्माच्छिष्टोऽगद्गृहाश्र
मी एवंयमीत्समादिषपभिलेचक्रेस
नत्सनः मातुलोघेरदेहशिष्येर्भुक्त्वात
त्रैवनस्थितवान् पद्मश्च मातुलेयेनेप
द्मपादंसकर्मठः नवशिष्यस्यपार्श्वेलि
किमिदंपुस्तकंवद नमाहपद्मपादोऽपि
टीकाग्रन्थोमयाधुना कृतोवेदान्तस्
त्राणांभाष्येब्रह्मात्मतत्परे मातुलेया
हमेदेहिपुस्तकंदर्शनेमया दत्त्वा
पद्मपादोपिमातुलायातिहृष्टवः सोप्या
लोच्यमुदंप्राप्यप्राप्यवेदान्तनोन्नतः त्रि
लोद्धेनमतंदृष्ट्वाश्चर्यमापुस्त्यापतिश्चात
म प्रभाकरमतंदृष्ट्वानिरस्तंपुस्तकमिदं
क्रम मत्स्वंकृतवानत्वबहिः साधुवत्स
चरत् उवाचपद्मपादंसमक्षेदंपुस्तकंन
हे सावंपरिचरत्यत्यगाज्ञ्चगामेस्यारंत
तः मातुलाज्ञांपुरस्कृत्यपुस्तकंसमस्तन
हृदे ब्रनस्थ्यपद्मपादोपिसशिष्यालीर्थम्

शे. मिकाः प्रस्थानः पद्मपादस्य वामनेत्रस्फु
हि. रद्धक्रू अमृमुचत तदप्यन्तः खेदमागा
११८ मिनेध्रुवम् अत्ता वो द्वैः पुरः कश्चित्सर्वे
चागणयत्तं सो जगाम् प्राथ्य गते तस्मिन्से
नत्ते त्स्य मानलः अयं यस्यो यदा लोके
सञ्चारं गमिष्यति तदास्माकं गुरोः पत्रो
नष्ट एव भविष्यति अतो विनाशनीयो
यतः स्वमतघातकः गुरोः पत्रो विनष्ट
श्चेदनर्थः किमतः परम् केवलं पुस्तक
स्यैवदाहो यदि कृतो मया तदा लोके वि
निन्द्यः स्यामतः इत्यकरोम्यहम् पुस्तके
न सहैवाशु धक्ष्यामि निजमन्दिरम् स
निश्चित्य विचार्येत्यं दत्तवाश्वकृतादाने
स्वगृहे ग्रन्थसहिते पद्मपादस्य मातु
लः शुक्रोशहाहा दग्धमग्निर्मे दीयंगृह
मात्तरम् ततो भस्म भानं तेग्रन्थे
न सह मत्रुतत प्रसन्नो भूत्कृते दा
ग्धा कर्मठो मूर्धा हिजः ॥

अथश्रीपद्मपादोपिव्रजन्सोत्रंससिष्य
कः रामेश्वरंरमानाथचरितात्मप्रमाय
या यत्रश्रीरामचन्द्रेणसानुजेनात्रवना
शिना धनुर्दिव्यलितेस्थलंसशङ्खवाड्व
नोपमम् नस्थिवासत्रकाकुत्स्थोदर्भा
णास्तुपरिसंयम् यत्रागत्येनसंवादो
राघवस्याभवन्महा सेतबवन्धपाथोधे
यत्रस्थित्वारघूद्वहः तत्रत्वात्वासमान
वरामेरामेश्वरयतिः नत्वावपरयाभक्त्या
रामेरामेश्वरंस्तवैः वैदिकैर्ऋषिभिःश्री
कैःसप्तराणोद्वैर्यतिः अहोपापहरो
रामःसेतूरामेश्वरस्तथा त्रयाणांयत्र
सम्बन्धःपुण्यसोपानसन्निधिः रामस्य
रामनाथस्यसेतस्तोमहिमाद्भुतः महा
पातकिनःसद्यःपुनन्त्यत्रत्रयोयतः
इत्येवंपद्मपादःसवर्णयामासभूरिशः
महत्वंतस्यसंगोपिपिष्टष्वाल्कस्मनहि
जः भोयतेवदसर्वज्ञयाप्यानथ्येनकात्स्न

गुरुतत्याग
वल्लभस्थ
रीहर

शं: शः श्रीरामेश्वर इत्यत्र समासः को विनि
दि: श्चितः महादेवो बहुव्रीहिं रामस्तत्पु
११८ रुषं जगौ ब्रह्मादयः पुरस्त्वाहू रामेश
कर्मधारयम् एवं सनन्दनेनोक्ते समा
सत्रिविधं द्विजः श्रुत्वा हर्षवशादाह स
र्वज्ञोसीति भिक्षुकम् ततः सनन्दनः शि
ष्यैः परिहसातिहर्षितः मातुलीयं गदे
वेगादाजगाम ससुतस्तकः ततो गागमस
ग्रन्थस्य दाहं श्रुत्वा गद्गदस्वरः प्रति खे
दमवाप्याह हा कष्टमिति मातुलम् मा
तुलोप्याह त्वं भिक्षो पश्चात्तापं प्रदर्शयन्
स्माज्ञातन्नष्टं यावत्पुस्तके मस्तेहे पु
तम् गृहदाहे तथाप्युदुःखेनाक्षिमेयस
नन्दन ग्रन्थदाहे यथाज्ञाते दुःखं किं
वर्णयाम्यहम् इत्यनिशम्य तद्वाक्यं प
द्मपादोब्रवीद्वचः गतं हि पुस्तकं नैव
गतामे बुद्धिरीदृशी एवमुक्त्वाव
वस्तस्मिन्दिने भिक्षुः सनन्दनः ॥

टीकाकर्त्तुपुनर्धीरत्वाद्दर्शीवे समुपगतः ग्रं

त्वाद्दर्शी बुद्धिमालोक्य मातृलेखयेतल श्री

दा भोजने प्रातिपद्भूखंड घृतुडि विना ५५

शाकृत भुक्तासनन्त्वेनाभितांस्त्वयमेका

न्तमास्थितः टीकाकर्त्तुर्मनः समप्युत्कान्त

मिष्टसमूर्ववत् ततः सपद्यपादौपिस

शिष्यः प्रस्थितस्तदा गुरूणां दर्शनार्थी

सत्करैलानाजगाम ह तदेवशंकराचा

र्यो योगमार्गेण केरलान् आगतोसौदद

र्शा शैविनेयान्सहकृतानज्वलीन् अर्थैमान

कुशलप्रश्नोगुरुशिष्यसमागमे बभू

सत्रमभूत्तत्रपरानन्दावभासके ततः

सनन्दनोविद्यानाचार्यकरुणाकरम्

आह गुरुदयावाचाग्रन्थनाशेश्रमान्वितः

रामेश्वरंगन्तुकामो हं मातुलीयगृहे पथि

मातुले दृष्टुकामो गतेनाप्यानलितोस

कृत तद्गृहे भाष्यटीकां स्वात्मस्वरोमेष

र्गतः स्वगृहे दीपयामासससटीकंमडरा

शो. शयः परमहंसाद्ब्रह्मागच्छन्मातलेना
द्वि. तिसान्त्वितः पुनः कर्त्तुं न शक्तोमि नाट
१२. कीरचनामहम् सनन्दनवचः श्रुत्वा श
कराहं सनन्दनः विषमः कर्मणां वत्स
विपाकः पूर्वमेव मे निश्चितः सर्वेशा
यकस्थितोपि मया न तदा शृङ्गाङ्घ्रिणा वर्या
पूर्वं पञ्चपादी च वाचिता मत्समीपे य
स्याः कश्चिन्नापि याता लिखावयताम् मम
न्यास्य गुरुः शिष्यमाव यो पञ्चपादिका
म् पूर्वं एवानुपूर्व्या वचनं चित्रं नैव शंकरे
स पंचपादिकां दृष्ट्वा ल्सनातिस्म सनन्दनः
अथ तत्रागतो राजशेखराख्यो नराधिपः
नाटकत्रितयं येन यत्नेन दर्शितं पुरा
प्रणिपत्य गुरो भाष्यकारपादौ कृतां
जलिः भूत्वाग्रतो स्थितं वात्मतमेत्य पप्र
च्छ शंकरः या पुरा वाचिते मा किं प्रथि
ता नाटकत्रयी सचोवाच वचो राजा भा
ष्यकारं कृताञ्जलिः भगवन्मामयापूर्वं

वाचितानाटकत्रयी भवदग्रेप्रमादात्मा
भस्मीभूताहुताशने तंप्रत्याहत्वंप्रभि
स्त्वराजाभोराजशेखर लिखापयत्वंमयेदा
नींवाचयतोस्मात्रयीमुखात् शंकरोक्ते
यथापूर्वंमयाज्ञानाटकत्रयी लिखित्व
बोदत्तीवासौविस्मयंप्राप्यमानेस राजा
वाचलिलिखितानितेभगवन्तेयतीश्वरम्
भगवल्लोकेकरोम्यघस्तुसूक्षाश्रीमताम
हम् तेप्रमाहूयतिर्वाकंराजश्शमाम
याद्वरा कालदीनामकाविप्रविधेयाले
नेष्ठेवच एवमेवकरिष्यामीमेवमुक्त्वा
त्पयस्तदा प्रणिपत्ययतीन्द्रंतेपरिक्र
म्यययौपुरीम् स्फतिहरिगवक्षेस्मव
दावन्दनीयाःकविभिरपिमहद्भिब्रह्म
विद्भिस्त्रसिद्धैः यदिचविधिबलाल्लेलेखि
तास्समहद्भिर्भवत्रिपरमनिष्कतहिते
षामपीतिप्रवरगुणविशिष्टशास्त्रमिति
डान्तपुरुंक्थमहस्तमभिगमंयस्त्रिवत्यम

शं·
दि·
१२१

हृद्भिः हितमपि जननाय भ्रान्तधीभिर्वि
मृद्भस्तदपि भवति दोषाय लोकविद्विष्टमि
त्थं ॥ इति श्रीशंकरदिग्विजयसारे सदानन्द
विद्वद्विरचिते सनन्दनतीर्थयात्रानामच
तुर्दशः सर्गः १४ ॥ अथ श्रीभाष्यकारेन्द्रः
कदाचिद्दैवयोगतः राजा सुधन्वनामा
यं संगम्योदारबुद्धिना शिष्यवर्गैर्यतन्म
ध्यदेशे सोनस्थितवान्यतिः तेनार्चितः स
शिष्यश्च मत्वा राज्ञा सुधन्वना विजिगी
षुर्दिशः सर्वा राजानमिदमब्रवीत् राज
न्नत्र महीपीठे वेदान्तार्थप्रवर्तनम् क
र्तुकामो स्म्यहं तत्र साहाय्यं कर्तुमर्हसि
घ्यां वेदान्तमार्गीयसंगच्छेनप्रधानता
म् इति श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं राजा वचनमब्रवी
त् भगवन्करुणासिन्धो वेदपद्मविभाक
र दासो स्म्यहं करिष्यामि स्तुसर्वान्तव पा
दयोः जय स्वामिन्महीं सर्वां मयि भृत्ये स्थि
ते त्वनिके अथ शिष्यवरैर्युक्तस्तेनैवयानः स्व

यत्वना विजिगीषुर्दिशः सर्वाश्चादौ रा
मेश्वरं गतः ब्रजन्पथि सरास्त्रक्ताश्शा
क्तिकाञ्जितवानसौ कुमार्गत्यजयित्वा
तान्स्थापयामास सत्पथि यथाधिका
रमेवासौ जनांस्थापयन्नपि गतो रा
मेश्वरं तेन च पूजयित्वाथ शंकरः रामना
थं ययौ तत्र तेन समर्च्य ततो मुनिः चौला
द्रविडपाण्ड्यांश्च जित्वा काञ्चीं ततो ज
गत् वैकुण्ठानथ जित्वासौ कर्णाटक
भुवं ययौ ततो जेतुं प्रतस्थेसौ वेदवा
ह्यान्कपालिनः क्रकचो नाम कापाली
श्रुत्वा शंकरमागतम् समवेदमथा
गम्य तिमध्येऽवस्थितः भाष्यकार
मुवाचेदं वचनं शर्वेहहितम् शिरःक
पालं सम्यक्कण्ठे भस्मनवधापूतम्
श्रुत्वा भैरवीमर्चाकण्ठमोलमवाप्य
हि नहैवं मुण्डेनैवमातानायेतदे
हितम् निशम्यैवं वचनस्सुधन्वा:

ख्योनराधिपः कापालिकंपरमेमूर्द्धसमा
जान्निर्वासयत् गच्छत्वमेयतीशसभ
वतोवेशिरोम्यहम् विभियान्नेवचेन्न
हिंनाहस्याक्रकचाभिधः सगणान्गोर
विप्रवधार्थंवसमुद्यतः समाजेमल
यित्वासंख्यमुण्डासमुपस्थितः दृष्ट्वाक
पालिनोसैन्यंसुधन्वाकुपितस्तदा त
स्मिन्नेवक्षणेराजामुण्डायसमुपस्थितः
कपालिकःसमागम्यत्रिशूलसहदेशेःश
रैः विप्राणांहननेनसक्ताश्चागच्छन्त्वेकपा
लिनः दृष्ट्वान्दृष्ट्वायतिःशम्भुर्दैमास्तान
घनाभुधात् हुंकारेणैवसर्वांस्तान्भस्म
मात्सचकारह सुधन्वनापितेसर्वेवनी
ताःकालवशंशठाः हताःकापालिका
न्दृष्ट्वाक्रकचःकुपितोब्रवीत् कुमता
श्रितपश्यत्वंप्रभावंवह्निनाशनम् पव
मुक्त्वाकपालमकरेधृत्वातध्यालिनी र
ध्योनिमीलमहरघाकपालेपूरितेपयो

अर्थंदयमर्थंसमारभेरवंस्वेष्टदेवरम्
स्ततःसन्भैरवोदेवआविर्भूतस्तदन्ति
के दृष्ट्वातंभैरवंदेवंक्रकचःकुपितो
ब्रवीत् प्रजहितेनविभोभिक्षुंतवभक्त
जनद्रुहम् पवंतेननियुक्तोसोक्रुद्ध
स्तेभैरवोवदत् अरेपापदुराचारदुष्ट
कापालिकत्वयम साक्षाच्छिवावतारे
स्मिन्स्वरूपेशंकरेनघे अपराद्धंत्वयाय
स्मादेनस्त्वांनाशयाम्यहम् एवमुक्त्वाशि
रस्तस्यसंजहारकरेणसः ततःश्रीशंक
रेणासौसमस्तोभैरवोगतः अन्तर्धानंत
तःशिष्यैःशंकरोपिस्थितोमुदा ब्राह्मणा
न्तत्यितासौचान्यिताकपालिनःअ
परस्तमपुंदंसप्रतिपेदयतीश्वरःततः
प्रतस्थेगोकर्णमवगाह्यसरितिम
नत्रगतायतिःस्थितापाठयामासमय
तीन् वेदान्तभाष्यमद्वैतब्रह्माद्वैतप
रायणम् निशम्याथद्विजःकश्चिद्दरद

शं. दि.
१२२

तमतमाश्रयः वेदान्तभाष्यसिद्धान्तसं
स्थापितमतबाधकम् स गत्वा नगरे त
त्र नीलकण्ठस्तुवाच ह भगवच्छाङ्करो ना
म विजिगीषुर्महायतिः आगतोऽद्य स्थितः
शम्भुमत्स्थिरयतिभिः सह इत्थं निशम्य
तद्वाक्यं हसन्नेव स शैवराट् शीघ्रं यत्र
तस्मिन्स्मेरविद्योमोऽनिपातयेत् पट
वहेष्टवेद्योमजनयेन्मा तथाप्यसौ इ
त्युक्त्वा स निरगात्स्वशिष्यगणैः सह
शिवालये समागम्य भाष्यकारं ददर्श
सः शिष्यैः सह समागम्य सभायां तत्र त
स्थिवान् नीलकण्ठः सुरेशोऽपि दृष्ट्वा गुरु
मुवाच सः आज्ञा मे स्याद्धरूणा वक्षीम
तां भवतां गुरो अनेन नीलकण्ठेन शैव
नाऽहं ममापि च विवादे त्वत्र भवतां श्री
मतां तदनन्तरम् प्रत्याह नीलकण्ठ
स्ते विजानितवकौशलम् स्वयमेव
ब्रवीहि त्रयतिवर्यो मया सह ::

ततः श्रीशंकरस्तस्य मतं शैवं चखण्ड
ह नीलकण्ठः स्वकं पक्षं समक्काद्वैतम
प्यातिपत् यद्येनैवद्वैतलेकं युग्मनेन
वतत्त्वयोः विरुद्धधर्मवत्त्वाच्च तेजस्ति
मिरयोरिव अतो जीवेश्वरयोर्भिन्नत्वलोक
नेष्वोतयाथना नत्वभेदाद्वकिंतस्मा·
द्धिस्वतत्स्वति विस्वयोः मेवं स्यामस्तिवि
स्वस्य मिथ्यात्वादभेदः कथम् ननुजी
वेशयोर्मायाकृतेन सार्वज्ञमूढत्वे विहा
यचित्स्वरूपस्याविशेषादस्त्वेवाभेद
मेवं प्रमाणसिद्धस्य प्रतिबाधनम् दृष्टं
नहिभवेलोकेभेदादनजलाज्वलिः
गतोशत्वादिभेदत्वेनोबाधनस्याद्ववत्स
ने पश्वरूपैकतासिद्धा किंतस्याद्दीश
जीववत् मानसिद्धस्य हानेर्चेदिष्टं न
हिभवेन्नहि नाहमीश्वर इत्यनुमाता
भेदस्य योभवेत् एवं प्रक्रियातेनील
कण्ठोऽद्वैतमतप्रति आतेपकृतवानि

शां. टि. १२४

125

त्तः परिहारवचोऽब्रवीत् शृणु तत्त्वमसी
त्यत्र संप्रदायविदो ह्याहुरिति विरुद्धताधी
वाच्यांशेन श्येत्सोऽयमानिव अविरोधां
शमादाय तत्त्वमोः पदयुग्मयोः ऐक्यमा
ह स्फुटं वेदो विरोधः कोऽत्र भातीति गतौ
स्वह्लादिहेतो विषमत्वेप्रदाशितः व्याव
हारिकमेवयद्वत्संगतोऽदिवस्तु अत्र
जीवेशयोर्भेदो व्यवहारेण वस्तुतः श्रुति
सिद्धत्वयोरेवमभेदः पारमार्थिकः प्रत्य
क्षादिप्रमासिद्धो भेदो यस्माद्वै लौकिकः
अभेदस्त्वागमेनैव प्रतिपाद्यतपनयोः
प्रमत्तादिप्रमाजैश्च हि विरोधः स्यात्कुते
रपि यथेदं रूप्यमित्यस्य नेदं रूप्यमि
ति प्रथा वाधिकास्यात्तथा वेदाध्यता
देवाधको भवेत् नोपजीव्यविरोधोऽपि
नाविकाशस्यबाधनात् व्यावहारिक
भागोस्याध्यस्तादैनैव बाध्यते जीवेश
योर्भिदाभ्रान्तिरेकत्वागमसंमतम्

तत्रापिस्यादिदावाच्येनलक्षेब्रह्मजीव
योः अध्यस्तादिविरुद्धांशमध्यस्ताध्यस्तादि
गोचरम् खुडंतयोर्यतेकेनतत्रवाध्यस्ता
दिगोचरम् नत्वसार्वज्ञमूढत्वाविन
जीवेशरूपताम् विहायात्मनयोरूपे
नास्तिस्याद्यत्रलक्षणा मेवंसमीसमा
णेनसार्वज्ञमूढत्वेउभे कल्पितेमायया
यत्रावशिष्टतद्रूपतात्तयोः अधिष्ठानेपरं
ब्रह्मण्सार्वज्ञ्यादेर्गुणस्ययत् तदेवात्रत
योरूपपरिशिष्टचिद्द्वयम् एवंजग
दसमुक्त्याधिष्ठानेचात्रसम्भवेत् यथा
रज्वावहिर्भ्रान्तिस्तथैवकल्पितंजग
त् अतःसार्वज्ञमूढत्वेनिरूपाधेनव
स्तुतः अध्यासात्कल्पितेसमेस्फटिके
लोहित्यादिवत् भेदबुद्धिर्यदासमात
दाभेददृष्टोभयम् नैवब्रूयात्कुतिस्त
स्मादिदंवुद्धेरध्यात्मता अभेदोयदिचे
ष्टःस्यात्कथंतज्ज्ञानतोनसा ब्रयाद्दुते

शि॰ दि॰ १२५

ततो विद्योऽल्पभेदः श्रुतिसंमतः कल्पितं
श्रुतिमात्रेण निरस्तं प्रबलेन ततः सिद्ध
मेकं तयोर्वेदागमाधिक्यमानमिष्यते श्रु
तिभिर्बहुधा तत्त्वनिर्णीतं तद्यथास्य च
भवेत्तावत्कं कथं तत्त्वसन्यायमिति चेच्छ्रु
णु श्रुतिस्मृत्यविरोधे हि स्मृतिः स्यात्तत्र
दुर्बला पौरुषेयतया तस्मात्तत्र च भ्रान्ति
सम्भवात् श्रुतेरपौरुषेयत्वान्निर्दोषता
स्मृत्यवतः स्वतःसिद्धप्रमाणता तस्माद्बल
सिद्धमेव च अतः श्रौतमते योऽल्पमक्षीणा
संमतं तन्मम् विकल्पांशं परित्यज्य श्रुते
रस्पलनगौरवात् ननु श्रुत्यान्वितं ग्राह्य
मेषेवोऽकं श्रुतेरिव प्रतिदेहमसौ भि
न्नश्चात्माऽदुःखादिभेदतः आत्मैकोऽन्तद
रिक्षस्यैव राजसत्त्वं भवेत् प्रत्येकं दुःखी
स दुःखी च यमनुभूतिः कथ्यतीति उक्त
मार्थ्योऽदुःखविनाशः स्वविस्मापी स्फुटः शिवता
हे यंत्त्वमतं सर्वमोत्कः स्याद्वत्स्मतः

मेवंस्वखादैवविबुद्धैर्मोनवात्मनः
प्रतिदेहमसौबुद्धिभिन्नाद्दुःखादिष भि
न्नो पात्रस्थेषु यथा सूर्यो जलेषु प्रतिबि
म्बितः स्वच्छेषु स्वच्छवद्भाति चञ्चलेषु च
चञ्चलः चञ्चलत्वादयोऽथ मोन सूर्योऽस
न्तितावता नथाद्दुःखादयो बुद्धेर्नानात्वा
त्मानेकधा आत्मनोनैवनेमन्तिसूर्य
स्येवाविकारिणः एतेन स्वर्गनरकोप
न्यमोक्षोऽभवाभवौ व्याख्यातौमात्ररिषु
त्वात्मात्वहंणाबुद्धिभदतः भिन्नत्वानैवत
स्तस्मालिप्यतेव्योमसूर्यवत् एकस्मिन्
पिदेहेऽस्मिन्मात्वडःखसुखिवेयथा यदार्थ
गेषु भिन्नेषु तथाभिन्नानि धीमतामपा
देमेऽद्दुःखमत्तीतिवेदनाविशिरसोतिच
अनुभूतिसत्व्यानासौभियतेजीवएवच
तस्मात्मास्तेकएवासौसर्वदेहेषुभासकः
उपाधेरेवभिन्नत्वात्कथंभेदःपरात्मनिः
सुक्रनिसिद्धात्मनोभेदमानमप्यन्नहृश्यते

शं॰ येनभेदः प्रसिद्धिः स्यात्तस्माद्भेदो न वास्तवः
टि॰ शुक्त्यौदः प्रमाणस्य विषयत्वेन नचात्मनः
१२९ उद्भेदे विषयत्वेन दृश्यत्वादेः कथं भवेत्
प्रतियोग्यात्मविज्ञानाधीनज्ञानाभिदा
यतः ब्रह्मात्मैक्यमतः सिद्धं श्रुतिभिर्यु
क्तिभिस्तथा विषयोऽस्य स्वस्यैव दुःखवं
द्धेयता तथा नैवं ब्रह्मस्य त्व किन्तु सुखा
थ्येत्वदेव हि यो भूमा तत्सुखं नाल्पे सुख
मस्तीति वैदिकम् वाक्यं ब्रह्मसुखं विमा
ने सिद्धं ब्रह्मसुखं ततः तस्माद्ब्रह्मात्म्ये
सिद्धे वेदान्तैर्युक्तिभिस्तथा वेदवाह्य
भवेद्वादी वेदयत्नात्मवेदयेत् यस्मा
त्स मस्त्रमाभाति नेह नानास्ति किञ्चन
अन्योऽसावन्य एवास्मीत्येवं ज्ञो देवताप
शुः अतोस्मदाद्भ्रमादिभेदनिरासपुरः
सरम् ब्रह्माद्वैतात्मनोरैक्यतात्पर्यं
भवति श्रुतेः अज्ञानं भेदकं यस्य
सम्यग्ज्ञानेन बाधितम् ॥

आत्मनो ब्रह्मणो भेदे समस्ते कः करिष्य
ति अतोऽर्थं नीलकण्ठापि तच्छ्रीमेव बभू
व ह वेदान्तैः सिद्धपदैः तं मनसा संविचा
रयन् एवं भक्तिशतैः शैवं नीलकण्ठमवि
जित्य नमः श्रेष्ठैर्नेस्थापयामास भाष्यका
रो दयानिधिः नीलकण्ठं जितं अतोऽश
करेण महात्मना उदयनप्रभृतयः क
वीन्द्राश्च कश्मीरे नैजभाषाजिदेशीय
सौगताद्यादिषु भिन्नराष्ट्र वितस्वब्रह्मयाकृ
स्तपुरीं द्वारवतीमगात् भुजगेशस्वच
कादितमविक्रमतो जनाः जिताः शाक
र शिष्यैस्तैर्वैष्णवाः पाञ्चरात्रिकाः तत्र
जित्वा स्वयं कृष्णपूजनेनकृतवान्यतिः यो
घयामास सर्वत्र श्रेयो नारायणाश्रिति
यस्मिन्संसारसन्तापो वारणीयो भवेन्मतः
कृष्णभक्तिरतेनैव तेन भाव्यं सदैव हि
नारकीया न तनायस्य वाधकी भान्ति नैव च
कृष्णकृष्णेति कृष्णेति स्मरतं मनसा गिरा

देहाभिमानो यस्मात्तः प्रभलेनातिवर्त्त-
ते शारण्यं कृष्णमाश्रित्य स्थीयते नैव वि-
न्तने अविद्याकामकर्मादिहेतुकबन्ध-
नेभवेत् निवर्त्तयत्स्यतेनादौ ध्येयः कृ-
ष्णोऽव्ययदेहस्थितः कृषिर्भूवाचकः शब्दोण-
स्तस्मात्स्वदेहो हरिः आनन्दवाचकोऽण्श्च
सर्वानन्दकरोऽच्युतः सत्तामाश्रित्य भूता-
नि जायन्ते सर्वलेशतः आनन्देनैव जी-
वन्ति ज्ञानमानन्दतो पृथक् सत्यज्ञान-
स्वरूपोऽसौ कृष्णाख्यः परमेश्वरः आत्मा-
प्रियः सुहृत्साक्षी ध्येयतोः सर्वदेहिनाम्
कृष्णविस्मृतलोकोऽयं जडासत्यासत्त्वा-
त्मनि देहासोऽसज्जने मूढो मायया भ्रमि-
तोऽस्त कृत अतो वदाभिभूतानां सत्स्वा-
विभवाय च सर्वबन्धहरः कृष्णो ध्येयो
तोयोऽर्च्य एव सः एवमुपदेशं सचो-
दयितायतीश्वरः कृष्णभक्तिं दृढी-
कृत्य ययावावन्तिकां पुरीम् ॥

तं प्रविश्य महेशं तं ववन्दे पार्वतीपति
म् स्थित्वा शिवालये तत्र पद्मपादं वचो
ऽब्रवीत् पद्मपाद यतिश्रेष्ठ गच्छ त्वं भा
स्करं प्रति कथयास्मत्प्रवृत्तिं भो लस्या
ग्रेश्राज्ञमानिनः गुरोराज्ञां पुरस्कृत्य भा
स्करस्य गृहं ययौ प्रविश्य सोऽगारं हं तस्य
पद्मपादोऽथ भास्करम् दृष्ट्वाब्रवीदिदं वा
क्यं शिष्यमध्ये व्यवस्थितम् भगवाञ्श
ङ्कराचार्यो जयति स्मयमानो गिराट् अद्विती
यमतं लोके प्रत्यक्श्रुतिसम्मतम् स्वाह
मतं मम स्वामी भाष्यकार उदारधीः शा
रीरके त्वया कारि वृत्तिः स्वोत्प्रेक्षितान्वया
नेतिरस्कृत्य वेदान्तेषूक्तिभिः स्मृतिभिः
मतं मम शारीरके स्वयं भाष्यब्रह्माद्वैता
त्मतत्परम् कृत्वा विजित्य विविधांस्त्वा वि
जेतुं समागतः गृह्यतां मननमालोच्य सह
मतं त्वमतं त्यज यद्वास्मत्तर्कदम्भोलिघा
तात्त्वं रक्ष्यतां मननम् इत्येवमुक्तवन्तं तरु

शं॰ दिं॰ १२८

सन्नूचेऽथ भास्करः अज्ञानामामकेऽहन्ते
जल्पंति स्म निरंकुशाः कणभुग्जल्पितं
तल्पं कपिलस्य प्रलापनम् कृत्वा येन
निरस्तं तत्र स्यात्रैकोऽपि भिक्षुकः श्रुते
स्य पश्य पादस्य शाहमेवं वदाम्यहोः गिरी
णां दारणोदं तत्कोवज्रस्य नतमः इत्य
तपस्य पादेऽपि शिष्यस्तु क्लिश्यते वचः तत
स्तेन स शिष्येण भास्करेण जगाम ह स
मीपे भाष्यकारस्य शिष्यवर्गेऽहतस्य च
दरवस्त्राणि यस्याहं गुरुः शिष्यः सनन्दनः
आगतोऽयं गुरो भट्टभास्करो भावि ति स्फुट
म् सोऽपि शिष्यैः समागम्य प्रणम्याभिमु
खे स्थितः शंकराचार्यमालोक्याब्रवीद्वा
क्यं स भास्करः श्रुतं मयापि लोके भवस्त
व शिष्यस्तथैवेत्थ्या शारीरके त्वया भाष्यं
ब्रह्माद्वैतपरं कृतम् कथमद्वैतमार्गे
सेसं मतं न स्तत्रमेव द अथ श्रीशंक
राचार्यो ब्रह्माद्वैतमतं स्थितः ::

सेमतं तत्त्वमस्यादिवाक्यैरित्थं समाद
ये एकमेवाद्वितीयमत्परब्रह्माखिल
स्तुनः असंगममलंअनिःकूटस्थनि
विकल्पकम् नदेवाविद्ययाजीवत्वावं
प्राप्तमनेकधा ईश्वरंत्वप्रपञ्चत्वं तेनै
वात्मनिकल्पिते तथाकल्पनयानादि
संसारेभ्रान्तिकल्पिते जन्ममरणजरादुः
खैःसंबद्धं स्वप्रपश्यति पुण्यपापैश्च क
ल्पाभेत्वाविद्धःस्वंच विन्दति अथ स्वोर्ध्व
श्रमेहे तथालिब्रुध्या प्रपश्यति विश्रान्ति
नैवक्वापि विन्दत्यत्र महीतले स्वव
र्णाश्रमधर्मेण भगवतोर्पणाकरा प्रा
प्यसाधनसम्पत्तिमुमुक्षुत्वमवाप्यच
गुरुमाश्रित्य वेदान्तवाक्यैरद्वैतबोधके
तत्त्वमस्यादिमुख्यैस्तैः ज्ञात्वात्मानंविद
त्वयम् विनिश्चित्य परब्रह्माद्वैतं तत्सं
विमुच्यते एवंवेदान्तवाक्यानांसम्मतं
मतमद्वयम् विनिर्णीतंमयासूत्रभाष्ये

शं· टि· १२५

वेदान्तनिर्णये स्यादेवं यदि संसिद्धेन मया
सूत्रभाष्ये वेदान्तनिर्णये, स्यादेवं यदि
संसिद्धेद् विद्याभवतोऽसमता कावेयं भ
वतो विद्यासमता बन्धकारिणी भेदद्द
ष्टिर् विद्या वा तद्भावावासनानव भेद
दृष्टिर् विद्या वेत्तदा वाच्यं नयायेन भेदद्द
ष्टिर् विद्या त्वं किं नामाधिमतं वद विद्य
याव्यतिरिक्तत्वम विद्यात्वमथवा स्विद्या
अभावो वाऽथ विद्यायामलब्रामो नैव युज्य
ते अपरोक्षप्रतीतेस्स्यात्मा विद्याभेदद
र्शनम् तथापि पर्युदासोपि विद्यातो नै
व युज्यते वेदस्तानेन्न वाङ्व्यनगुणान
क्रियापि वा विद्यातो येन चान्यत्स्याद्
नैविद्या न सम्भवेत् अथाविद्यात्वयाभि
मासंमता भेददर्शनात् साध्यनिमाथ्यवा
निमानन्नामो नैव युज्यते अनिर्मोक्षप्रसंगा
दथ्यै तस्य तेनैतस्लथा अलावन्ननिवर्मास्या
नैक्स्तानेनमापिव अविद्यासिद्धमेवेष्टमविद्या
वादिनस्तव ॥

अथ निस्या मता तत्र वक्ष्याजायते कुतः
अनित्या कार्यरूपा स्याद्भ्रान्तिजन्याथवा भ
वेत् उभयत्र निमित्ते किं भवतोऽभिमतं
वद अनवस्थादयो दोषा उभयत्र भवन्ति ते
किं च स्याद्ब्रह्मणो विद्या जीवस्याथ मताव
द्या आद्ये शुद्धे परब्रह्म मतेनैव प्रतिष्ठितो
शुद्धे चैतन्यरूपत्वान्नित्यानन्दस्वभावतः
ब्रह्मणो नैव संगच्छेताविद्यामलिना जड
जीवस्यापि न युज्येत यतस्ते संमते परम् ब
ह्मैव जीवरूपेण संस्थितो संप्रवर्तते हन्त
भोः किं त्वयाविद्या समन्ततासा निराश्रया एव
उच्यतां त्वया मिथ्या च जितदेहाभिमानग्रहात्
तस्मादविद्या नास्त्येव न वेशस्यास्ति भेदव
त् किन्तु जीवस्य देहादावात्मबुद्धिर्भ्रमात्मि
का ब्रह्मणोऽप्रतिपत्तिश्चाविद्याख्याभिरि
यं मता तत्त्वमस्यादिवाक्यानां श्रवणादि
भिरादरात् उत्पन्ना ब्रह्मविद्या या तया सा
वोभयात्मिका अविद्या विप्रणश्येद्द्वयरूपिणा

शि॰ ग्रहणाभिधा न प्रपञ्चस्य बाधोऽस्ति ब्रह्म
हि॰ कार्यत्वतोऽस्य हि प्रपञ्चस्यास्तिमत्त्वं चासि
१९ द्धं वेदप्रमाणात् ब्रह्मैव कारणत्वेन का
र्यत्वेन च वै स्वयम् स्थितेन तेन न मिथ्या
त्वं प्रपञ्चस्यापि सम्भवेत् न ब्रह्मगोचरं
ज्ञाने मिथ्या भवितुमर्हतीति ननु प्रपञ्चस
त्यत्वे कथं मोक्षो भवन्मते मैवं यस्य मते
मिथ्या कथं मोक्षोऽस्ति त्वन्मते, मैवं यस्य म
ते मिथ्या कथं मोक्षोऽस्ति न त्वन्मते ननु प्र
ञ्चबाधे स्यान्मत्वज्ञानेन सुस्थिता स्वप्नब
न्धो यथा मिथ्या जाग्रद्बोधेन नश्यति तथा
जाग्रत्प्रपञ्चोऽपि बन्धो नश्यति बोधतः य
था स्वप्नपिशाचोमत्वाधितः स्वदेहो भवे
त् तथा मिथ्याप्रपञ्चेये बाधितो मोक्षदो
भवेत् मैवं निस्य यथा स्वप्ने जायते न चन्द
णं तथा बन्धो भवन्मतेऽनिस्यस्याद्भमोक्षः क्व दा
चन श्रुत्यन्तमिन्नबाधे न श्रोतकर्मप्रतेन च
यथा सम्यग्विधिंतास्थ्याने नैव निवर्तते

130

तथैवाज्ञानकर्मभ्यां समस्तो बन्धो निवर्तते
श्रेष्ठेनो ब्रह्मरूपस्यादि समस्यैवैमेतद्दर्शना
त् निवर्तते तथा बन्धो ज्ञानेन विनिव
र्तते प्रपञ्चो ब्रह्मणो भिन्नाभिन्नो यं मम
तोस्तिते भेदाभेदात्मतः सिद्धः प्रपञ्चस्य
तथात्मनाम् ब्रह्मणा सह मयुक्तावगति
र्नोऽसंमतोप्यसौ भेदाभेदमतेपि स्याद्वि
रोध इति चेन्नूनं एकस्यैकत्वमस्तीति
प्रमाणादवगम्यते नानात्वं तस्य तत्सर्वं
कस्माद्दोषिनेष्यते यत्प्रमाणैः परिच्छि
न्नमविरुद्धं हि तत्तथा वस्तुजातं गवाश्वा
दि भिन्नाभिन्नं प्रतीयते नत्वभिन्नमविवा
केविकेनचिदेव हि वस्त्वेकरूपमेवेति
वक्तुमप्यत्र शक्यते सद्व्यत्वादिना सर्वं
मभिन्नं जातिरूपतः भक्त्यात्मनात्वभिन्नं
तस्माद्धस्योस्य विभेदतः प्रतीयते चेद्रुभ
योर्विरोधः कोयमुच्यते अविरोधे विरो
धे च प्रमाणं कारणं मतं एकरूपप्रतीत

श्री॰
टि॰
१३।
131

त्वाद्विरूपं तन्नयेष्यनाम् एकरूपं भवेदे
कस्मिंस्तिनेश्वरभाषिते भिन्नाभिन्नं यतः
सर्ववस्तुजातं प्रतीयते भेदाभेदमतं तत
स्मान्निरवद्यमवेहि हः ननुशीतोष्णयो
र्यद्वद्विरोधित्वं परस्परम् विभेदाभेदयो
स्तद्वद्विरुद्धत्वं विभाति नः सत्यं तत्वापर
थैतो किन्त्वेतद्बुद्धिरीदृशी वक्तव्यं तेविरो
धोपि संमतः कीदृशो भवेत् किं तत्मह
नवस्थानं तेजस्तिमिरयोरिव विभिन्नदे
शवर्तित्वं विरोधः संमतोऽथवा नोभयत्र
कृते ब्रह्मकार्यकारणरूपतः वा लिङ्ग
पंचरूपेण तथा ब्रह्मता स्थितम् तद्वत्त
त्रैस्तत्स्थितेश्चतं दैवप्रलयान्तथा प्रपञ्च
स्य विरोधे हि त्रयमेतन्न संभवेत् महीशी
तोस्त्र यत्स्थाकार्यकारणताक्कचित् द
ष्टान्तो विषमस्तस्माद्भेदाभेदमयं जगत्
सर्वं च खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिति च श्रुतेः
भिन्नाभिन्नत्वं परे ब्रह्मसिद्धं सापेक्षरूपतः

तज्ज्ञानेनतत्त्वविज्ञानेनैनैवश्रुत्यनेजनः
इत्यश्रुतीनांतात्पर्यंश्रुत्याप्येवंप्रतीयते
कार्यरूपेणनानात्वभेदः कारणात्मना
हेमात्मनायथाभेदः कुण्डलाद्यात्मना
भिदा स्यादेवंयदिवेदान्तनिर्णयेस्यात्त्व
तत्त्वता नवकिन्तुश्रुतेर्भावोगृह्योऽस्ति
विदितोनते अविद्ययाविकल्पोलेशकु
नास्त्यत्रैतत्रेणूणा कार्यकारणरूपेण
मताविद्याद्विधाहिनः अनादिभावरू
पायाविद्याकारणरूपिणी उपादानत्व
पञ्चमसंमतामेवकार्यतः द्वितीयाका
र्यरूपायाहंममाध्यासरूपिणी सर्वलो
कप्रसिद्धासासर्वानर्थकरीमता तयो
र्मध्येतयाद्योर्यं कृतेककस्यावदस्यतम
प्रथमायाः सर्वेस्वत्त्वाविनाब्रह्मका
रणम् संमतंनैतनद्वावाच्यंकथ्यब्रह्म
स्यकारणम् विवर्तनवस्तेविद्यासम्भ
वैनैवकर्हिचित ब्रह्मणःपरिणामोस्ति

शे. टि. १३२

132

प्रपंचः परिशेषितः सच ब्रह्मैकदेशेन
परिणामो मतो यदि निष्कलं निष्क्रियं
ब्रह्मेत्येवं श्रुत्या विरुध्यते एकदेशेन
तस्यैव परिणामः श्रुतेर्बहिः साकल्ये
न परिणामो ब्रह्मणोऽभिमतो यदि ब्रह्म
भावो ह निर्मोक्षः निश्चायास्त्वमेव च कू
टस्थत्वस्य भंगः स्यात्तदा तव मते किल
अनेकदोषदुष्टोऽसावारंभस्तव भाति मे
सगुणे सकले शुद्धे परिणामस्य संभवः
निर्गुणे निष्कले शुद्धे परिणामः कथं भ
वेत् ब्रह्मणो विश्वरूपेणावस्थानं सा
स्तदा तव पतेयं श्रुतिबाधः स्यादद्व
स्मालोचनादपि एकमेवाद्वितीयं च
नेह नानास्ति किंचन अपूर्वोऽनपरं ब्र
ह्मतस्य कार्यं न कारणम् अप्राणोह्यम
नाः शुभ्रो ह्यक्षरात्परतः परः अवाप्त
नन्तं ब्रह्मेत्यादिवेदाः सहस्रशः का
रणं केवलं ब्रह्म नास्तीत्येवं वदन्त्यमी

ग्रहोतेवैभवंत्रुटेवेदविद्याभिमानि
नः किंचलोकानुसारेणकार्यकारण
भावंयथा स्वीकतेयातदालोकेमृत्तव
स्त्रादिकारणम् यादृशंतादृशकार्यंकु
म्भादिकटकादिकम् इहयद्यातथात्र
ऽपियादृशंसच्चिदात्मकम् शुद्धबुद्ध
दानंदंनिर्विकल्पंनिरञ्जनम् निर्गुण
निष्कलंनिःप्रपञ्चोपितथाभवेत्
जडोशुद्धोमृत्वाद्ः एवंसगुणः सकलश्च
लः सविकल्पः कथंजातः प्रपञ्चोब्रह्म
कारणः नैतानकेवलंब्रह्मकारणंसम
वेत्कदा हैतस्यास्यप्रपञ्चस्याध्यस्तादि
विषयस्यच विनाब्रह्मप्रपञ्चस्यकार
णेनज्ञतोज्ञतम् ब्रह्मैवकारणंतस्मा
त्साध्यंयुक्त्यातथागमैः यादृशोयंप्रप
ञ्चोस्तिजडोऽशुद्धः एवमप्यलक्ष्या तादृशंका
रणंमायाविद्याज्ञानादिशब्दिता तामा
श्रित्यपरब्रह्मकारणंज्ञानिसंमतम् मा

श्री॰ यांतु प्रकृतिं विद्यान्मायिनं तु महेश्वरं
टी॰ परास्य शक्तिर्विविधैव श्रूयते स्वगुणैर्हि
१३३ ता अजामेकामजो लोकस्त्रिगुणां निर्गु
णोपि सन् जुषमाणोनुशेते वानीशाथा
133 शोचतीति च श्रुताव विद्यामाययो वैसा
दिशाहेः स्फुटस्फुता नमायाविद्ययोर्भे
दोयतो भेदस्तयोः स्फुटः स्फुटं च पञ्च
मैवेदे पुराणे वेसवेन तथा न तत्त्व विद्या
वितनोत्यदि यस्मिन्निवेशिते योगीमाया
ममेयायतस्मै विद्यात्मने नमः मायामा
श्रित्यैवैषापि ब्रह्मणः परमात्मनः का
रणत्वं जगतो यस्मात्कुण्डे नैवास्ति सम्भवः
प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पु
नः भूतग्राममिमं सर्वमवशं प्रकृते
र्वशात् मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते
सचराचरम् हेतुनानेन कौन्तेय जग
द्धि परिवर्तते प्रकृतिं स्वामव
ष्टभ्य ममैव मायादुरत्यया ॥

गीतास्वतत्त्वतोस्यं जगाद परमेश्वरः
मायाह्येषा मया सृष्टा यन्मां पश्यसि
नारद नारायणीयपर्वाख्याने श्वेतद्वीप
पतिर्जगौ सदसज्ज्ञाम् निर्वाच्याभाव
रूपापरात्मनि कारणं समारोप्य प्र
पञ्चाकारतां गता या माया सा च सर्व
त्रहेतुत्वेन ख्यातास्तेतो प्रपञ्चप्रतिनि
धीतामोहविक्षेपकारिणी सदसज्ज्ञा
मनिर्वाच्यकार्यवैद्रूप्येन यथा नादेशे
कारणमायाकल्प्यते श्रुतियुक्तिभिः य
त्वसंग उदासीनः शुद्धोबुद्धोमलोमरः
कथ्यं स केवलो हेतुः सा त्व पञ्चसमयु-
क्तिभिः द्वितीया कार्यरूपाया हि समा
ख्या सरूपिणी प्रसिद्धा सर्वलोके सान
र्थेहेतुर्दण्णा सदा भिन्नाभिन्नादिरूपा
येसबुद्ध्योन्मेलिता त्वया उभयत्र वि
कल्पात्मने नवकाशाभवत्यतः अविद्या
सैवं चैतन्ये शुद्धे ब्रह्मणि केवले ईश

शि॰ ंत्वचजीवत्वंकल्पयिमतिशक्तितः
दि॰ नैवब्रह्मणोभेदमाकल्पयन्तीनिरा
१३४ कृतो प्रपञ्चविविधाकारदर्शनसम
134 तानन्तम परब्रह्मानभिज्ञेनभेदाभे
दप्रजल्पिना स्वीकर्तव्यास्तथाविधास्वा
नुभूतिप्रसिद्धये किंचप्रपञ्चमसत्वेवि
कल्पं स्वीकृतेनतथा मानेनत्वनपश्यामः
साधकत्वड्मादृते विचित्रशक्तिशा
लिन्याविभ्रमाधारयानया जगज्जीवे
शभेदानाजनन्याविद्ययाविना भेदा
भेदप्रलापादिप्रपंचकःसृजेन्मथा क्र
तीनामुख्यमेवार्थस्यन्कार्यकःप्रकल्प
येत् अतोऽस्पदानमिमादिवाकैर्मिथ्या
कृतिर्वेदत् नेहनानास्तिकिञ्चेतिना
नात्वप्रतिषेधिनी समस्तत्वेल्विदब्र
ह्ममादिकस्याप्यनेकथा प्रपञ्चावा
ध्यपवेनिदृष्टमेतद्दाहृतम् सर्व
दाऽऽदिवत्तुंकल्पितानांगुणेजैवेः

ष्टेनैकेनाब्रवीद्रामः सर्वं खल्विदं निश्चि
कल्पितस्य प्रपञ्चस्य किं तत्त्वमिति सं
शये सर्वं ब्रह्मेति वेदान्ता वदन्तीत्युत्त
रम् अध्यस्तानामधिष्ठानात्पृथक्त्व
ज्ञानविधाने इत्येवं बोधनायाहुः सर्वं
ब्रह्मेति वेदगीः निर्गुणं निष्कलं ब्रह्म
त्वेकमेकवशं भावम् कथं स्याज्जग
दाकारं मलिनं तु समं तथा साकारं च
निराकारं सगुणं निर्गुणं तथा इत्येवि
धानं संगच्छेत् केवलं सदेकं कथा अवि
द्याशबलं ब्रह्म जगज्जीवेशतां गतम् भा
ति नो केवलं शुद्धं वस्तु नानात्वमेति वा
किं च प्रपञ्चस्यापि वस्तुत्वे किं स्यान्नेति उ
ले भा प्रपञ्चाकारतां ब्रह्म नन्वजे दात्म
नः सदा नन्वेवं तत्त्वमेवापि स्याद्व्यवस्था
कथमेव हि जीवेशयोस्तथा बन्धमो
तयोः केवलपरे अस्मन्नैव व्यवस्था सा
कथं चिद्बन्धमोक्षयोः स्याद्यतो ब्रह्मणो

शो·
हि·
१३५

भिन्नाभिन्नोजीवोमतोनयात् ब्रह्मणो
नित्यमुक्तत्वंजीवानामेवबद्धता जीवा
नामज्ञानकर्मभ्यांमुक्तिरेवंव्यवस्थितिः
केवलाभेदवादे तुस्वासिद्धत्वकथंज
गत् अस्माद्द्वयोस्त्वयंसर्वानर्थकारण
मन्तव्यत् विरुद्धास्तिविशुद्धस्याविशु
द्धात्मनयाश्रयणा नित्यमुक्तस्यबद्धत्वं
कथंतेस्वीकृतंवद मेवंवेदान्तद्दतव
द्वंभस्मीवद्यातक नैतत्सारंमतंतेस्य
सर्वसंकरवादिनः नजीवब्रह्मणोस्ता
वज्ञातित्वस्त्वादिभावना तद्भावेक्कवि
द्धेदाभेदौस्तोमानतोनते ममांशोजी
वभूतेजीवलोकसनातनः इतिस्मृ
तिः स्वयंभेदाभेदौग्राहेतिचेन्नहि नि
ष्कलेनिष्क्रियंचेतिनिरंशत्वप्रबोधिनी
श्रुतिरत्रविरुध्यतेस्मृतिःसाचविरुध्य
ते तेनुक्तचापिमांविद्धिसर्वक्षेत्रेषुभार
त समंसर्वेषुभूतेषुतिष्ठन्तंपरमेश्वरं

विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स प
श्यति स्मृतिः सैवं वदन्तीत्यं कथंस
र्वाशिनो वेदेन अस्मण्यारस्य सावस्थ
ब्रह्मणोपि घटादिवत् अवयवाः स्यो
नास्याहृषणं किमतः परम् नवानिष्क
लश्चाकाशः खङ्गधारादिभिर्जन्यैः ब्रह्म
नः शक्यते भेत्तुं परब्रह्मणस्त्वेव हि नहि
बुद्ध्याद्युपाधीनां ब्रह्मभेत्तुं समर्थता न
नत्वर्हि: परा जीवभेदो ब्रह्मणो निष्कले
कर्माविद्यावसंस्काराद्बुद्ध्याद्युत्पत्तिः
९रा विद्यमानाश्रयीभूतेन विभजनेन
जीवकम् बुद्ध्याद्युपाधिरेवं जीवं विभ
जनेन जीवकम् बुद्ध्याद्युपाधिरेवं म
जीवं विभजन्ते यतः बुद्ध्याद्युपाधिकोजी
वो निर्णीतोऽतो मनीषिभिः शत्नस्वाभा
विको भेदो नीलपीतादिवज्जेन अभे
दस्तु भवेन तद्वृष्ट्यादिनिबन्धनः न
दायमात्माब्रह्मेति सामानाधिकरण्य

शो· टि· १२५ 126

कम् नस्याद्यथानभुज्ञेनेनीलंपीतमिति
प्रथा प्रथमेदोननिष्पन्नोनाप्यनादि
र्नसोभवेत् ब्रह्मणएवंविभागीहकिन्तू
पाधिनिबन्धनः नचैतस्मिन्सदाचारोवि
भ्रमोसोभवेदिह प्रामाणिकस्यभेदस्य
कथंविभ्रमतेतिचेत् सर्वैमप्यन्तमुख्या
नाभेदोब्रह्मात्मनोर्नुहि प्रसरोत्त्यागम
त्वेनभेदेविप्रतिषेधति नाम्नानोत्तीति
वाक्येनतथाभेदेवदत्यपि अनेकेवाक्य
सन्दर्भैस्तत्त्वमस्यादिरूपकैः नवाबद्ध
मुक्तत्वव्यवस्थानुपपत्तितः भेदस्त्वाभि
दायाः स्वीकृतेनस्यात्व्यवस्थितिः भेदोत्रा
उपजीव्येव्यवस्थानेतिचेत्तदा ग्रस
न्नेतेप्यविद्यादिसंसर्गात्तदभावतः
बन्धमोक्षव्यवस्थास्यादेहेनब्रह्मब्रह्म
नि भेदाभेदोविरुद्धोस्तीनैकस्मिन्स
म्भवस्तयोः परब्रह्मणएवविद्यादि
संसर्गतदभावयोः ॥

मिथ्योः कल्पवृक्षोऽवेधमोत्तादिगोच
रे त्वन्मतेऽवेशभूतेस्मिञ्जीवे संसारि
णि स्वतः तदभावे शिवो नास्ति दृष्टान्तो
ब्रह्मणः किल वस्तुदेहैकदेशेवोपल
क्ष्योमृतकादिभिः नह्यप्रतालनीयोतो
क्तैस्तैस्तेव स्वदेहैको अतो संसारिता
नास्ति ब्रह्मणस्त्वन्मतेकदा प्रस्तुतब्रह्म
जीवैस्तैः प्रपञ्चेनाखिलेन च अभिन्ने वे
न संपर्केऽपि दोषजाते तदात्मनि तथाव
तादृशब्रह्मत्वे प्राप्ते पुरुषार्थता शास्त्रा
रम्भादिकं सर्वं व्यर्थं स्यात्त्वन्मतेन तदा
ज्ञानध्यानादिभिश्चैव स्वोपाधेः प्रविला
पिते प्रविलापयितृशक्त्या न जीवोपा
धेः प्रविलापिते प्रविलापयितृशक्त्या न
जीवोपाधेर्यो विलयः येन ब्रह्मणि वा
यैस्तैर्दोषजातैर्विकल्पितम् अस्मन्मते
तु नो कश्चिद्दोषो ब्रह्मणि केवले प्रति
बिम्बगतो दोषो न बिम्बं संस्पृशेद्यतः

शि॰
टि॰
६७

137

सर्वैषामपि विनिर्मोक्षस्तत्वज्ञानेन जायते
स्वप्नकल्पितवस्तूनां प्रबोधे यत्तथा दर्शि
नात् शुकादितत्त्ववाधेन सर्वेषामपि ह
ये मति प्रसज्येताधुना सर्वसंसाराद
र्शने यदि तत्त्वेपि समानो यदोषस्त
त्रकथमत्र एकैकस्यापि जीवस्य मुक्ता
वेकैककल्पके जीवानामप्यतीताना
मनन्तानां तथैवच तत्तत्कल्पेषु मुक्तौ
स्यात्संसारादर्शनेन तव अद्यानुभवमा
लम्ब्य समाधानेन तदोभयोः समानमु
पपत्तिस्तु बलात्मैकत्ववादिभिः कथं
विकल्प्यते वक्ष्येऽथोत्तपक्षानुसारिभिः
बन्धमोक्षव्यवस्थाभायस्त्वं एकमिमां
प्रति सत्त्वमेकश्चिदानन्दाद्विपूर्णोते
कस्सः स्वयम् सर्वाधिष्ठानभूतोस्मि
तदान्ये ये मुमुक्षवः मुच्यमानास्तथा
मुक्ता बद्धा जीवास्तथाखिलाः स्वप्न
वत्कल्पिताः सर्वे मदविद्यावशात्

वामदेवशुकादेस्तुविमुक्तिश्रवणेन
व शोचनाद्याध्यवाब्रह्मविद्यासंस्तवना
यच तथाचबन्धमोक्षौह्येकस्यैवतव
संशयः नसंसारदशायांवामोक्षकाले
पिसंभवेत् ननस्वरूपद्वयस्यैवंसंपद्वा
त्मेतिवेदोधिते कस्यापिगुरुशास्त्राभ्या
मोदेतीतीहसंशयः अतोविद्वेकस्या
मवादेस्मिन्नुपपत्तिनः तस्यैवेणवशा
स्त्रेणबुद्धबोधेकवस्तूनि अविद्यायाः
सकार्यायाःस्वमस्येवलयोभवेत् अ
खण्डानन्दपैक्कोब्रह्मात्मापरिशिष्यते
तथाचनित्यमुक्तत्वेह्येवाविद्ययास्वया
जीवभावंप्रपद्यासौसंसारंप्रतिपद्यते
स्वविद्ययातदेवात्रनित्यमुक्तेविमुच्य
ते नित्यनिवृत्तएवासौसंसारोपिनिव
र्तते नत्वेवंतर्हिसर्वस्यब्रह्मत्वेसति
सर्वथा तत्त्वमस्यादिवाक्यस्यानर्थक
क्तिःपदद्वये स्वीकार्येनत्रिगामाद्यभेदा

शं.
टि.
१३८



भेदाविहतिचेत् सैवत्वन्मतेतन्नहि
वाक्यार्थज्ञानेनापिहि देहेन्द्रियादिसं
सारनिवृत्तिर्नैवसम्भवेत् देहादिसंघ
तस्यैवजीवस्यब्रह्मणासह त्वन्मतेव
स्तुतोभेदाभेदातीतानयोर्द्वयोः महा
वाक्यार्थरूपतात्त्वज्ञानेनजायते दे
हादीनांनिवृत्तिस्तुमुक्त्यावैनिष्कलकया
त्वन्मतेत्वागमस्यापितत्त्वमात्रोपदेशि
नः योग्यानुपलब्धितःस्याद्विरोधेनात्त्ववा
दिना अप्यागमस्यानात्मार्थेमोक्षोदेहादि
कल्पये तथापिमोक्षकालेचेज्जीवस्य
तत्त्वसंमतः मोक्षांशोवनिवर्तेनतन्नि
वाह्यार्थमेवते देहेन्द्रियादयःसर्वे
स्वीकार्यास्तर्हितेष्वहो तत्समासाद्विशे
षःस्यान्मोक्षेसंकरवादिनः भेदांशोवि
निवृत्तस्तत्त्वज्ञानानन्तेभवेत् विज्ञा
नविषयत्वेनभेदस्यत्वन्मतेकिल श्रोतो
मोक्षानन्तेसिद्ध्यतत्त्वविज्ञानतःस्मृतेः

व्यक्तः परिश्रमः सर्वो भेदाभेदाश्रवारि
नः स्यादेवं यदि बोधेन विमुक्तिः केव
लेन मे इष्टा स्यान्न तथा किन्त्वश्रातोक
मयुतेन हि ज्ञानेनेष्टावतः क्रमाद्याव
जीवं प्रबोधने कर्मतत्र विना ज्ञानेन केव
लेन मुक्तिर्भवेत् यत्नेनेमादिवाक्येन
विनियोगो हि कर्मणाम् विहितत्वेन
तेषां च गम्यते मुक्तिहेतुता ब्रह्मवित्
परमाप्नोति शोकं तरति चात्मवित् उभ
ते ब्रह्मविज्ञानेक्षतिभिर्मोक्षसाधनम्
उभाभ्यामेव पक्षाभ्यां यथा विपक्षिणां
गतिः तथैव ज्ञानकर्मभ्यां मोक्षः स्या
दिति च स्मृतिः मैवं नैव वयाबुद्धः क्ष
तीनामाशयः परः यावज्जीवमितिश्रु
त्याप्यज्ञानां कर्मसंगिनाम् कर्तव्यवि
धानेकर्मतत्सन्न्यासिनां कचित् यद
हरेव विरजेत्तब्रजेत हिनाविति प्र
स्तुतवागमे चाहष्कृतिर्मातार्थिनामपि

शो॰ किंचज्ञानिनांकर्मत्यागेवक्तव्यमत्र
टि॰ चऋक्तिभिरुक्तिभिर्वापिविरोधाज्ज्ञान
११९ कर्मणोः तज्ज्ञानेवासुमुक्षूणांसम्भवो
137 नास्तिकर्मणोः कर्तृकर्मप्रधानेहिक
र्मज्ञानविलक्षणम् अकर्तृत्वभोक्तृत्व
ज्ञानेकर्मविरोधिच मिथ्याज्ञानप्रयु
क्तेनकर्मज्ञानविरोधिच निवृत्तिमि
थ्याज्ञानत्वाज्ज्ञानिनःसम्भवेत्कथम्
तेजास्तिमिरयोर्यद्वद्योगपद्येनसम्भ
वेत् प्रकाशयुतथ्यानास्तिविरोधाज्ज्ञा
नकर्मणोः अहंब्रह्मास्मिकर्ताहमिति
यस्यास्तिनिश्चयः सचार्वाकविनेयःस्या
द्देहादेर्ब्रह्मधीर्यतः किंचकर्मफले
मोक्षःस्याद्यदानश्वरश्चतुर्विधम् उत्पाद्यमा
प्यंसंस्कार्यंविकार्यंचेतितेषुच नित्यत्वा
द्ब्रह्मरूपस्यमोक्षस्यच्युतिनिश्चयात् उ
त्पाद्यादिर्मोक्षःस्यात्कथंनित्योभवेत्तदा
सर्वगत्वेननित्याप्तःकथमाप्योहिकर्मभिः

वर्मवह्निक्रियाभावाद्विकार्यः स्यात्कथं
तथा नित्यस्यातिशयो नास्ति संस्कार्यो
ऽपि न संमतः अतो ज्ञानफलं मोक्षे प्रवेशो
नास्ति कर्मणाम् यज्ञेनेत्यादिवाक्याना
मज्ञानाविनिवृत्तये कर्मणोऽपि वर्तास
र्थेन तु ज्ञानसमुच्चये ज्ञानानमेव चास
निष्टस्तु नामास्ति मुक्तये पश्चाज्ज्ञानादि
केवलं कर्मोभ्यनेवनेड्वेत ज्ञानेन वै
क्मनेऽहं संसाराप्रवर्तनम् न तु मोक्ष
करध्यान्तिज्ञानवादेवमर्थवेष्या यत्कृ
गरुडध्यानादिभिः सर्पविषादिकम्
नश्यतीति न सर्वं विषादेरपि संभव
त् ध्यानस्याप्यत्र मात्र तेऽदृष्टान्तेन तेन सं
भवेत् सतदर्शसप्यत्र क्रियारूपेणा
पिनाम् पापहन्त्यनदृष्टान्तो विज्ञान
फलसाधने असम्याश्चहथानानात्वे
ष्ठानांतन्निवासिनाम् ब्रह्महत्यादिके
हेतोणापाकोऽस्मिन्न संभवेत् श्रुतत्वाणाम्

शे· तत्त्वमस्यादिवाक्यजं भवेत् इष्टद्वारे
टि· णविज्ञानेब्रह्मत्वनवाविधेः किंचवे
१४· दविरुद्धेऽस्मिन्संमते भ्रान्तिदर्शयति भेदा
भेदमतेतत्त्वपदार्थो नैवशक्यते युक्त्या
वर्णयितुं तत्र कस्यासौ तत्त्वपदार्थकः जी
वस्येति मतं तत्त्वावच्छेदाभेदोभयात्मकः
भिदाभिदाभ्यामंशाभ्यामंशी किं वा न वाद्यि
मः जीवस्यावस्थानादौ भावेहि जीवो भिदा
भिदे तयोस्तु परतन्त्रत्वान्नचस्यात्समुदा
यता नाप्यन्त्यः यदि भेदांशो ब्रह्मतत्त्व
तस्यैव जीवांशत्वंच जीवस्यस्यावयवत्वमा
पद्यात् नब्रह्मणश्चभेदांशत्वेऽपि यत्नभि
दातयोः तथा च ज्ञानमोक्षादिव्यवहारो
न सिध्यति शास्त्रोपदेशः कस्यायं नाभि
दांशस्य संभवात् ब्रह्मरूपतयातस्यो
पदेशायापेक्षिता नचादेशोभिदांशस्या
हं ब्रह्मास्मीत्ययोगतः नचाप्तोपि भिदां
शस्यस्यादभेदाविरोधिनः नचाविद्यादि

दोषस्याभेदांशस्यात्र सम्भवेत् ब्रह्मणि
वप्रसज्ञेन नापि भेदांशगः सच उपाधि
जनना पूर्वं भेदाभावात् यथापि च उपा
धिमत्त्वेपि दैवभिन्नांशे जीवं उच्यते तदं
शनाशे जीवस्य नाशात् मोक्षोपि कस्य सः
ब्रह्मणस्तु भेदांशस्य नित्यमुक्तत्वमेव च
मोक्षोपि भिन्नाभिन्नं चेन्न हि ब्रह्मैव तत्त्व
वित् इत्येवकारेणारम्भं तस्यास्मात्तेपि
सम्मतेः अनेकदोषदुष्टेस्मिन्भेदाभेदम
ते वृथा सजाग्रहं गृहाणायमस्मन्मतं वेद
सम्मतम् अस्मन्मते तु जीवस्य ब्रह्मत्वेस
त्यपि स्वतः सद्वितीयत्वपारोक्ष्यभ्रमद्व
यनिवृत्तये पदद्वयस्य वाक्यास्मिन्नप
युक्तित्वमसि भो वाक्यजज्ञानतो विद्या
निवृत्तौ परिशिष्यते नित्यसिद्धपरब्रह्मा
त्वं मोक्षः स्वतस्थिति पुनरुक्तिर्न दो
षो ब्रह्माद्वैतमतो भवेत् किंच मोक्षस्य
कार्यत्वात्व्यवहारोपि दुर्लभः सर्वसंकर

शि· दृ· १४५।

वादेस्मिन्स्फुरणरूपत्वेदमुच्यते भेदः किमु
च्यते यस्तु महाभेदेन वर्तते एकस्मिन्वस्तु
निस्थित्यावक्तव्यं भवताधुना अस्मोन्माभा
वइति चेत्तत्किंकारणकार्ययोः अस्तिवा
नास्ति तत्रान्यएकत्वं वास्तवं भवेत् अस्ति
चेद्इदमेवास्तिनाभेदः संभवेत्तदा नभा
वाभावयोरस्तिसहस्थाने विरोधतः क
टकस्य हाटकाभिन्नदभेदो हाटकात्मना न
भिद्यते यथाभावात्मुकुटाद्यास्तेभ्य एव हि
कटकात्मनापि तेषां भेदो न स्याद्यतस्ततः
हाटकात्रैव भेदोस्ति कटकस्य तदात्मना
तथा च स्वर्णमेव स्याद्वस्तुनो कटकादयः
भेदस्याभानतः किंवा भेदो हाटकरूप
तः नाभेदः कटकत्वेन कुण्डलादेर्विभे
दतः यदि स्वर्णादिभिन्नोस्ति कटकोधक
ष्यनस्तः कुण्डलादिषु तन्मूनोवर्ततेऽप
ष्यनेति चेत् कथं स्वर्णादिभिन्नः
स्यात्कटको नावर्तते ॥ ॥

अनुवर्तमाने यस्मिन्व्यावर्तन्ते हि ये ततः
विभिन्नाएव ते विज्ञेयाः कुसुमानीव सूत्र-
तः स्वर्णेऽनुवर्तमाने ये विकाराः कुण्ड-
लादयः यतस्तेनानुवर्तन्ते भिन्नाः स्युर्हे-
टकादपि यदि मतानुहेम्नापि सर्वस्या-
नुगमो भवेत् इहेदं नेदमस्मिन्नस्मादि-
दं नेदमयत एवं चेदमिदं नैव विभागो
नेति संभवेत् कदाचित्कस्यचिद्वक्त
विकृति कथं चेत् उतश्चिद्दाविवेकस्य का-
रणे नैव संभवेत् स्वर्णमस्तीति विज्ञाने
हृत्तस्य विशेषकः कुण्डलाद्यानजिज्ञा-
सा तेषां स्वर्णादिभेदतः विज्ञातत्वात्स्व-
र्णस्य पूर्वमेव तद्भेदतः कनकात्कुण्ड-
लादीनां भेदोऽप्यस्ति ननु तो हि ते अज्ञात इति
जिज्ञासा विशेषा इति चेत्कुण्ड अभेदोऽप्य-
स्ति तोज्ज्ञाने तेषां प्रत्यक्षसामान्यतम् हेव
भावेऽस्ति कार्यस्याभावो ह्यौत्सर्गिको मतः
न त्वौत्सर्गिको भावो यो हाय ते हेतुमत्तया

श्रो. अभेदेकारणंमन्नाकनकस्यानुवर्तते
टि. कनकेवेगतज्ञाताविशेषाः कुण्डलाद
१५२ यः तज्जिज्ञासावबोधौ तौ न्नोह्यथास्यातां स
तेनैव यद्यस्मिन्गृह्यमाणेनोगृह्यतेऽभि
यतेततः तद्यथा रासभे गृह्यमाणे हस्ती
नगृह्यते हस्तिनोगृह्यमाणेघटेकुण्
डलादयः नगृह्यन्तेनतस्माद्भिद्यन्तेघ
टकादिति सामानाधिकरण्यंचेहतम
ण्डलमित्यपि नसमानाश्रयत्वाद्धानाधा
राधेयभावतः किन्त्वभेदस्वरूपत्वादुक्त
मेतन्नचान्यथा नभेदाभेदरूपत्वात्व्यव
हारः क्वचित्त्वल्ल हेयमत्यन्तंतस्मात्
योरेवंव्यवस्थितेः अभेदोपादानिकास्या
यतोऽसौभेदकल्पना भेदोपादानिकात
स्याश्चत्याचाभेदकल्पना विभिद्यमा
नत्वत्वाद्भेदस्यबह्वयुक्तिभिः प्र
त्येकंभिद्यमानानामेकत्वाद्वस्तुतः
किल ।:

एकाभावेन भेदः स्यादयोगत्वादनाश्र
यः एकं भेदानधीनं हि किं च भेदस्य तत्स्व
हि प्रतियोगिग्रहात्सिद्धिरयं नायं स्वरू
पतः अस्मान्नैपि तिरूपत्वादेकत्वस्य तद्रू
पत्व अभेदहेतुकासिद्धा निर्वाच्याभेद
कल्पना एकमेवाद्वितीयं च वेदे ब्रह्म
क्तं यतः एकरूपं भवेदेकमिति वेदै
रभाषितम् विकारो नामधेयं च वाचा
रम्भणमेव हि मृत्तिकेत्येव सत्यं चेत्येवं
मिथ्या जगद्भवेत् तस्मादरमणीयं तेभ
दाभेदमतं मतम् विचारे सत्यवेदान्तवि
रुद्धं सर्वथा किल तस्मात्तथाप्युनाभावरू
पाज्ञाने विदाश्रयम् आश्रित्य ब्रह्मविष
येयं सा ज्ञो मिथ्याग्रहो नयात् अथाहंत
रङ्स्येतज्जाग्रदादौ भ्रमात्मकम् ज्ञाने व
ह्यात्मनस्तत्त्वानवभासे स्तिकारणम् मे
व मस्य भ्रमस्यापि द्वैभेणत्वात्मनेनव
धोनक्वतत्वयेदानीं द्वभेणत्वं कथं भ्रमे

शि॰
दृ॰
१४३

143

खण्डितो मृण्डश्चैतैकस्याज्ञाने येनाव
या व्यक्तिभ्यां स्वीकृतो भेदाभेदो श्रामाणि
कौकिल नैष्येवाहं मनुष्योऽहं ब्रह्मलोक
स्यदेहिनः व्युष्याब्रह्मणो भेदभेदोश्र
माणिकोन किम् नैष्येवाहं मनुष्योऽस्मी
त्यत्र देहात्मनो लव अभेदप्रत्ययोपिस्या
त्समारूपेन तथ्रमः नाहं मनुष्यो ब्रह्मा
स्मीत्ययं शास्त्रीय निश्चयः नैयं खण्डम
यी किंत मृण्डेश्चेवोपपद्यते अच्छोच्चेत
त्वयावादि शीक्लोमरूष्य निषेधवत् नाहं
मनुष्य इत्येवं निषेधान्नद्भ्रमो भवेत् न
हि खण्डगवीत्यत्र गोत्वोपाधेर्मतेनव
नैयं खण्डेतिमानस्य भ्रमत्वस्यानयान
ता मृण्डायां नन्निषेधः स्याज्जोत्वोपाधे
नहीतिचेत् मृण्डायामसत्त्वमत्कवान्ख
ण्डायाः क्व निषिद्धता यत्खण्डव्यक्त्य
वच्छिन्ने गोत्वं न स्यात्तदास्पदम् निषि
ध्यते त्वेनो खण्डेन स्यात् दृष्टान्तविदम्

किन्तु गुणगुणिकाव्यक्तिस्तदवच्छिन्न
मस्ति यत्र गोत्वं नत्र गौरिति निषेधः
स्याद्यदासम्पूर्णा एकेनेपि मनुष्यत्वाव
च्छिन्नात्मा तदास्पदम् नदनत्रमनुष्य
त्वमस्माभिर्न निषिध्यते निषिध्यते तत्र
त्रमनुष्यत्वमस्माभिर्न निषिध्यते नि
षिध्यते तद्धर्मित्वावच्छिन्नेत्वेवात्मनि
तथाचानुगतेन तद्धर्मत्वावच्छिन्नेत्वे
वात्मनि, तथा चाननुगतेनैव तेन गोत्वे
नैतेष्वभे व्यक्तीचावगुणगुणिसमव
हेलोव्यवस्थिते सर्वदेहेन्द्रियप्राणा
द्यभिमानतत्वःस्वरः व्यवहारोनच्छिपते
सिद्धं तवसमीहितम् न तु देहात्मनोर्नी
लिजातिव्यक्तिकृतोपिच सम्बन्धनास्ति
वाकार्यकारणत्वनिरूपकः नवागुण
गुणिनाखो विशेषणविशेष्यकः नाव
यवावयवित्वरूपोऽप्यस्ति प्रयोजकः ए
नेपञ्चेव सम्बन्धाभेदाभेदप्रयोजकाः

यो॰ देहात्मनोर्नमस्त्येव तदभेदोऽस्त्यतोऽभ्र
टि॰ मः सैवेत्सम्भूय पञ्चानां कारणेन न
१४४ युज्यते व्यभिचारोपलब्धेश्च यदेके
कस्य हेतुता न तदाकारणबाहुल्ये गौ
रवं स्वीकृतं त्वया देहदेहिस्वरूपः किं
सम्बन्धो नेष्यते त्वया एतस्य कारणत्व
नेतथामेषामपीष्यताम् भेदाभेदेन
चेत्कापि सिद्ध्येयातां मतेनैव श्रुतिप्रसं
गभीत्या चेन्निर्बन्धलवोऽपि च स्यन्न तदा दे
हात्मनोः कार्यकारणत्वं भवतीति का
रणत्वं ब्रह्मगतं चेतनेनात्वन्न साम्पतः
आत्मनैवोपचरितुं शक्यते किं न युक्ति
तः ननु प्रयोजको मुख्यसम्बन्धात्तद
भावतः मनुष्योऽहमिति ज्ञाने भ्रान्ति
रूपमेतन्मतम् नन्वेवमपि सा भ्रान्ति
र्नोमान्तःकरणस्य च परिणामस्यैव न
दात्माश्रया विद्या भवेन्नच नन्वन्तः
करणस्यैव परिणामश्चिदात्मनि

ओप्येतेनदावाच्यं संसर्गः स्यात्कथंव
द अन्यथाख्यातिवादाभिमानिनस्तेष
नेमतः संसर्गाभावप्रवेशाद्विशिष्टाशेष्य
योकिल आत्मनोविषयाणांकेसंबन्ध
नोभवेन्नैव अध्यात्मपरिणामसैद्धान्ति
तिभिवैममतम् आत्मनोपरिणामित्वा
कथंभ्रान्तिस्तदास्तेव आत्मनोपरिणा
मित्वंसिद्धंनास्तिममेतिचेन् सत्यंतथा
पिभवतानिमत्तानगुणः खलु आत्मा
स्वीक्रियतेनहितस्मिञ्ज्ञानेहितिष्ठति
भ्रान्तिस्ताकाररूपोसोपरिणामोपिवा
च्यताम् नतूक्तंतस्सजातीयविशेषा
त्मागुणद्वय एकस्मिन्नुगपद्वैषम
वायंभजेतेने पदेशोक्तद्वयंनेवमम
वेतंचद्रष्टव्यते जायस्त्वभयोस्तस्मादनि
र्वाच्यमनादिच ब्रह्मावारकमज्ञानंस्वी
कर्तव्यंभवेन्नैव ननूक्तानेनसंबन्धेऽयंसं
गतंकथमात्मनः संघामतंयथास्मा

शं· टि· १५५

245

भिरज्ञानैर्विकल्पनादिव सम्बन्धोऽपि त
थ्यानादिः कल्पितः संमतोऽस्ति नः अज्ञा
नकार्यवत्तस्यासंगत्वाभञ्जकत्वतः न
ह्याकाशस्य तलीलिमासम्बन्धोऽसंगतात्म
तिः अथ तत्सगुणेनापि दोषज्ञानेन तद्वा
भवेत् नाधिष्ठानस्य संस्पर्शो नीलिमा
व्योम्नो यथा तदेवं भावरूपं वाज्ञानं
सिद्धं तदेव हि अनात्मानमनाहृत्याक
वात्मानमनेकधा समाहृचेति विज्ञेयं
ज्ञानयत्पतिसाहसम् तेनाध्यासदृष्टी
ह्यस्य संस्कृतिर्जनयत्यदः तदज्ञानं स
मादाय जगतो ब्रह्मकारणम् उच्यते
न स्वतस्तस्मिन्कारणत्वं हि संभवेत् य
वैवमति सर्वेषां वेदान्तानां समन्वयः
ब्रह्मात्मन्यद्वये सिद्धो नान्यथा कारणा
त् निर्विकारं परं ब्रह्म कस्मात्तोऽस्ति तदे
व हि स्वाश्रयावरणविक्षेपं समविद्याभा
वरूपिणीम् समाश्रित्य जगज्जीवभावं

यातिप्रसादतः तदेवतत्वविज्ञानमा
श्रित्यात्मानमद्वयम् साक्षात्कृत्यविमु
क्तस्सभवत्येवकृतेरयम् भावार्थभग
वद्व्यासस्त्वेवममसूत्रयत तथाशा
रीरकेभाष्येनिर्णीतंश्रुतियुक्तिभिः स्वी
कृतंश्चैतत्पाण्यपस्त्वबुद्ध्यालोच्ययुक्ति
भिः मतमद्वैतमेवेदंसर्वेषांचसम्म
तम् नन्वात्मतत्वकूटस्थमविद्याधान्त
रूपिणि सुदृढेस्थानेकथंप्रत्यालभमान
ष्वेकारिणि अतोविशिष्टमाश्रित्यसप्रक
तिःकारणंनकिम् मेवंविशिष्टगतत्वस्या
मानेनैवेहदृश्यते अस्मत्ताइतिज्ञानं
मानंचेत्सम्मतंतदा अनुभावत्वहमितिस्या
अनुभूतेस्तत्रैवच विशिष्टगतत्वसंसिद्धे
स्तस्मैनेतिप्रसंगते ननुविद्रूपवोधस्य
नशान्तःकरणेकथम् विषयत्वास्मात्
तस्मात्रैवेषमंप्रकृतेनभवेत् अण्ववापि
दहस्तत्रयथायस्यपरवारतः दाहकत्व

शे. टि. १४९

तथात्रापि जडे ज्ञानस्यानिष्टता । सैवमत्रा
पि चिन्मात्राश्रयाविशेषोपचारता: अहमस्मि
इतिज्ञानेन विशिष्टगतं भवेत् ननु बाध
कसद्भावाज्जडे तत्रोपचारता अतस्त्वेवं प्रा
क्तेनेन पक्षपातो बाधकेवयम् मैवम
त्रापि बाधस्य सत्त्वेके न निवार्यते यद्यवि
द्याविशिष्टस्याद्दत्तोहमितिभानतः सं
मोलयं गते चित्तेनेवात्मा नेभवेत्तदा ना
त्मामिथमितिज्ञानात्तत्र स्वभोत दृश्यते
प्रतिबन्धकसद्भावात्सत्त्वभोवबलाण्णात्मनः
पकत्वश्रुतिवाक्यात्रविद्वत्तानत्रमेतिव
त् सतिसंपद्यतेत्रेति वाक्यात्संप्रतिभा
तिस्मा अन्यथा तद्भावे स्यात्संसारस्य ल
यः स्वयम् वैशिष्ट्येतेमतेतिसमतिस्व
वानचात्मितः स्वत एव निवर्तेत किंज्ञा
नेन सकर्मणा अग्येनेमुक्त्यभावः स्या
द्वैशिष्ट्यस्याविनाशतः क्रमतेस्वीकृ
तेमुक्तौ किं भवेत्तद् बहूषणम् ॥

एकमेवाद्वितीयं सद्ब्रह्म तज्ज्ञानतो वि
लम् दृश्यंप्रनिवर्तने स्वात्माद्वैतमेवा
वशिष्यते नत्वेवं सति वस्त्वेकं सद्
वैदितिमानतः व्यवहारस्तदा सवै
वैदिको लोकिकस्तथा उच्छिद्येत तथा
ब्रह्मगोचराः श्रवणादयः उच्छिद्येरन्
मज्जेता वैदिकत्वं सतस्याते मैवं भोग
यदि मतः स्याद्व्यवहारस्तदाद्वयम् आ
लेपः स्याद्यतो नैवं शृणु गुर्वागमोक्तया
यस्माज्ज्ञाने भ्रमलस्य भ्रान्त्याद्वैतं प्रपश्य
ति यथा निद्रावशान्मूढो भ्रान्तः स्वमा
नानेकधा पश्यत्येवाखिलं तत्र लौकि
कं वैदिकं जनः व्यवहारेण तथा ब्रह्मगो
चरान् श्रवणादिकान् ब्राह्मणस्य कुमा
रोऽस्मि कर्ता हं चास्य कर्मणः इदं कर्म
फलं मे स्यादारभ्यमिदमध्यमे इदं कृ
ताकरिष्ये दयते मम सुतादयः लौकि
कं कर्म सन्त्यपकरिष्ये वैदिकं सदा

यो॰
वि॰
१४७

निष्कामो निर्मलो भूत्वा यत्स्थेहं परमेश्व
रम् वैराग्यममसंज्ञानेकविध्यश्रवणा
दिकम् यथाशुकादयो मुक्तास्तथैवाहं
विमुक्तिनाम् सङ्ग्रामःस्याकदाचोगात्सं
सारादितिनिश्चयात् कल्पयेन्नैवसंतु
ष्टदानिश्चात्तयगाता अवहतोनदेहे
स्तिव्यवहारोनलौकिकः वैदिकःश्र
वणादिर्वा नैवान्याबद्धकल्पनाः तैर्ये
वात्रविचार्यैतज्ज्ञायत्स्वमेष्यनेकशः या
वदज्ञानमस्तीतिनावनाकार्यहृज्ज्ञानः
नष्टेज्ञानेनतत्कार्यवैदिकेलौकिकेज
गत् विकारोनामरूपेयवनाममात्राद्व
तेनहि तत्त्वमस्ययमात्माहंब्रह्मास्मी
त्येवमादिकम् ब्रह्मात्मैक्यस्फुटद्वैत
वाक्यजालमनेकधा सर्वंचखल्विदं
ब्रह्मनेहनानास्तिकिंचन श्रेतोस्यहा
नमस्त्येवसत्यइत्यादिसर्वेष्या वाक्य
जालेविलाप्येदंजगद्धस्वाद्वयंवदन्

ज्ञापयत्यद्वयं ब्रह्म चिदानन्दात्मकं स्व
तः नित्यमुक्तस्वभावं तन्निश्चितं श्रुति
युक्तिभिः अद्वैतं ब्रह्म संसिद्धं भेदाभेद
विलक्षणम् आविद्यकं जगत्सिद्धं प्रती
तिमममकालिकम् अतो ब्रह्माद्वयं सिद्धं
श्रुतियुक्तिभिरादरात् स्वीकर्तव्यं मनीषि
भिर्नैर्मोक्षार्थं सर्ववेदपरम् भेदाभेदम
तं यत्क्वापि कुमतं वेदनिन्दितम् अथ वाग्
युद्धे हीनः शोकं तत्र पृच्छमाम् पवंयु
क्तिशतैर्भट्टभास्करं मुद्रितानन्तम् कृ
त्वा श्रीशंकराचार्यो जयति स्म महायोगिरा
ट् जितः सोऽपि मच्छिष्यत्वं दृढवत्त्राणिप
यनम् हृदि शल्यं समारोप्य पराभूतो हि
भास्करः गृहं प्रविश्य विनाशो बभूव स्व
मते फले सशिष्यस्तन्मते श्रुत्वाग्रडोने
कृत्रमत्यये ततः श्रीशंकराचार्यः सवि
जित्य भास्करम् स्वभाष्याणि प्रयत्ने
न लोके सञ्चारयन्स्थितः तत्रागत्याहं

शं० नःकश्चिद्विवादेशंकरेणैवकृतेनवासंल
दि० विजित्यापिभग्नमानंचकारह । दिगम्बरे
१४९ ष्वभग्नेषु नैजभाष्याणिभामयन् । विगत
नैमिषेतानिसदेशान्यारम्याप्येषो तत्र
देशस्थितान्बाह्याञ्जित्वास्ववशमानय
न् । कुतिभिर्युक्तिभिर्जित्वैषमहंदनयंस
त्तकम् । स्वस्थविधायमंदंहसोभिज्ञांश्चजि
त्वानसौ कामरूपान्सतोगत्वाशाक्त
भाष्यकृतेनकविम् । जित्वाभिनवगुप्तार्यं
भग्नमानमचीकरत् । जितोभिनवगुप्ता
र्योमनस्येवमचिन्तयत् । नानेनसदृ
शोलोकेसर्वज्ञःशास्त्रमर्मभित् । नायं
विजेतुंमेशक्यःकथंस्यात्तद्वशंवद
श्चतोस्वनाशयास्याययशात्रुंदैवतकृत्यया
इतिगूढंविचिन्त्याथसहशिष्यैःसशक्तिनः
स्वकृतंशाक्तभाष्यंसन्त्यज्यबहिरेवच
शिष्यभावंसमाश्रित्यप्रविवेशाद्धंस्वकं
भाष्यकारोर्पितंजित्वादीक्षानथसकोमलात्

विजित्यांगादिदेशेषु कीर्तिमास्तीर्य पा
वनीम् स्वाश्रमे ध्यासप्रेतंगमासनेशा
न्तमानसः अध्यापयन् शिष्यान्स भाष्य
ग्रन्थान्मनोरमान् इत्थं श्रीशंकराचार्य
मूर्तिरिन्दुकलाधरः जगतीस्वगतैर्यैला
नवीनाभावकारसः यद्विजगतिमहे
शोवेदसिद्धान्तमार्गविशदयितमुदा
रंशंकराचार्यनाम्ना निरवधिस्वस्वरू
पेनावतारं हि कुर्यात्सकलमिहविन
ष्टं पन्तं हि पाषाण्डमार्गैः स्फीतं विश्वम
शाख्यं सर्वकापालिकाग्रं हतमपि निज
क्रोसैर्भैरवद्वारतो हन् पशुपतिमतनि
हृनीलकण्ठविजित्यक्रतिवरमत
सिद्धैस्सत्वभौ भाष्यकृत्को भेदाभेदम
तेनिविष्टमस्वं विमिथ्याग्रहं भास्करंखौ
येशान्तिदमान्नवचनैः सिद्धमतंदर्श
यन् मिथ्याकर्कशतर्कजालनिरतंम
तर्कवज्राविनैर्वैदान्तैः स विजित्य शंक

शं॰ दि॰ १४५

149

इतिख्यातिंजगत्संगतः बुद्धोयुद्धसमन्वि
तःकिलपुराख्यितात्ब्राह्मणाद्विद्रुतःकोणेश्म
कणभुङ्मलीयततमस्तोमाहतोगोतमः
भग्नोसौकपिलोपलायततनः यानज्जला
श्राजलिंचक्रुस्तस्यपतीशितस्वनरताके
नोपसीयतेस्म इत्थंजगतिमतंयच्छांकरे
शांकरेतत्कविभिरपिमहद्भिर्ग्राह्यमेवाश्र
सिद्ध्यैकुमतमपरमात्मोह्यरतःसंविहा
यत्रभवत्स्वतिमयापद्मब्रह्मजिज्ञासभिश्र
इतिश्रीशंकरदिग्विजयसारेसदानन्दवि
द्वद्विरचितेकापिलविध्वंसनपुरःसरनी
लकण्ठप्रभृतिभास्करविजयोनामपंच
दशःसर्गः १५ अथश्रीशंकराचार्यैःशि
ष्यानध्यानमशालिनः आलोक्यकृतलक्ष
सालाक्षंदलेभेविलास्यतीन् यदा
भिनवगुप्ताख्योविजितःशंकरेण
वै मततोभिचचारास्यमूढकृद्वाडि
यतिंप्रति ।:

अभिचारेणानेनाशु शंकरस्य यतीशि
नः अचिकित्स्यतमो रोगो जनिष्टास
भगन्दरः परिचर्यां तदाभितोऽस्याकुर
स्यागिरिर्यतिः तोटकश्चस्वकनोश्री
गुरोः सम्यक्चकार ह मरूजेगुरुमाला
कुशिष्याः सर्वैश्च जितपन् स्वामिनो
ऽपि तस्मिन्योग्ययोगः शत्रुवदातिकृत्
अभ्यासः श्रीमतो नालिपयपीह कले
वरे तथापि नो विनेयानां स्वावोच्छेमेव
नेकुरु कर्मयान्तकृतो रोगो हि यथाभो
गेन वा स्विमः वश्यपदन्यः प्रयत्नाश्च तद
र्थं प्रयतामहे शिष्यविज्ञप्तिमाकर्ण्य गु
रुराह वचोऽमृतम् यतेकर्मत्तयादेहा
नामण्यांश्चप्रतिष्यति यत्तद्वयेव वाकस्मे
न मे ह्युडिर्ने वा लतिः क्वाहं निस्पृहविदा
नः क्वेदं तच्छु कलेवरम् नाथ्येनेनम
मापयमदासंबाहुयात्मनः भवद्भिर
पिनेकाज्ञायहः कार्यः शारीरके यवक्ष

शं॰
दि॰
१५॰

150

नागरोलौकिकशिष्याणार्थ्यं वचोमृतम्
शिष्यास्तुत्रुः स्वयं मन्त्राशंकरदर्शिकं प
रम् संस्मातरो नते लाभः शरीरपरि
हाणे किन्तेनो जीवश्रीमदेहस्तस्माच्च
तामहे इत्यादेव तन्नोत्रुसंमोमादायाचा
र्यनोवराः भिक्षवराममाने हराज्ञेगे
हेषुतेगताः तेभ्योभिक्षवराश्रीनागरो
लौकिकमायषुः तेनिदत्ताभिक्षकच्छे
ष्टाश्चक्रिरे नैकमत्क्रियाः नष्टाशामुप
दाव्यापिगतास्तूसीभिक्षवराः अपरे
पितषागत्यगतावैयौनरूप्यतेता सोफूर्धी
स्येषु निडेः(वि विजेहाममतांतनो शिष्या
णामतिनिर्बन्धं दृष्ट्वा योगीश्वरस्तदा का
मशाहं ससत्मारतन्निशुक्तो भिक्षवरो
श्चाक्षिनो विप्ररूपेण गतो यत्र स्म शंकरः
दृष्ट्वा श्रीशंकराचार्यं वचो प्रतुत्पानमूर्वतः
रोगोयमचिकित्स्योस्ति परत्रकस्मात्कृतो
यतः इस्तन्त्काजगमत्वे देवो यद्यैनैत्तोत्रि

विष्टुवम् ततः कृत्स्नंममाकर्ण्यज्ञानसि
द्धः सनन्दनः वार्यमाणोपिगुरूणामिह
मृडंजजापह ततस्तेशंकरस्यकोपेन
सौहृत्ययासह प्रतियातोसनैवासौह
तोगुरोममारह त्रुडिपूर्वेकृतेदोषानम
हत्ससारयच ततःस्वस्थोबभूवासौभा
ष्यकारोयतीश्वरः परब्रह्मात्मनात्मानं
ध्यायन्नेकाग्रमास्थितः एकदाजान्हवीती
रेध्यायन्ब्रह्महृदिस्थितम् शान्तोपादाभि
धोयोगीन्द्रोवतस्तंददर्शसः प्रणम्यायत
नामाण्युरूणांपरमंगुरुम् शंकरःप्रां
जलिर्भूत्वागुरोरग्रेव्यवस्थितः विद्यावि
नयसम्पन्नंशंकरंलोकशंकरम् दृष्ट्वा
श्रीगौडपादस्तंप्राहेत्थंकुशलंवचः कु
शलंविद्यतेभितोसमभाष्यत्वयिमानद
कश्चिद्गोविन्दनाथान्तेसद्विद्यांप्राप्तवान
सि कश्चित्संसारसंतापादुद्वेगंप्राप्यनिर्ग
तः कश्चिद्वैराग्यमाश्रित्यगुरवोभिगता

शं. दि. १५१ त्वया कश्चित्तेषां मनोवाचाकायकर्मभिरा
दरात् शुश्रूषासाधिता कश्चित्तेषां मार्गो
सुनिष्ठितः श्रमोऽष्टसप्तवर्गेस्मिंस्त्यागः क
श्चिद्विचारितः कश्चित्सारं विदानस्त्वं त्वत्से
येनवेत्सिहि श्रवणात्मनि सन्निष्ठा कश्चि
न्नेलब्धवानसि कश्चित्तेशत्रवः कामक्रो
धाद्याः खेदाजिताः स्वखेदामहृणा क
श्चिद्देहान्तपरिनिष्ठिताः शान्ताः श्रुतान्त
वेदान्ताः शिष्यास्त्वां पर्युपासते इत्थमेते
न निष्ठेन सर्वलोकहितेषिणा प्रेमार्द
याई चित्तेन दृष्टः श्रीशंकरो यतिः श्रद्धा
भक्तीत्तरोधायथ्याजहार कृताञ्जलिः
भगवन्करुणासिन्धो सद्गोब्रह्मदेशि
क यद्यत्सृष्टं भवद्भिर्मे सर्वं तत्संभवि
ष्यति कृपासिन्धूना कृत्स्नाप्यजनन्तः कि
ञ्चिन्मेऽद्यलभम् मूको वाणीभवेन्नत्वथी
र्भवेन्मापितामरणीः कामुकोवीत
रसः स्यादाचार्यगावलोकनात्

(151)

गुरूणां महिमानं को विलेखितुं क्षमो भ
वेत् अतः प्रणामो भवतो पादयोरस्तु
सर्वदा अहो भाग्यमहीयं यच्छ्रीगुरोस्त
व दर्शनम् यस्य विद्योपदेशान्निमेषात्
त्रैयामिकिः स्वयम् जातमात्रं प्रव्रजन्तं पि
त्रा प्रेम्णा पुत्रेति चाह्वयत् दृष्टेनानुपपदे
श्रीपाराशर्येन शोचयन् यश्चाहूतो जग
त्सर्वं स्वात्मरूपं प्रदर्शयन् समाक्रोश
द्दैो हुलैः स शुको व्यासात्मजो मुनिः ३
स्याकर्ण्याब्रवीच्छ्रीमद्गौडपादो महामुनिः
श्रुतं मया गुणौ च यस्य सोऽस्त्यैतत्व निर्म
लम् द्रष्टुं तान्सह मायातः समीपं तव शं
कर भाष्यमुखानि बन्धानि स्कृतानि गोवि
न्दवक्त्रतः माण्डूक्यवार्तिके पूर्वं मया
कारि यदद्भुतम् तस्मिंश्रुतावकं भाष्य
श्रुत्वा श्रोतुं समागतः एवं श्रुत्वा वच
नमस्य गौडपादस्य सद्गुरोः शंकरो हर्ष
मापन्नो भाष्यं माण्डूक्यवार्तिके कृतं त

श्रीत्रमादायपुरवेश्मावयत्पुनिः तेभ्यो
वह्मसूत्रेषु गीतासूपनिषत्सु च त
तद्भाष्यकृतेसम्यक्तच्छ्रावयित्वाथ शंक
रः पुनस्तच्छ्रावयद्भाष्यकृतमाण्डूक्य
वार्तिके कृत्वाभाष्याणिमाण्डूक्यभोग्य
कृत्वा विशेषतः श्रीगुरुर्हर्षमापलेभा
ष्यं कृत्वा ह्यमद्भुतम् हर्षसीमामनु प्रा
प्नोवरमाश्चदर्शिनि पवकृत्वा गुरोर्वा
क्यं भाष्यकारोब्रवीदिदम् श्रेष्ठतावार्य
वर्यत्वामहालेषु कृपोतमम् अतःपरो
वरःतोस्ति यदृष्टोवरोमम तदाप
रावरेष्वहं स्वात्ममेवात्मे मनः त
थात्मगोरूपादोपितमुक्तान्तिमाग
नः ततःश्रीशंकरस्वामी शिष्येभ्योश्रा
वयत्कृतम् गुरुणा सह संवादे यातो
नातेन शर्वरी गंगायांप्रातरुत्थाय
शिष्यैःस्नानमाचरत् अथैकान्ते
परब्रह्मनिदिध्यासनलालसः ।

गंगातीरे विवेशासौ भाष्यकारो महात्म
ना: अत्रान्तरे श्रृण्वन्वार्तां काश्मीरस्तुतिग
र्भिताम् कैश्चिद्दक्षोपस्थितो द्विजसमूहो
घोवरो महान् तत्रापि भारते वर्षे तत्र का
श्मीरमण्डलम् यत्रास्ते शारदा देवी सर्व
विद्याविशारदा नैवेदान्तसमं शास्त्रं ना
स्ति मेरुसमो गिरिः तत्वज्ञानात्परं तीर्थं
नतोद्देवो हरेः परः काश्मीरसदृशे लोके
मण्डलं नास्ति सुन्दरम् शारदासदृशी लो
के नास्ति ब्रह्माण्डगोलके इत्थं वार्तां स
माकर्ण्य भाष्यकारो मनोदधे काश्मीरम
ण्डलं गन्तुं तत्क्षणे शिष्यसंवृतः यात्रोक्र
नायैर्यामितैः शिष्यैः काश्मीरमण्डलम्
संप्राप्य दक्षिणद्वारे पिनद्धवादिमण्डलैः
प्रवेष्टुकामस्तत्रापि रुद्धो वादिगणैस्तदा
कैश्चिद्दक्षो यतिस्तत्र श्रृण्वभितो वचस्त्व
दम् विना वादं प्रवेशो वै विजिगीषोर्नजा
यते अत्रान्तरे समागत्य काणादः कश्चि

दब्रवीत् कोत्रत्वं भिल्लरूपेण प्राप्तः का
श्मीरमण्डलम् सर्वज्ञोस्मि यदा तर्हि व
क्तव्यं पृष्टो मया परमाणुद्वयाज्जाते
द्व्यणुके वर्तिनो मतम् तदाश्रितमणो
र्यत्कस्माज्जायते वद एवं पृष्टोहम
त्र चैकाणादभाष्यकृन्मतिः परमाणु
निष्ठाहित्वसंख्यास्तिकारणं अतो प्राप्य
काणादः समभ्यर्च्य यतीश्वरं ततो मार्गं
विहायासो प्रामौ नैयायिकस्तदा यती
श्वरं काणादपता मुक्तिपरिष्कृतात्
गौतमीयमते मुक्ते विशेषः को भवन्मतः
एकविंशतिसंख्याकदुःखध्वंसात्मिका
मता क्वामवत्स्यत्ति निर्मुक्तिर्वैशेषिक
मते त्वियम् नत्वेवं गौतमीयेपि दुःखध्वं
सात्मिका मता केषांविज्ञो तमीयानांमी
मांसा यत्नवर्तिनाम् कंचिद्विशेषमाश्रि
त्य संमता सा विलक्षणा साच मुक्ति
रपीष्यते दुःखध्वंसपरः सदा ॥

संवित्सानन्दरूपास्ति संमतानिरूपइ
वा स्कन्दे वै गौतमो योपि पूजयित्वामु
निगतः कापिलोप्यागतः प्राहवदोभ
नो मममान्यतः प्रकृतिर्मूलयोनिर्याका
रणं जगतो मता कापिलैस्सा स्वतन्त्रा वा
परतन्त्राथवा मता जगन्निदाने तद्ब्रूहि
प्रवेशो नास्ति ते सखा इति श्रुत्वा वचे
लस्य हसन्नूचे स्थ शंकरः त्रिगुणामूल
योनिर्या प्रधानाख्यास्ति कापिलैः स्वतन्त्रा
कारणं सात्वि जगतोभिमता हठात् जग
तो मूलयोनिर्या प्रकृतिः कारणं मता वे
दान्ते परतन्त्रा सा परब्रह्मसमाश्रया प
वं स कापिलः श्रुत्वा पूजयित्वा यतिं गतः
ते देव सौगतः प्राहः पप्रच्छ स यतीश्वरं
हितापदार्थवादोस्ति संमतोस्माभिराद
रात् वदत्वमन्तरं तस्य प्रवेशो नास्ति ते
सखा भाष्यकारोपि तं प्राह शृणु बौद्ध शि
शो वचः प्रसतो वयमाहे कोवस्तुजाते

पो. तथागतः लिंगगम्यं द्वितीयं तत्त्वं तज्ज्ञा
दि. नैवदन्महो पुनरहवचो बौद्धो वद
१५४ भितोनुमन्तरम् विज्ञानवादवेदा
154 न्तवादयोरुभयोरपि शिष्यानालोच्य
यतिराड् हसन्नुवाच स शंकरः विज्ञान
वादी त्वलौकिकमात्मानं मन्यते यमः वे
दान्तिनस्तमन्यत्ते स विद्वान्स्तमतत्त्वे
प्रमगाभिन्नमात्मानं व्यापिनं शुद्धम
द्वयम् अधिष्ठाने परं ब्रह्म तत्त्वस्वरूपं
निरञ्जनम् अध्यारोपः प्रपञ्चस्य तस्मि
न्नेव स्वमायया सर्वं तल्लौकिकमाङ्गस्ते
बौद्धा भ्रान्तिवशाज्जडाः निरधिष्ठानम
प्यत्र भ्रमं बौद्धा वदन्ति च क्वाथमः क्व
निर्वाणमस्ति विज्ञाने तल्लौकिकं वदन् बौद्धः
क्व च समेधावी वेदान्ती पुरुषोत्तमः
इत्थं श्रुत्वा वचो बौद्धो गतो भ्रान्तस्तिरस्कृतः
दिगम्बरः समागत्य पप्रच्छेदं स शंकरं
अस्तिकायादि शब्दानां के वार्था बौद्धसम्मताः

जीवादिपंचकंचाहर्वाच्यंतच्छ्रुत्वातोष-
तिः इत्यश्रुत्वागतः सोपिजैमिनीयः
समागतः पप्रच्छशंकरंभिन्नोब्रह्मास्
नोविशेषतः पप्रच्छशंकरंभिन्नोब्रह्म
ज्ञानीविशेषतः जैमिनीयमतेशब्दोद्र
व्यवायगुणोमतः नित्योनित्योथवाब्र
ह्मणश्चेन्नोचेद्धिशास्त्रस्य सर्वगानित्य
वर्णास्तस्यमताजैमिनीयकेः इत्थंचव्या
पकः शब्दः शाश्वताद्वेदशब्दवत् वेदशा
ब्दस्यनित्यत्वंव्यापकत्वंचसंमतम् इत्य
श्रुत्वावचः सोपिजैमिनीयोगर्वलितः
भिन्नराजः सशिष्यः संप्रविश्यपालंगेहे
ततः विद्याभट्टामनेनत्वचापिपरोक्रम
नाश्रभूत् श्रुत्वान्तेरेद्भवीदेवीशारदाख्य
शरीरिणी भोः सर्वज्ञयतीशान्त्रस्तूयतां
वत्त्वचः श्रृणु सर्वज्ञतापरीक्षास्तितव
भिन्नोविदांवर यस्मात्तेशिष्यतांयातोवि
श्वरूपाभियोद्विजः मातात्मजापतिश्च

शं० ल्लासहृष्टिकर्त्तास्वयंप्रभुः सर्व्वज्ञस्य वि
दि० नाशिष्यभावेसम्प्राप्तयाकथं किंतस्य
१५५ वेत्तृतोवात्रपीठारोहनकारणं हेतुः
155 सेशुद्धिरप्यत्रसाविचार्यास्तिनास्तिवा
साहसंसाक्ष्याभितोपूर्व्वंहंसैवसंस्मर
उपभुज्यागताःकामकलाशास्त्रसंसि
त्तिनम् भवनाभित्वेशेनकृतेभित्ता
विशुद्धिनाम् विद्याभद्रासनेसद्भिःसिद्ध
वैर्युःसमाश्रितम् ईदृशंपदमारोढुंक
थंत्वर्हसिप्रभो इत्युक्तवायतीन्द्रोपि
शारदामब्रवीद्वचः आजन्मनमयामा
तरस्मिन्देहेनकिल्बिषम् कृतंकिंतस्य
देहेनकृतेनेतेनमेशुचिः अन्यथापूर्व
देहेयःजयस्यःशूद्रजातकः सुकृताद्ध
वैनाशयप्यवैदेवापिकृतोभवेत् अतः
शुद्धोस्मिमेनास्तिशुद्धभावोविवेकतः
इत्युक्तवावचस्तस्यशारदाभूमिकृतगाः
ततःश्रीशंकराचार्योविद्याभद्रासनेसदा

समाकृष्य सभामध्ये रेजे व्योम्नीव चन्द्
माः सर्वज्ञपीठमाकृष्य वेदान्तमतभा
स्करः शिष्यानद्वैतसन्मार्गनिष्ठानात्म
प्रयह्विभुः श्रेष्ठैनसंप्रदायास्तैर्वेदान्तैः
स्वमतं मतम् लोके प्रचारयध्वं भोः शि
ष्यामोत्तकरेत्नणाम् एवमाज्ञाप्य का
श्मीरमण्डले विनिवेशयताम् शिष्या
न्कांश्चित्स्वयं केश्चिच्छिष्यैः शृङ्गगिरिं यतिः
नत्वनीत्वा कियत्काले सशिष्यो वदरीव
नम् नगाम शंकराचार्यो हर्षेण महता
न्वितः निर्णीय भाष्यसन्दोहं महर्षीणां
मते स्थितः श्रध्यापयामास मुनीन्बाला
नद्वैतनतस्पगान् नत्र शीतादितान्शिष्या
न्दृष्ट्वा तमोदके मुनिः शंकरात्प्रार्थया
मास स्वयं च किल शंकरः नर्मोदलह
रीतत्र मुनिना शंकरोत्स्थितः प्रावर्तय
त्सदाराध्यो जननानां सुखहेतवे हस्त्यैव
रूविधैः श्रुद्धैस्सरितैः कल्मषापहैः स

शं. माध्वनीयुर्द्धाविशाङ्ककरस्यजगद्गुरोः त
दि. तोब्रह्मादयोदेवाश्चाजग्मुस्तत्रशंकरम्
१५९ आनेतुंकृतकार्यंतंस्वधामस्तुवंदेपर
150 म ब्रह्मणामयनःकृत्वातेस्तोत्रंतेनेश्च
क्रमुः यतीशशंकरस्वामिन्जितेनेवोध
भास्कर नत्वयासदृशश्चान्यस्थितिषुलोके
षुबोधने वेदान्तशास्त्रसिद्धान्ततात्पर्य
स्यचमस्त्वणाम् येनाशंकरनामानमा
चार्यान्तपदंगुरूम् भक्त्याभजन्तितेमर्त्याः
मयःस्युमुक्तिभागिनः मनोमात्रमिदंदृ
श्यंसत्यंब्रह्माद्वयंपरम् इत्येवेदान्त॰
तात्पर्यंमद्भाष्येस्तुप्रकाशितम् येधी
रास्तेमतेस्थुडमनतिष्ठन्तिभावतः त
स्वज्ञानसमाश्रित्यजीवन्मुक्ताभवन्ति
ते शंकरःशंकरःसाक्षान्निर्णीतोवेद
पारगैः विश्वरूपमुखैर्वीरैराश्रितो
सियतोमुनेः येस्मिन्मतेजनाः
अज्ञानकरिष्यन्त्यभाग्यतः ॥

वञ्चितास्तेदमामूढोदेवेनात्मस्वरूपा
रतात् तत्वमस्यादिवाक्यानांनिष्प्राव
ल्याद्वयेपरे सम्यक्प्रकाशितालोकभ
वतानापहारिणा ज्ञानशक्तिसमा
श्रितस्यसदानिवृत्तिशंकरः इत्युक्ते
स्ततोसिद्धोप्यादर्शभवताधुना शोक
करंसर्वलोकानांशोकरंमतमुत्तमं
युक्तिस्तनीतिहासादौसिद्धंसर्वमहात्म
ह्य मतेनसर्वशास्त्रेषुप्रचारिष्यतिशंक
रः नातःपरंमतेलोकेसंसिद्धमोक्षका
रणम् इत्युक्त्वावासमानद्धुरिंद्रैःशुद्धैः
सुरेश्वरःसर्वदेहिनाम् यदर्थमवता
रस्तेसिद्धंतन्नःसमीहितम् अधुनाया
हियामस्वकैलासाख्यमुमापतेः निम
श्चक्रस्वभावस्त्वंशंकराचार्यतांगताः
इत्युक्तब्रह्मादिदेवानांवचःश्रुत्वामहेश्व
रः गन्तुंस्वधाममेलोकेशामहादेवाङ्क
निश्चमन आविर्भूतत्रिनेत्रादिरीश्वरः

श्रीः
दि॰
९८
157

स्वर्गेणोर्हृतः श्रीरूपोत्तमाणामग्र्येसनेजं
यामपर्ययो इतिपशुपतिशिशोर्भूत
लेलेखियागाहिमलमन्तरहस्यसारभू
तेभ्यः तीनाम् बुद्धिनमध्यकृतीर्थेज्ञा
ज्ञमोहात्म्यमग्रैः स्वगतमनुनिवक्तोभि
मोहरूपे विविच्य साधशंकरनामा
भूषितमहीलोकः स्वयम्भूर्विभुः प्रा
प्यायामसननिचयेन जननीधारांपरा
श्रापिता येनाहोसमरमण्डलेसर्ववैरैः
सम्प्रार्थितेन सर्ववेदान्तार्थसमर्थना
यस्तजेनेसमाप्रतिज्ञाकृता यः स्पष्टैः
श्रुत्योभिधानरहितः पूर्वस्य येष्वो॰
निघाघामीत्वा प्रकृतिविभागजननी
मांश्रित्य मायाभिधाम् रूपाण्याख्यायु
तानि सर्गममयेस्पष्टाप्रविष्टः स्वयं जीव
त्वलविभागतः श्रुतिशिरोवेद्यं हरिं नैमजे
श्रीनन्दः श्रुतिवाक्यतः श्रुतिशिरः सिद्धान्तजि
तामभिविश्वस्य स्पष्टयताजनिष्यतिलघायः
सर्वे विच्छुक्तिमान् ॥

यः श्रोतः स्फुरति हृदन्तरस्थिति निगमार्थप्राङ्
ऐकात्म्यतत्त्वं हृत्स्वात्मना दिमान्तरम
हेतुव्यासदासम्प्रये ब्रह्माद्वैतं सदा दिश
हृगदितो यो विश्वरूपैः पुरा यस्यैवेक्ष
णमात्रतो जगदिदं सर्वं समुन्मीलितम्
यः सर्वत्र विराजते स्वरचिते यः पाति स
र्वात्मना यस्यैव स्मरणं विमुक्तिकरणं
कृत्स्नं तमीशं भजे यः कृत्स्नेति विविच्य
भक्तहृदये सम्याग्व्यलीलाकृतिमूलाज्ञा
नमपाकरोति सकलं मिथ्याप्रपञ्चाट
यम् स्वात्मानन्दविलासशान्तवपुषा
भाति स्वयं बोधतः ब्रह्मज्योतिरहं सप
व विमलः कृत्स्नः परः पूरुषः सतां नि
स्वचेतो विमलस्वभावनित्ता नमहितेश्रा
न्तिशरणं स पुत्राहं कृत्स्नः स्फुरति शान्त
शिरोभिः प्रकटितः पूर्वाचार्यकृते स
मीस्य वितते तदिज्ञयशोकरतस्मात्सा
रमिमं त्यामतिमयानि कृष्णस्त्वयेऽसि

शं. दि. १५८

1556

यः वेदान्तार्थमयोऽपवरचितोभूयात्त्व
न्नाशंकरः सोयंशंकरदिग्जयोच्युतपदे
भक्त्याविभक्त्यादितः क्वचनिगमशिरोवा
क्तारसिद्धान्तगर्भोभववरितरसाच्छ्वादि
न्नयीशंकरोसौ क्वचपरिमितबुद्धिर्जन्त
रेषुभ्रमाल्पोहरिहरकरुणाशाद्धवसिद्ध
लप्यापि निरवधिपरमार्थप्राप्तिसिद्धेज
नेयः क्रान्तिशिखरमनेनायासमभीतोमुमु
क्षुः स्फुटपटुतरपाठोज्ञानविध्वंसहेतोर्गि
रिशविजयसारस्सेन निस्सविचार्यः अथ
वेदान्तानांपरमहृदयोद्गीथहृरणाश्च
रित्राण्यः शम्भोः नयशतयुतः शंकर
जयः मुमुक्षूणाम्प्ययः कृतनरहसदान
न्दविद्याहृपारैष्यामसिद्धिः सुवलितमपि
सिद्धिः क्वचिदिति इतिश्रीशंकरदिग्विज
यसारे श्रीशंकराचार्यस्यभगवत्स्वरूपा
दाभिधानस्यमहेश्वरस्वरूपाविर्भावस्व
रः स्वनिजधामप्राप्तिर्नामषोडशः सर्गः

समाप्तिमगात् अथ शंभुचरितस्य स
ङ्क्षिप्तानार्थमादितः नन्वनुक्रमणिकाया
त्रेसैतेषापुच्यते मया देवानां शम्भुया
त्रादौ शम्भोस्तत्र प्रतिष्कृतिः देवानाम
वतारायशिवाज्ञा षण्मुखस्य च भट्टा
दसमुत्पत्तिः पुनस्तस्य धन्वनः सभाप्र
वेशो वीडोद्ध विवादस्तस्य धीमतः प्र
तिज्ञा राजवर्यस्य विजयो यत्र हस्य च
राज्ञा ज्ञयाप्यवीडाने विडेमः सर्वतः सि
तो वृत्तान्ताः प्रथमे सर्गे कीर्तिता विश
दाश्रम ततः शिवगुरोर्गेहे ब्राह्मणस्य
महेशितुः आविर्भावः सुराणां च गोहे
शास्त्र विदामताम् विश्वरूपविवाहश्च
मरस्वसाः कथामन द्वितीये सर्गे एते
तु हृत्तान्ताः कथिता इति तृतीये महि
माप्यादौ शंकरस्य स्तुतिः पितुः सर्ववि
याप रिश्राप्तिः संमासेगमनं वने गोवि
न्दस्वामिमे प्राप्ति स्तत स्तत्रोपदेवनम

भाविवृत्तान्तकथनं काशीदर्शनमेव च
काशीप्राप्तिस्थितिस्तत्र वृत्तान्ताः कथिता
इमे चतुर्थे पद्मपादाय हाने संन्यासविधि
धेः नानाशिष्यसमावेशो महेशस्य च द
र्शनम् संवादो ब्रह्मविषयः पुनस्तत्र शि
वस्तुतिः शिवप्रीतिः शिवाज्ञा च भाष्यव
र्गस्य निर्मितौ निर्माणं भाष्यवर्गस्य गीता
सूपनिषत्सु च सूत्रभाष्यप्रमेयस्य कथ
नं विधिपूर्वकं विवरणानुसारेण च बह
स्याः समासतः पूर्वप्रमेयकथनेना
त्रपर्यन्तमादितः भाष्याध्ययनमत्र
शिष्यभक्त्येति कीर्तितम् पंचमे भाष्य
निर्माणं कृत्वा व्याससमागतिः व्यासे
न विप्रवेशेन चर्चा भाष्यसमाश्रया
तृतीयादिमसूत्रस्य विवादस्तस्य नि
र्णयः व्यासस्य दर्शनं साक्षान्नतो व्या
सस्तवो यतेः व्यासाज्ञयायुषो
वृद्धिर्वरदानान्महेशितुः ॥

प्रयागागमनं भट्टपादसंगतिरेव च सं
वादस्तेन तस्मै च ब्रह्मविद्योपदेशनम्
तेन सन्दर्शितो मिश्राह्वनाम्नः कीर्त्तिता
श्मे षष्ठे मण्डनमिश्रस्य गृहे च गमने
यतेः कौतूहलविवादश्च प्रतिज्ञापत्र
साधने ततो विवादस्ताभ्यामासीत्ततः पत्न
परिग्रहः आक्षेपा बहवस्तत्र मण्डनेन प्र
दर्शिताः मीमांसायन्त्रसारेण ब्रह्माद्वैत
मतेन तथा आक्षेपोद्धारः सर्वेषां च ब्रह्माद्वैत
प्रदर्शनम् वेदान्तो ब्रह्मपरता ब्रह्मात्मैक्य
प्रदर्शनम् नानायुक्तिसमावेशो वेदार्थे
परमात्मनि ब्रह्मात्मैक्यस्य बोधेन मुक्ति
र्मीमांसाख्यितेन च संन्यासखण्डनेन तस्य प्र
तिपादनमेव च फलदाने महेशस्य चा
क्षेपो मण्डनस्य च ईश्वरस्य समाधानं ना
नायुक्तिभिरादरात् जीवानां ब्रह्मणा सा
कमैक्यं नास्तीति शंकिते अस्यैवेति समा
धानं नानायुक्तिभिरागमैः विजयोयति

शं. दि. ९.

160

वर्यस्य मण्डनस्य पराजयः सरस्वत्याश्च व
ह्रभोवृत्तान्ताः कथिता इमे सप्तमे जित
मिश्रस्य सन्देहो जैमिनीयके जैमिनीय
शायस्ये वदर्शानेङ्कृतिसुक्तितः जैमिनी
दर्शनेनेन संवादः शंकरेमने दर्शितो
मण्डनस्यापि यतेः शिष्यत्वसंमतिः सर
स्वत्याविवादश्चतत्र प्रोक्तो यतीशितुः
राजदेहप्रवेशश्च कामशास्त्रावलोकन
म् स्वराज्येभिनिवेशश्च वृत्तान्ताः कथि
ता इमे अष्टमे बोधने शिष्यैर्भिन्नदेहप्र
वेशनम् अग्निसन्दर्शनाद्देहे नरसिंह
स्य संस्तवः नरसिंहाविर्भवश्च स्वशि
ष्यैः संगमो यतेः सरस्वत्याश्च संवाद
स्तदन्तर्धानमेवच वृत्तान्ताः कीर्तिता
एतेनते नवमसर्गके मण्डनस्यच
नैसर्गः संन्यासस्तस्य धीमतः ततो उ
रूपदेशश्च विविधः कीर्तिता इमे दश
मेदश्मिनोयाज्ञायन्तिवदस्य मन्त्रियो ।

संकेतकरणंभितोरेकान्तेतत्समाग
मः समाधौस्थिरतादभिदोह्यनरहरि
स्मृतिः पद्मपादस्यनेत्रैवनरसिंहस्य
दर्शने सन्न्यासिनासमाजेचमहिमाद्
द्रेस्ततः कंथवशपरतिप्रस्नलेषांतेनस्व
हस्तकम् कथितेपद्मपादेनकिरातास्था
ननोविलम् समाधेफल्लितिर्भितोस्त
नेनरहरेःस्तवः आचार्येणकृतस्तवह
ल्लान्नाःकीर्तिताइमे पकादशोर्हिजया
मेयाग्राहस्तामलागमः प्रकाशःस्वस्य
वोयस्यस्वघेतेनैववर्णितः तोटकाचा
र्येविद्यातोप्राउर्भावश्चकीर्तितः हाद
शेत्रसर्गेशास्यविकीर्षावार्तिकस्यव
यतिभिः प्रतिबन्धश्चहस्तामलकस्था
नकम् भाष्यनिबन्धकरणेयतिभिः
स्थितस्त्वादिभिः नैष्कर्म्यसिद्धिरचना
सुरेशेनकृतायथा आरण्यकेतैत्तिरी
येवार्तिकद्वयदर्शनम् कृतेनैनेतिह

तान्ताः कीर्तिताः अथ भूषणाः त्रयोदशे
पद्मपादतीर्थयात्रासमुद्यमः भाष्यकार
स्यागमनं मातुः सामीप्यप्रादरात् मातुर्थ
पार्थदाज्ञातेन पुनर्लेख्याविसर्जनम् ततः
कृष्णस्तुतिभितः प्रादुर्भावस्ततो हरेः
पुनः स्तुतिर्हरेरेव संवादो हरिणा तथा
मातुर्वैकुण्ठसंप्राप्तिर्दाहस्तत्पुरुषस्त
था तत्र रविप्रशापश्च पुनः शिष्यसमा
गमः वृत्तान्ताः कीर्तिता एते ततः सर्गे
चतुर्दशे सनन्दनस्य तीर्थार्थं प्रस्थाने
मातुलेन च संवादस्तत्र वामस्य भाष्य
टीकाःप्रदर्शनम् ततो रामेशगमनेप्र
स्थितत्राविहायच ग्रन्थदाहमातुलेन कृ
ते रामेशतः पुनः आगमोस्य ततो ग्रन्थ
दाहश्रवाविषादिना उपमायग्रन्थकारे
ण ततो गुडेविकृण्ठना गुरुणा सह स
योगो वृत्तान्तस्य च कीर्तनम् पञ्चपा
दीगुरोर्वक्त्रालव्यात्रस्यप्रसन्नता

स्यागमः पुनस्तत्र सद्बोर्धेर्नाटकत्र
यम् आविर्भाष्यकारेण स्वस्वावते
नभूपतेः हर्षो विसर्जनेन तस्य हृतात्ताः
कीर्तिताइमे सर्गे पञ्चदशे राज्ञा सह
याने यते दिशाम् विजयार्थे विनाशश्च
दुष्टानां वैकपालिनाम् ततो दिग्विज
यस्तत्र जनहृतायनीशितः नीलक
ण्ठजयः तत्र ब्रह्मप्रतिपादनम् भास्क
रेण विवादस्य भेदाभेदप्रलापिना प्र
द्वितीयमते विद्यालालपादिप्रदर्शन
म् भेदाभेदमते युक्तिदर्शनेन तस्येषा
षणम् समन्वयेन मोक्षस्य संन्यासप्र
तिषेधनम् शंकरेण समाधानमात्मे
पोद्धारपूर्वकम् उन्मत्तेबद्वैकल्प
दर्शनेन दूषणान्वितम् व्यवहारायभा
वस्य मोक्षाभावप्रदर्शनम् स्वमतस्था
पनेन तत्र श्रुतियुक्तिप्रदर्शनम् भास्क
राभिभवस्तत्रैव द्वैतमार्गस्य दोषणम्

शं॰
दि॰
१६२

162

ततोऽप्युदयनादीनां विजयः शंकरेण
च जयोऽभिनवगुप्तस्य शंकरेण कृतस्त
तः हृतान्नाः कीर्तिनाशेन शंकरस्य ज
यप्रदाः ततस्तद्दोषशेषसर्गे गुप्ताख्येना
भिचारणम् आचार्यस्य रुगुत्पत्तिस्त
तो वैद्यैश्चिकित्सितम् अश्विभ्यामपरि
हार्यकथनं श्रवणं यतेः पद्मपादस्य
संक्रोधपूर्वकं मंत्रजपस्ततः कृत्यायाश्च
समुत्थानं तया गुप्तमृत्युस्ततः आचार्य
स्य रुजः शान्तिर्गंगातीरस्थितिस्ततः गौ
डपादेन संयोगस्तेन संवादश्चादरात् का
श्मीरगमनं तत्र वादिभ्यो विजयो यतेः
सिद्धपीठसमारोहाय सोभाष्यकृतस्त
तः शारदाभाषणं तत्र पीठारोहो यते
स्ततः गिरिप्रान्ते निवासस्य गमनं बद
रिवने तन्निवासश्चरित्रान्ते ब्रह्मादीनां
समागमः तत्कृतस्तवने भितोः
स्वधामगमनं ततः

अनुक्रमणिका पश्चाद्वृत्तान्ताः कीर्तिता
इमे इति भवभयहन्त्री ब्रह्मविद्याञ्ज
निश्री निगमरसधरित्री भ्रान्तिहृच्छ्रीगु
रुतोः निरवधिसुखदात्री शालिदा
सज्जनानां जयतु निगमवेद्या शम्भुव
वीश्रमाले रसगुणवसुचन्द्रे विक्रमा
दित्यराज्यात्ममफलवति वर्षे चाश्विने
मासि शुद्धे श्रवणयुतदशम्यां भौम
वारे लिलखे ग्रथित इति निबन्धः सिद्ध
ईशप्रसादात् इति श्रीशंकरदिग्विज
यसारे सदानन्दव्यासविदुषा विरचिते
नुक्रमणिकावर्णनं नाम सप्तदशः स
र्गः ७ समाप्तोऽयं शंकरदिग्विजयसारः
शुभावभवतात् तत्सत् नोमेलम्भो
मयि बुधजनैर्वीक्ष्य पर्वे कदाचित्का
र्यितः कथमुरुगुरिति हेशे ष्यात्मयत्नः
वद्धाप्यायत्तविमलरसे मानसे सर्वसा
रे हंसा विष्वैवलणरसमिषाहृप्तिरेख्याचरन्ति ॥

163

नं० ५३६२--घ
शङ्करदिग्विजयसारः (काव्यम्)
पत्राणि १६३ (सम्पूर्णम्)
कर्त्ता सदानन्दः